SARAKADEE PRESS
สารคดี

ตามรอย เจ้าอนุวงศ์

คลี่ปม ประวัติศาสตร์ ไทย-ลาว

***กบฏ*แห่ง ราชสำนักสยาม *หรือวีรบุรุษ* ผู้กอบกู้เอกราช แห่งชาติลาว**

หนังสือแนะนำ
เซเว่นบุ๊คอวอร์ด
ประเภทสารคดี (ทั่วไป)
ประจำปี ๒๕๕๕

สุเจน กรรพฤทธิ์

สุเจน กรรพฤทธิ์

หนังสือ ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว (ฉบับปรับปรุง)
ผู้เขียน สุเจน กรรพฤทธิ์

สารคดีเรื่องนี้จัดทำขึ้นภายใต้โครงการทุนสำหรับสื่อของ Imaging Our Mekong (www.newsmekong.org) ดำเนินการโดย ไอพีเอส เอเชียแปซิฟิก และมูลนิธิโพรบมีเดีย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์

ⓒ สงวนลิขสิทธิ์โดยสำนักพิมพ์สารคดี ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด
ห้ามลอกเลียนไม่ว่าส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือ นอกจากจะได้รับอนุญาต
ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๕๕
พิมพ์ครั้งที่ ๑ (ฉบับปรับปรุง) เมษายน ๒๕๕๙
จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม ราคา ๒๓๐ บาท

ข้อมูลบรรณานุกรม
สุเจน กรรพฤทธิ์.
ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว (ฉบับปรับปรุง).--กรุงเทพฯ : สารคดี, ๒๕๕๙.
๒๓๒ หน้า.
๑. อนุวงศ์, เจ้า, ๒๓๔๗-๒๓๗๐. ๒. ไทย--ประวัติศาสตร์--กรุงรัตนโกสินทร์--รัชกาลที่ ๓.
๓. ไทย--ความสัมพันธ์ต่างประเทศ--ลาว. ๔. กษัตริย์และผู้ครองนคร--ลาว.
๙๕๙.๓๐๓๓
ISBN 978-616-7767-67-3

คณะผู้จัดทำ
บรรณาธิการเล่ม : กนกวรรณ โสภณวัฒนวิจิตร นฤมล สุวรรณอ่อน
บรรณาธิการต้นฉบับ : ศรัณย์ ทองปาน วิรพา อังกูรทัศนียรัตน์
ออกแบบปก/รูปเล่ม : บุญส่ง สามารถ
ภาพปก : สุเจน กรรพฤทธิ์
ภาพ : สกล เกษมพันธุ์ บุญกิจ สุทธิญาณานนท์
พิสูจน์อักษร : นวลจันทร์ ทองมาก
ควบคุมการผลิต : ธนา วาสิกศิริ

จัดพิมพ์ บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด (สำนักพิมพ์สารคดี)
จัดจำหน่าย บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด
๒๘, ๓๐ ถนนปรินายก แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๘๑-๖๑๑๐ (อัตโนมัติ) โทรสาร ๐-๒๒๘๒-๗๐๐๓

เพลต เอ็น. อาร์. ฟิล์ม โทร. ๐-๒๒๑๕-๗๕๕๙
พิมพ์ บริษัททวีวัฒน์การพิมพ์ จำกัด โทร. ๐-๒๗๒๐-๕๐๑๔

สำนักพิมพ์สารคดี
ผู้อำนวยการ : สุวพร ทองธิว
ผู้จัดการทั่วไป : จำนงค์ ศรีนวล
ที่ปรึกษากฎหมาย : สมพจน์ เจียมพานทอง
ผู้อำนวยการฝ่ายศิลป์/ฝ่ายผลิต : จำนงค์ ศรีนวล
ผู้จัดการฝ่ายการตลาด : พิเชษฐ ยิ้มถิน
บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : สุวัฒน์ อัศวไชยชาญ

อนุสาวรีย์เจ้าอนุวงศ์
นครหลวงเวียงจันทน์ สปป. ลาว
ปี พ.ศ. ๒๕๕๔
(ภาพ : สุเจน กรรพฤทธิ์)

สารบัญ

ภาคที่ ๑	เจ้าอนุวงศ์ “พระนเรศวร” เวอร์ชันลาว	**๒๘**
ภาคที่ ๒	“องค์ประกัน” และ “บุตรบุญธรรม” ของราชสำนักสยาม	**๔๒**
ภาคที่ ๓	“อิสรภาพ” ของเจ้าอนุวงศ์	**๖๔**
ภาคที่ ๔	ศึกเจ้าอนุวงศ์ พุทธศักราช ๒๓๖๙	**๗๖**
ภาคที่ ๕	ความปราชัยบนที่ราบสูง	**๘๘**
ภาคที่ ๖	การทูต “สองฝ่ายฟ้า” ชะตากรรมเจ้าเวียงจันทน์ในแดนเวียด	**๑๐๒**
ภาคที่ ๗	การต่อสู้ครั้งสุดท้ายของเจ้าอนุวงศ์	**๑๓๐**
ภาคที่ ๘	เสด็จลี้ภัยครั้งสุดท้ายที่เชียงขวาง	**๑๔๒**
ภาคที่ ๙	วาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพที่บางกอก	**๑๕๖**
ภาคที่ ๑๐	กวาดต้อนผู้คน-ปล้นทรัพย์-เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง และหลายร้อยปีหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์	**๑๘๔**
ภาคที่ ๑๑	เจ็ดเล่มเพื่อความเข้าใจ “เจ้าอนุวงศ์”	**๒๑๒**

คำนำ “อีกแล้ว”

เจ้าอนุวงศ์ VS พระนเรศวร : “รัฐชาติลาว VS รัฐราชวงศ์สยาม-ไทย”

หนังสือ *ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว* ซึ่งเป็น “ประวัติศาสตร์นอกตำรา” เล่มนี้ของ สุเจน กรรพฤทธิ์ คงจะประสบความสำเร็จใน “โลกหนังสือ” และได้ “ทั้งกล่องทั้งเงิน” ทั้งนี้เพราะเรื่องราวอันสุดจะ “เสียวและละเอียดอ่อน” (sexy-controversial) นี้เป็นประเด็นที่แม้จะเป็น “อดีต” ที่เกิดมาแล้วเกือบ ๒๐๐ ปี แต่ก็ยังดูเหมือนจะอยู่ในมโนสำนึก “ปัจจุบัน” ของทั้ง “ลาว - ไทย”

กล่าวโดยย่อเรื่องนี้ “ยังไม่ตาย” (และ “ขาย” ได้ด้วย) แม้ว่าอดีตกษัตริย์ “เจ้าอนุวงศ์” ข้าราชบริพารลาวของท่าน และบุคคลร่วมสมัยไทย/สยามนั้นจะ “ตาย” ไปนานแสนนานแล้วก็ตาม

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ คือ เป็นทั้ง “ประวัติศาสตร์” และเป็นทั้ง “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” (history - historiography) คือเป็นทั้ง “เรื่องราวที่ได้เกิดขึ้นแล้ว” และเป็นทั้ง “เรื่องราว” ที่ถูกนำมา “ผลิตซ้ำ/เขียนใหม่ - ตีความใหม่ - ให้ความหมายใหม่” ทั้งจากทางด้านของ “ความเป็นชาติของลาว”

(Lao - ness - nation - state) กับทางด้าน “ความเป็นรัฐราชวงศ์ของไทย” (Thai - ness - dynastic - state) หากเราจะเชื่อว่า “ประวัติศาสตร์” นั้นมีใน “หลายด้าน” หรืออย่างน้อยก็ “สองด้าน” อย่างเหรียญที่มีทั้ง “หัวและก้อย” ในกรณีนี้ พระเจ้าอนุวงศ์ก็ทรงเป็นทั้ง “วีรบุรุษ” ผู้พยายามจะกอบกู้ “เอกราช” ของลาว (ในการตีความแบบปัจจุบันในสายตาของ “รัฐชาติ”) และเป็นทั้ง “กบฏ” ต่อราชสำนักสยามสมัยพระนั่งเกล้าฯ รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรีของไทย (ในการตีความตามขนบในสายตาของ “รัฐราชวงศ์”)

การเปรียบเทียบ “ความเหมือน” ของการเป็น “องค์ประกัน” (hostage) ของเจ้าอนุวงศ์แห่งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ กับของพระนเรศวรแห่งอาณาจักรพระนครศรีอยุธยา กับ “ความต่าง” ของจุดจบ ที่ในกรณีของเจ้าอนุวงศ์เป็น “โศกนาฏกรรม” หรือ tragedy อันโหดร้ายทารุณ ในขณะที่ของพระนเรศวรเป็น “สุขนาฏกรรม” เป็น happy ending นั้น ทำให้งานเขียนชิ้นนี้ของสุเจนโดดเด่นมีเสน่ห์อย่างหาที่สุดมิได้ นี่เป็น “การศึกษาเปรียบเทียบ” หรือ comparative study ชิ้นเอกอุ ที่จะทำให้เราเห็นสังคมและการสงครามโบราณก่อนโลกสมัยใหม่ของทั้งไทย/สยาม กับลาว และของมุมกว้างของชนชาติต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ หรือภูมิภาค “อาเซียน” ที่ปรากฏการณ์ของ “การเผาบ้านเผาเมือง” ไม่ว่า “พม่าเผาอยุธยา” หรือ “ไทยเผาเวียงจันทน์-ยโสธรปุระ” เป็นเรื่อง “ปรกติธรรมดา” หาได้เลือก “เชื้อชาติและศาสนา” ไม่

สุเจน กรรพฤทธิ์ เป็น “นักคิด - นักเขียน” รุ่นใหม่ “ไฟแรง” สุเจนเกิดใน กทม. พ.ศ. ๒๕๒๔ (ค.ศ. ๑๙๘๑) แต่ใช้ชีวิตช่วงหนึ่งในสุพรรณบุรี ก่อนที่จะมาเรียนจนจบมัธยมฯ ที่โรงเรียนราชวินิต แล้วเข้าเรียนเป็นนักศึกษารุ่นแรก ๑๐๐ นาย/นางสาว/!!!... (หรือ “รุ่นหนูตะเภาทดลอง” หรือ “รุ่นระมาด”) ของ “โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ (ค.ศ. ๒๐๐๐) ช่วงระยะเวลา ๔ ปีของระดับปริญญาตรีนั้น สุเจน “เคยดำรงตำแหน่งประธานชุมนุมวรรณศิลป์ มธ. อันเป็นเหตุให้...โดดเรียนออกไปทำค่ายบ่อยครั้ง มีโอกาสเห็นชีวิต และปัญหาของคนในแถบชนบท จนเกิดความรู้สึกอยากถ่ายทอดเรื่องราวออกมาทางงานเขียน”

ทั้งจากห้องเรียนแคบ ๆ แถบท่าพระจันทร์ ทั้งจากห้องเรียนในโลกกว้างของสยามประเทศไทย ได้ “กลายเป็นแรงบันดาลใจ ในการเริ่มต้นเขียนสารคดีอย่างจริงจังในเวลาต่อมา” สุเจนเริ่มทำงานในวงการหนังสือครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ (ค.ศ. ๒๐๐๓) ที่นิตยสาร *Advanced Thailand Geographic* อยู่ที่นั่นได้ ๖ เดือน ก็เปลี่ยนไปทดลองชีวิตนักข่าวที่ section ปริทรรศน์ ของหนังสือพิมพ์ *ผู้จัดการรายวัน* ที่ครั้งหนึ่งในยุคก่อนการเมือง “ทางตัน” ของ “เสียมโป๊ยก๊ก - หลากสี” เคยเป็นที่ฝึกงานและที่ทำงานชั้นดีของคนหนุ่มคนสาวไฟแรง

สุเจนอยู่ที่นั่น ๑ ปี และสร้างความฮือฮาด้วยข้อเขียนเรื่องของ “เบอร์นาร์ด” หรือ “แขกขายถั่ว” ที่หน้าประตู มธ. ท่าพระจันทร์ ที่จะถูกระบบ “ทุนนิยมทางการศึกษา” เบียดเบียนที่ทำกินของ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ข้อเขียนและปฏิกิริยาจากผู้อ่านครั้งนั้นทำให้เบอร์นาร์ดรักษาพื้นที่ทำกินไว้ได้ และกลายเป็นหนึ่งใน “ตำนานธรรมศาสตร์” ในขณะที่สุเจน “แจ้งเกิด” ในบรรณพิภพ หลังจากนั้นสุเจนก็ย้ายที่ทำงานมาที่นิตยสาร *สารคดี* ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ (ค.ศ. ๒๐๐๕) จนถึงปัจจุบัน

ภายหลังการ “แจ้งเกิด” นอกเหนือจากรางวัลทางใจและความนิยมจากผู้อ่าน และคนในแวดวงนักคิด-นักเขียนแล้ว สุเจนยังได้รับรางวัลงาม ๆ อย่างเป็นทางการอีก คือ

๑. รางวัล “ลูกโลกสีเขียว” ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ (ค.ศ. ๒๐๐๗) ประเภทงานเขียนสารคดียอดเยี่ยม จากสารคดีเรื่อง “แก่งคอย ผู้คน สายน้ำ ขุนเขา ใต้เงาหมอกควัน” สารคดีสะท้อนปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดกับอำเภอเล็กๆ ในจังหวัดสระบุรี

๒. รางวัล “เชเว่นบุ๊คอวอร์ด” ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ (ค.ศ. ๒๐๐๙) ประเภทสารคดี (เชิงประวัติศาสตร์) ยอดเยี่ยม จากพ็อกเกตบุ๊ก *จากวังจันทน์สู่เวียงแหงตามรอยนเรศวรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม*

น่าเชื่อว่าจากความชำนาญของสุเจน ทั้งด้านการเขียนเกี่ยวกับนิเวศ-วิทยา การอนุรักษ์ธรรมชาติ (อันเป็นแนวหลักของกองบรรณาธิการนิตยสาร *สารคดี*) ผนวกกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พร้อมด้วยภาพจากมุมกล้องงามๆ และจากความสำเร็จในการ “ตามรอยนเรศวรมหาราช” ก็กลายเป็นเบื้องหลังของการเขียนงานเรื่องเจ้าอนุวงศ์ ที่สุเจนเล่าว่า “เกิดจากการเข้าร่วมโครงการ Imaging Our Mekong ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักข่าว Interpress Asia Pacific - IPS ที่ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากมูลนิธิร็อกกี้-เฟลเลอร์ (ที่ครั้งหนึ่งเคยให้ความสนใจให้ทุนสนับสนุนเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องของลุ่มแม่น้ำโขง) และโพรบมีเดียฟาวเดชั่น” ที่สุเจนกลาย “เป็นหนึ่งในตัวแทนสื่อมวลชนไทยที่เข้าร่วมโครงการนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ (ค.ศ. ๒๐๐๘) ทั้งหมดสี่คน ร่วมกับสื่อพม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีน”

โครงการดังกล่าวนี้นำนักเขียน-นักข่าวจากหกประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงมาอบรมร่วมกันเพื่อ “ละลายน้ำแข็ง” หรือ “มายาคติ” ของตัวแทน “ทางการ” ของแต่ละ “ชาติ” ออก ให้แต่ละคนสามารถ “ข้ามพรมแดน” แห่ง “รัฐชาติ” ของตนไปให้ได้ ให้เกิดมุมมองจาก “หลายด้าน” ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ที่เกี่ยวกับลุ่มน้ำโขง หรือ “อุษาคเนย์” หรือ

“เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ภาคพื้นทวีป (mainland Southeast Asia) ของเรา อันประกอบกันขึ้นเป็น “อาเซียน/Asean” ซึ่งแม้จะมีอายุก่อตั้งยืนยาวมาเกิน ๔๐ ปีแล้วก็ตาม ก็ยังอยู่ห่างไกลจาก “ความเข้าอกเข้าใจ” และ/หรือ “ความสมานฉันท์”

“อาเซียน” นั้นก่อตั้งมานาน ตั้งแต่วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ หรือ ค.ศ. ๑๙๖๗ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้ประชาชนในภูมิภาคนี้สามารถสร้างมโนคติว่าตนเอง “เป็นทั้งคนไทย และเป็นคนอาเซียน” หรือ “เป็นทั้งคนลาว และเป็นคนอาเซียน” หรือ “เป็นทั้งคนขะแมร์ และเป็นทั้งคนอาเซียน” ต่างกับคนยุโรปที่ได้ก่อตั้ง European Community หรือ European Union ที่สามารถจะมี “เงินยูโร” ใช้ร่วมกัน และสามารถสร้างความรู้สึกของการ “เป็นทั้งยูโร และเป็นฝรั่งเศส” หรือ “เป็นทั้งยูโร และเป็นเยอรมัน” สามารถข้าม “พรมแดน” หรือ “เขตแดน” ทางภูมิศาสตร์ของกันและกันได้ และที่สำคัญยิ่งกว่า คือ การข้ามในทางจิตสำนึก/มโนคติ ไปได้โดยง่าย ฯลฯ

น่าเชื่อว่า สุเจน กรรพฤทธิ์ เป็นหนึ่งในจำนวนคนน้อยนิดที่อาจจะสามารถข้ามไปสู่ความเป็น “ทั้งคนชาติไทยและคนอาเซียน” มีหัวใจใหญ่โตมีที่ว่างพอที่จะเอา “ความเป็นอื่น” มาหลอมรวมกับ “ความเป็นเรา” ได้ สุเจนเล่าว่า “ผมจึงตัดสินใจหยิบเรื่องทางด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งนักข่าวส่วนมากไม่ค่อยให้ความสำคัญขึ้นมาทำ เนื่องจากถือเป็นปัญหาในระดับรากเหง้าที่ก่อให้เกิดความหมางใจ”

ครับ ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องของ “เจ้าอนุวงศ์” นี้เป็น “ประวัติศาสตร์บาดแผล” หรือเป็นแผลเก่าที่ยังไม่หายสนิท และมีทางที่จะปะทุ หนองในแตก ระเบิดขึ้นมาได้ซ้ำแล้วซ้ำอีก (ดังเช่นในกรณี “ประวัติศาสตร์บาดแผล” ทำนองเดียวกันระหว่างไทยและกัมพูชา ไม่ว่าจะเป็น

เรื่อง “ปราสาทนครวัด” หรือ “ปราสาทเขาพระวิหาร” ที่เคยปรากฏฤทธิ์เดชมาแล้วในกรณีของ “กบ สุวนันท์” และการเผาสถานทูตไทยในกรุงพนมเปญเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ (ค.ศ. ๒๐๐๓) และการ “ล้มรัฐบาลสมัคร สุนทรเวช” ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ (ค.ศ. ๒๐๐๘)

ปัญหาระหว่างประเทศในกลุ่ม “อาเซียน” อันเป็นมรดกตกทอดมาจากอดีตนั้น หากประชาชนผู้คนในภูมิภาคนี้จะสามารถเดินร่วมกันไปสู่อนาคตได้ ก็ต้องแก้ปัญหานี้ใน “ปัจจุบัน” ดังนั้นการทำความเข้าใจต่อ “ปัญหา” ในอดีตก็เป็นก้าวแรกของการนำไปสู่ “การแก้ปัญหา” สำหรับอนาคต นี่ก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้งานคิด-งานเขียนของ สุเจน กรรพฤทธิ์ เป็น “ส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหา” ที่ใหญ่และฝังรากลึกอย่างที่เราๆ ท่านๆ อาจจะจินตนาการไปไม่ถึง

ขอแสดงความยินดีกับผลงานชิ้นเอกนี้ครับ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

อาทิตย์ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓/๒๐๑๐

เมืองพัทยา เขตปกครองพิเศษ สยามประเทศ (ไทย)

คำนิยม

ชื่อ “สุเจน กรรพฤทธิ์” ปรากฏขึ้นในวงการสารคดีเมืองไทยอย่างน่าสนใจ บัณฑิตหลักสูตรอุษาคเนย์ศึกษา สำนักท่าพระจันทร์ ใช้เวลาไม่นานหลังถอดเสื้อครุยไปกับการเขียนสารคดีเชิงข่าวที่หนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่ง จากนั้นจึงย้ายมาปักหลักที่กองบรรณาธิการนิตยสาร *สารคดี* เพียงไม่กี่ปี ก็คว้ารางวัลชนะเลิศ การประกวดหนังสือดีเด่น รางวัล “เซเว่นบุ๊คอวอร์ด” ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ประเภทสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ไทย ได้รับโล่พระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และเงินรางวัล ๑๐๐,๐๐๐ บาท จากหนังสือ *จากวังจันทน์สู่เวียงแหง ตามรอยนเรศวรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม*

นับเป็นความสำเร็จอย่างก้าวกระโดดของนักเขียนหนุ่มอ่อนพรรษาของวงวรรณกรรมไทย แต่เมื่อพินิจพิเคราะห์จากผลงานที่ปรากฏสู่สายตาสาธารณชนและคณะกรรมการตัดสิน ก็พิสูจน์ได้ว่า “พรรษา” ไม่สำคัญไปกว่า “ผลงาน” ที่ปรากฏ เหนือสิ่งอื่นใด รางวัลคือประจักษ์พยานของการทำงานหนักอย่างมีวิสัยทัศน์และอย่างมีชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการมองประวัติศาสตร์ด้วยแว่นใหม่ที่แตกต่างจากแว่นเดิมที่คนไทยคุ้นชินมานาน จนบ่อยครั้งก็ทำให้เส้นแบ่งระหว่าง “ประวัติศาสตร์” กับ “ตำนาน” หรือ “เรื่องเล่า” พร่ามัวจนแทบแยกกันไม่ออก

ผลงานการศึกษาค้นคว้าของเขา จึงให้ภาพวีรกษัตริย์เฉกเช่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช...อย่างที่ควรจะเป็น มากกว่าการเสกสรรให้เป็น ตามกรอบคิดแบบ “ประวัติศาสตร์ชาตินิยม” ที่ซึมซ่านอยู่ในตำราเรียนประวัติศาสตร์ของเด็กไทยตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา

ครั้นได้อ่าน *ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว* เล่มนี้ ผมยิ่งหวนคิดถึงคำวินิจฉัยของคณะกรรมการตัดสินรางวัล “เซเว่นบุ๊คอวอร์ด” ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ประเภทสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ไทย ที่ประกาศว่า...

“หนังสือ *จากวังจันทน์สู่เวียงแหง ตามรอยนเรศวรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม* เป็นหนังสือสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ที่เสนอแนวคิดใหม่ด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าใหม่ ทำให้ได้มาตรฐานทางวิชาการประวัติศาสตร์อันทันสมัยระดับสากล ซึ่งกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าประวัติศาสตร์แบบที่ต้องการให้รักชาติอย่างคับแคบ ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของ ‘วิทยาศาสตร์สังคม’ ไม่ใช่ในฐานะตำนาน หรือเครื่องมือเสริมส่ง ‘ชาตินิยม’ เท่านั้น

แม้จะเป็นสารคดีอิงพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่สามารถสะท้อนประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาและความสัมพันธ์กับอาณาจักรรอบข้างได้เป็นอย่างดี โดยมีกระบวนการค้นคว้าข้อมูลทั้งจากเอกสารชั้นต้น จากการสัมภาษณ์บุคคล และจากการลงพื้นที่จริงในประเทศไทยและสหภาพพม่า มานำเสนอด้วยภาษาสำนวนชวนอ่าน เข้าใจง่าย มีลีลาการร้อยเรียงเชิงวรรณศิลป์ มีการอ้างอิงหลักฐานจูงใจให้น่าเชื่อถืออย่างเหมาะควรกับสารคดี ไม่มากจนกลายเป็นหนังสือตำราที่น่าสนใจสำหรับนักวิชาการเท่านั้น ทั้งยังมีการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ ณ สถานที่จริงในประวัติศาสตร์มาอ้างอิงให้หนักแน่นยิ่งขึ้น

อีกทั้งการเป็นสารคดีที่นำเสนอแนวคิดใหม่ในเชิงประวัติศาสตร์ ทำให้ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานมาก่อน อาจต้องทำความเข้าใจ และอ่านหนังสือเล่มอื่นๆ เพิ่มเติม ซึ่งสารคดีเล่มนี้ก็ทำหน้าที่แนะนำหนังสือที่ควรอ่านประกอบด้วยอย่างรอบด้าน ก่อให้เกิดบรรยากาศการศึกษาประวัติศาสตร์ใหม่ในเชิงสร้างสรรค์”

.....

จะแตกต่างกันก็ตรงที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นวีรกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่อาจเป็น “กบฏ” ในมุมมองประวัติศาสตร์พม่า ในขณะที่เจ้าอนุวงศ์ทรงเป็น “เจ้ามหาชีวิต” ผู้ทรงวีระอาจหาญในภารกิจกอบกู้เอกราชล้านช้างในสายตาชาวลาว แต่แน่นอนว่าเป็นกบฏเป็นคนเลี้ยงไม่เชื่องในความรู้สึกนึกคิดคนไทยตามการรับรู้จากตำราประวัติศาสตร์ในกรอบเก่า

“ความรู้สึกนึกคิด” ที่มีบทบาทชี้นำทัศนคติดูถูกเพื่อนบ้าน อันฝังลึกอยู่ในมโนคติของคนไทยมานาน จนปฏิเสธไม่ได้ว่าทำให้เราได้รับปฏิกิริยาตอบกลับเป็นความ “ไม่ไว้วางใจ” จากเพื่อนบ้านเช่นกัน

ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว จึงมีบทบาทสำคัญยิ่ง ในการรู้จักตัวเรา รู้จักเพื่อนบ้าน หรืออย่างน้อยที่สุดคือรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา อันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของความสัมพันธ์ฉันเพื่อนมนุษย์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือความสัมพันธ์ฉันเพื่อนบ้านที่สนิทชิดเชื้อดั่งญาติมิตรเฉกเช่นลาว

ผลงานที่ปรากฏบ่งบอกว่า สุเจน กรรพฤทธิ์ ยังทำงานหนักอย่างมุ่งมั่นด้วยมาตรฐานของเขา ที่เชื่อว่าจะไม่ทำให้ผู้อ่านผิดหวัง

ธีรภาพ โลหิตกุล
มิถุนายน ๒๕๕๓

จากสำนักพิมพ์

สุเจน กรรพฤทธิ์ เริ่มต้นชีวิตนักเขียนในกองบรรณาธิการนิตยสาร *สารคดี* เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ หลังจากจบมหาวิทยาลัยมาไม่นาน ด้วยข้อเรียกร้องของงานในหน้าที่ทำให้เขาผลิตข้อเขียน (“สกู๊ป”) ได้หลากหลายแนว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษาค้างคาว ลัทธิจตุคามรามเทพ ฟุตบอลไทยแลนด์พรีเมียร์ลีก หรือผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากนิคมอุตสาหกรรม สกู๊ปเรื่อง “แก่งคอย ผู้คน สายน้ำ ขุนเขา ใต้เงาหมอกควัน” (*สารคดี* ฉบับที่ ๒๖๖ เมษายน ๒๕๕๐) นั้น ทำให้เขาได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว สำหรับสื่อมวลชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมเสียด้วยซ้ำ หากแต่ประเด็นที่เขาสนใจและจับทำมาอย่างต่อเนื่องจริงจัง ก็คืองานสารคดีแนวประวัติศาสตร์

สิ่งที่สุเจนสนใจเป็นพิเศษ ก็คือ “ประวัติศาสตร์” ของดินแดนอุษาคเนย์หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเด็นว่าด้วยการรับรู้อดีตในโลกปัจจุบัน แนวทางของเขาคือการมองให้พ้นไปจากกรอบของประวัติศาสตร์ “ชาตินิยม” และก้าวข้ามพรมแดนทางการเมืองของรัฐชาติในปัจจุบัน เพื่อพยายามทำความเข้าใจกับ “อดีต” ว่าเหตุใด “โครงเรื่อง” ของเหตุการณ์ในอดีตชุดเดียวกัน กลับแตกต่างกันไปในความรับรู้ของผู้คนในแต่ละประเทศ ซ้ำยังส่งผลสะเทือนให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้จนกระทั่งปัจจุบัน

สุเจนคงต้องการให้ผู้อ่านชาวไทยของเขาได้ข้ามผ่าน “กับดัก” หรือ “หลุมพราง” แห่งอดีต เข้าใจว่านั่นคือเรื่องที่ “แล้วไปแล้ว” เป็นอดีตที่พึงจดจำ แต่ก็แก้ไขอะไรไม่ได้ ควรต้องปล่อยให้ผ่านไป เป็น “ประวัติศาสตร์” เพื่อจะได้ก้าวเดินต่อไปได้อย่างมั่นอกมั่นใจ พร้อมจะจับมือกับประเทศเพื่อนบ้านมุ่งสู่อนาคตอันมิอาจแยกขาดจากกันได้ของภูมิภาคอุษาคเนย์

สกู๊ปชื่อยาวของเขา “จากพิษณุโลกสู่เวียงแหง ตามรอยนเรศวรมหาราชนอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม” (ฉบับที่ ๒๖๒ ธันวาคม ๒๕๔๙) ต่อมาได้พัฒนาเป็นหนังสือพ็อกเกตบุ๊กเล่มแรกของ สุเจน กรรพฤทธิ์ ในนาม *จากวังจันทน์สู่เวียงแหง ตามรอยนเรศวรมหาราช* (สำนักพิมพ์สารคดี ๒๕๕๐) และคว้ารางวัลเซเว่นบุ๊คอวอร์ด สาขาประวัติศาสตร์ ไปครองในปี พ.ศ. ๒๕๕๒

ในช่วง ๓-๔ ปีที่ผ่านมา นอกจากเรื่องวีรประวัติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอันเกี่ยวเนื่องกับพรมแดนด้านตะวันตกแล้ว สุเจนยังมีสกู๊ปว่าด้วยปราสาทเขาพระวิหาร หรือ “พลิกประวัติศาสตร์บาดแผลไทย - กัมพูชา ‘ความเมืองเรื่องเขาพระวิหาร’ ตำนานที่ยังไร้บทสรุป” (*สารคดี* ฉบับที่ ๒๘๒ สิงหาคม ๒๕๕๑) รวมทั้งมีสกู๊ปในประเด็นที่ “ละเอียดอ่อน” อย่างยิ่งสำหรับความสัมพันธ์สองฝั่งโขง คือบทความ “จากเวียงจันทน์ ถึงบางกอก ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย - ลาว” (*สารคดี* ฉบับที่ ๒๙๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒) ที่ว่าด้วยเรื่องท้าวสุรนารีกับพระเจ้าอนุวงศ์ กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งนครหลวงเวียงจันทน์ อันขยายขนาดมาสู่ *ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย - ลาว* ที่อยู่ในมือของผู้อ่าน ณ บัดนี้

สำนักพิมพ์สารคดี

จากผู้เขียน (ฉบับปรับปรุง)

ปรกติผมไม่เชื่อเรื่อง “วิญญาณ”

แม้ผมจะไม่เคยบอกใครว่าในวัยเด็กผมได้ชื่อว่าเป็นคนกลัวผีมากที่สุดคนหนึ่ง

เขียนถึงเรื่องนี้เพราะเคยมีคนถามทีเล่นทีจริงว่า หลัง *ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ฯ* พิมพ์ไปแล้วหนึ่งครั้งเคยฝันถึงกษัตริย์พระองค์นี้หรือไม่

จริงๆ ผมไม่ค่อยอยากตอบคำถามนี้นัก เพราะออกจะเป็นเรื่องวิญญาณที่ตัวเองไม่เชื่อและมองว่างมงายไม่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ถ้าตอบในเชิงจิตวิทยาของคนที่จมอยู่กับหลักฐานเกี่ยวกับกษัตริย์พระองค์นี้ ก็ตอบได้ตรงนี้ครับว่าไม่เคยฝันถึงเลย กระทั่งหลังจากหนังสือออก ผมจะมีโอกาสไปลาวนับครั้งไม่ถ้วน ทั้งไปเที่ยว ไปทำงาน ก็ไม่เคยสัมผัสอะไรทำนองนั้นได้

จะมีใกล้เคียงบ้างก็ตอนไปทำกายภาพบำบัดแก้โรคปวดหลัง โรคประจำตัวยอดฮิตของมนุษย์เขียนหนังสือ ที่คุณหมอนักกายภาพบำบัดจู่ๆ ก็บอกว่าไปทำอะไรมาที่ลาว กดจุดแล้วภาพที่เวียงจันทน์ลอยขึ้นมาในมโนสำนึกของแก

ผมขำในใจว่า กระทั่งนักกายภาพบำบัดก็ยังต้องสรรหาเรื่องแบบนี้มาคุยกับผม แต่ผมก็เข้าใจเขาครับ เพราะเขาคงอ่านหนังสือเล่มนี้แล้วอาจไม่ชอบใจกับสิ่งที่ผมนำเสนอสักเท่าไร

แต่ถ้าถามในความหมายว่าผมเจอลูกหลาน “เจ้าอนุวงศ์” ไหม

ตอบได้ว่าเจอครับ เจอบ่อยมาก และเรื่องของเจ้าอนุวงศ์ก็ทำให้ผมได้สนทนากับคนลาวหลายคนในรูปแบบที่ผมไม่เคยคาดคิด

ครั้งแรกเกิดขึ้นที่ท่าอากาศยานนานาชาติวัดไต กรุงเวียงจันทน์ ผมลงจากเครื่องบิน ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง รับกระเป๋าแล้วก็ออกมาซื้อซิมโทรศัพท์ลาวไว้เล่นอินเทอร์เน็ตและใช้ติดต่อสื่อสารระหว่างตระเวนสัมภาษณ์แหล่งข่าว

เลือกได้ร้านหนึ่งก็เข้าไปเจรจาซื้อซิม จำได้ว่า พนักงานผู้ชายที่ขายซิมโทรศัพท์มองหน้าผมบ่อยมาก (ซึ่งไม่ใช่การมองแบบเอาเรื่อง) จนผมชักสงสัยว่าวันนี้เราลืมโกนหนวด หรือมีอะไรติดอยู่บนหน้าเราหรือเปล่า

พักหนึ่งเขาก็พูดขึ้นมาว่า “ข้อยคุ้นหน้าอ้ายนะ”

ด้วยความงง ผมก็ตอบเขาว่า “แน่ใจเหรอ ผมว่าเราไม่เคยเจอกันนะ” เขาจ้องกลับมาอีก “ถ้าอ้ายไม่ได้เป็นนักร้อง (ถึงตรงนี้ผมขำมาก) ก็ต้องเคยออกทีวีด้วยเรื่องอะไรสักอย่าง”

“จำผิดแล้วอ้าย” ผมตอบเขา

จากนั้นเขาก็ยืนคิดแล้วคิดอีก ก่อนจะร้องออกมา “อ้อ ผมจำได้แล้ว อ้ายต้องทำเรื่องประวัติศาสตร์อะไรสักอย่าง ข้อยเห็นอ้ายในทีวีกับยูทูบ”

ถึงตรงนั้นผมเลยนึกออกว่า ครั้งหนึ่งคุณอดิศักดิ์ ศรีสม พิธีกรรายการช่อง NBT เคยสัมภาษณ์ผมเรื่องเจ้าอนุวงศ์ ถึงตรงนี้ผมก็ถึงบางอ้อว่า นี่คือพลังของอินเทอร์เน็ตที่ทำให้คนลาวหลายคนได้ดูคลิปนี้

อีกครั้งหนึ่ง ผมเดินอยู่ระหว่างถนนที่กั้นวัดพระแก้วกับวัดสีสะเกด ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกัน อยู่ดีๆ ก็มีไกด์ลาวคนหนึ่งมาขอถ่ายรูปด้วย ที่ผมงงที่สุด คือ เขาบอกว่า “ขอบคุณที่ช่วยฟื้นเรื่องราวประวัติศาสตร์แบบนี้ขึ้นมา”

เขาชวนผมคุยอีกหลายเรื่อง เล่าให้ฟังว่าเขาอึดอัดที่นักท่องเที่ยวไทยไม่รู้เรื่องราวของเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเกี่ยวพันกับเรื่องของพระแก้วมรกตอย่างลึกซึ้ง ทำให้เวลาเขาพานักท่องเที่ยวมาที่วัดพระแก้ว (ลาว) เขาจะต้องเลี่ยงไม่พูดถึงการที่กองทัพสยามในอดีตมาเอาพระแก้วไปเสมอ

แต่ถึงวันนี้เขาบอกว่าหลายคนรู้แล้วจากการดูคลิปที่ผมให้สัมภาษณ์ (และรู้จากการอ่านหนังสือเล่มที่ท่านกำลังถืออยู่นี้) และเขาดีใจที่มีประวัติศาสตร์อีกด้านหนึ่งที่ทำให้เขากับคนไทยเข้าใจกันมากขึ้น

สำหรับคนเขียนหนังสืออย่างผม ได้ยินเรื่องราวแบบนี้ก็ได้แต่ดีใจและหายเหนื่อย

เพราะอย่างน้อยงานที่เราทำไปก็ไม่สูญเปล่า

คนลาวที่ผมได้พูดคุยเหล่านี้แหละที่ผมเชื่อว่าคือ “ลูกหลานเจ้าอนุวงศ์” ที่กระหายใคร่รู้เกี่ยวกับบรรพบุรุษคนหนึ่งของพวกเขาในแบบที่ต้องการข้อมูลอย่างรอบด้าน ทว่ารัฐกลับใส่รหัสข้อมูลชุดหนึ่งให้แก่พวกเขา

อย่างไรก็ตามเรื่องเหล่านี้ก็เป็นเรื่องน่าชื่นใจเล็กๆ ท่ามกลางเรื่องน่าวิตกมากมายเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้ซึ่งกระแส “ชาตินิยม” (Nationalism) ยังคงเป็นแนวทางหลักของกระทรวงศึกษาธิการทุกประเทศ

ผมเขียนคำนำจากผู้เขียนบทนี้ในช่วงต้นปีพุทธศักราช ๒๕๕๙

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ (หรืออาจเรียกว่า “ฉบับปรับปรุง”) นี้ผมเพิ่มการนำเสนอหลักฐานล่าสุดเข้าไปใน “ภาคที่ ๖” ซึ่งช่วงที่ผมเขียนเรื่องนี้คราวพิมพ์

ครั้งแรกนั้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งของไทยและลาว “ขาดหาย” ทำให้เราไม่รู้ว่า ระหว่างที่เจ้าอนุวงศ์เสด็จไปประทับในเหงะอานเพื่อพึ่งจักรพรรดิเวียดนามนั้น มีอะไรเกิดขึ้นจนนำมาสู่สถานการณ์การรบอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๗๑

ซึ่งเรื่องนี้ผมค่อนข้างเชื่อมั่นว่า ยังไม่มีใครเคยนำเสนอในโลกสารคดีที่เขียนเป็นภาษาไทยมาก่อน

นอกจากนี้ยังขอบทความพิเศษจากอาจารย์มรกตวงศ์ ภูมิพลับ มาตีพิมพ์ไว้ท้าย “ภาคที่ ๙” ซึ่งจะช่วยเติมเต็มการวิเคราะห์ “ศึกเจ้าอนุวงศ์” จากหลักฐานเวียดนามได้อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น โดยถือเป็นบทวิเคราะห์จากผู้ที่ศึกษาหลักฐานฝั่งเวียดนามซึ่งในเมืองไทยนั้นหาได้ยาก

ผมทราบดีว่ากำลังทำงานนี้ท่ามกลางขวากหนามมากมาย

สำหรับเมืองไทยตอนนี้ สถานะของวิชา “ประวัติศาสตร์” ก็ยังคง “เลี่ยน” และ “น่าเบื่อ” เช่นเดิม มิพักต้องพูดถึงว่ากลายเป็นเครื่องมือของกลุ่มการเมืองบางกลุ่ม รัฐบาลทหาร หรือกระทั่งอาจเป็นเครื่องมือของรัฐบาลอำนาจนิยมในอนาคตเพื่อปลุกระดมความรักชาติแบบไม่มีเหตุผลและทำให้เราเกลียดเพื่อนบ้าน

แม้ว่าตอนนี้ “ประชาคมอาเซียน” จะเกิดขึ้นแล้วก็ตาม

แน่นอน มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบ้างในแบบเรียนไทยที่ภาคเอกชนเป็นผู้พิมพ์ ซึ่งบางเล่มเปลี่ยนมุมมองต่อ “เจ้าอนุวงศ์” โดยนำเสนอว่าทางการลาวนั้นมองว่าพระองค์เป็น “วีรบุรุษ” ขณะที่ไทยมองว่าเป็น “กบฏ”

เป็นเรื่องน่าดีใจที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเล็กๆ แต่ผมก็ตระหนักเป็นอย่างดีว่า สำหรับงานเขียนสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ การนำเสนอเรื่องราวที่

“แตกต่าง” และ “รอบด้าน”

หนทางข้างหน้ายังมีขวามหนามรออยู่อีกมากมาย

แต่ผมจะไม่หยุดการทำงานรับใช้ท่านผู้อ่านที่เชื่อในการค้นหาความจริงเพียงเท่านี้แน่นอน

สุเจน กรรพฤทธิ์

ทวาย, สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า

มกราคม ๒๕๕๙

แด่...
พี่จอบ - วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์
พี่หนุ่ย - ศรัณย์ ทองปาน
เรื่องเล่าจากบรรพชน - ผู้คนระหว่างทาง
บทสนทนาของประวัติศาสตร์
และ
“ชะตาชีวิต” คนทำสารคดี

ตามรอย
เจ้าอนุวงศ์
คลี่ปม
ประวัติศาสตร์
ไทย-ลาว

กบฏแห่ง
ราชสำนักสยาม
หรือวีรบุรุษ
ผู้กอบกู้เอกราช
แห่งชาติลาว

“พุทธศักราช ๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ เป็นกบฏต่อกรุงเทพ-มหานคร ยกกองทัพเข้ามายึดเมืองนครราชสีมาไปถึงทุ่งสำริด ท่านผู้หญิงโมรวบรวมกำลังหญิงชายเข้าต่อสู้อย่างตะลุมบอน กองทหารเวียงจันทน์แตกพินาศ เจ้าอนุวงศ์ถอยทัพกลับ ในที่สุดกองทัพไทยยกตามไปปราบจับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้ ท่านผู้หญิงผู้กล้าหาญได้นามว่าเป็นวีรสตรี...ปรากฏในพงศาวดารมาจนทุกวันนี้”

จารึกที่ฐานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี
จังหวัดนครราชสีมา

“เจ้าอนุวงศ์...ใคร กษัตริย์สมัยไหน ของอาณาจักรไหน”

“ไม่เคยได้ยิน กษัตริย์ประเทศไหน”

“คุ้น ๆ ...เหมือนเคยได้ยินแว่ว ๆ”

เมื่อลองสุ่มถามคนรอบตัวเรื่องเจ้าอนุวงศ์ ผลที่ได้ล้วนออกมาในทำนองเดียวกันข้างต้น

คนไทยน้อยคนนักจะรู้จักกษัตริย์ผู้มีพระนามว่า “เจ้าอนุวงศ์” และส่วนมากก็มักรู้เพียงรายละเอียดอันมีต้นเค้ามาจากข้อความบนฐานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองโคราช หรือไม่ก็จากแบบเรียนสมัยมัธยมต้น

ที่น่าสนใจคือ หลายคนยังเล่าตรงกันถึง “วีรกรรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์” เหตุจลาจลของครัวโคราชที่ลุกฮือขึ้นต่อต้านทหารลาว ทั้งยังมีตัวละครเพิ่มเข้ามาคือ “นางสาวบุญเหลือ” ซึ่งว่ากันว่าเป็นมือขวาของท้าวสุรนารี โดยในทัศนะของพวกเขาท้าวสุรนารีหรือ “ย่าโม” เป็น “วีรสตรี” คนสำคัญของไทย ส่วนเจ้าอนุวงศ์เป็นเจ้าลาวที่ “กบฏ”

นี่คือบทสรุปของ “ศึกเจ้าอนุวงศ์” บนที่ราบสูงภาคอีสานเมื่อกว่า ๑๘๐ ปีก่อนที่คนไทยยุคปัจจุบันรับรู้ หากเทียบกับวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาก่อนหน้าถึงเกือบ ๔๐๐ ปี ก็น่าประหลาดใจว่าเรื่องของเจ้าอนุวงศ์และการศึกในครั้งนั้นกลับกลายเป็นความทรงจำที่เลือนรางเสียยิ่งกว่า

ผมเองก็ไม่ต่างจากคนไทยทั่วไปที่รับรู้เรื่องนี้มาตั้งแต่เด็กและไม่เคยตั้งข้อสงสัย

จนช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา เมื่อได้ยินข่าวว่านายทุนและผู้กำกับฯ ไทยคนหนึ่งมีโครงการจะสร้างภาพยนตร์ฟอร์มยักษ์เรื่องวีรกรรมท้าวสุรนารี ข่าวการกระทบกระทั่งระหว่างไทย - ลาวก็ปรากฏ ยังไม่นับการแข่งขันกีฬาซีเกมส์ครั้งที่ ๒๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งนักประวัติศาสตร์ไทยบางท่านออกมาเตือนว่าไม่ควรนำเรื่อง “วีรกรรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์” มาแสดงในพิธีเปิด ถ้าไม่อยากให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจกับเพื่อนบ้าน

เมื่อเร็วๆ นี้ผมยิ่งแปลกใจมากขึ้นอีกเมื่อได้อ่านแบบเรียนชั้นประถมฯ มัธยมฯ และหนังสือประวัติศาสตร์ที่วางขายในลาว แล้วพบว่าเจ้าอนุวงศ์คือ “มหาราช” คือ “วีรกษัตริย์” ผู้พยายามกู้ชาติ แถมยังมีบทตอบโต้วีรกรรมย่าโมอย่างเผ็ดร้อน

ล่าสุดปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๒ สนามกีฬาหลักสนามหนึ่งในการแข่งขัน

ซีเกมส์ครั้งที่ ๒๕ ณ กรุงเวียงจันทน์ ได้รับการตั้งชื่อเฉลิมพระนามว่า “สนามเจ้าอนุวงศ์”

ที่สนามแห่งนี้เอง ทีมฟุตบอลไทยพลิกล็อกแพ้มาเลเซียตกรอบแรกเป็นครั้งแรกในรอบ ๑๐ ปี

ที่น่าสนใจคือ มีความเห็นกระทู้หนึ่งปรากฏขึ้นในเว็บไซต์แห่งหนึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ทีมฟุตบอลไทยตกรอบคราวนี้ว่า “พระองค์แสดงปาฏิหาริย์” เพื่อล้างแค้นกับสิ่งที่ไทยทำเอาไว้ในอดีต

ทำไมเจ้าอนุวงศ์ถึงเป็น “กบฏ” ในประวัติศาสตร์ไทย -- ทำไมคนลาวจึงมองเรื่องนี้ต่างออกไป -- เจ้าอนุวงศ์คือใคร ตัวตนในประวัติศาสตร์ที่แท้แล้วเป็นอย่างไร -- เกิดอะไรขึ้นบนที่ราบสูงภาคอีสานระหว่างพุทธศักราช ๒๓๖๙-๒๓๗๑ -- ทำไมประเด็นนี้จึงละเอียดอ่อนนัก

ต่อไปนี้คือส่วนหนึ่งของ “คำตอบ” ที่ผมได้พบจากการเดินทางลงพื้นที่และค้นหาข้อมูล

คำตอบซึ่งอาจเป็น “บทสนทนาทางประวัติศาสตร์ที่พิลึกพิลั่นที่สุด” ระหว่างไทย-ลาวอันต่อเนื่องยาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาคที่ ๑

เจ้าอนุวงศ์ “พระนเรศวร” เวอร์ชันลาว

(ขวา) พระพุทธรูปโบราณที่ “วัดพระแก้ว” กรุงเวียงจันทน์ สปป. ลาว ที่นี่เคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต และถูกกองทัพสยามเผาทำลายถึงสามครั้ง ทว่าเรื่องนี้ไม่เคยปรากฏในแบบเรียนของไทยแต่อย่างใด

ซากเสาโบราณที่ถูกโครงสร้างอุโบสถใหม่สร้างทับของวัดดอนแก้ว หนึ่งในร่องรอยของเมืองโบราณ “เวียงคุก” เมืองหน้าด่านของเวียงจันทน์ ที่ถูกกองทัพสยามนำโดยเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทำลายเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ปัจจุบันวัดนี้อยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย

ซากเศียรพระพุทธรูปโบราณภายในอุโบสถวัดดอนแก้ว
อีกหนึ่งร่องรอยของเมืองโบราณเวียงคุกและร่องรอยของการศึก
ระหว่าง “กรุงเทพฯ” กับ “เวียงจันทน์” เมื่อครั้งอดีต

ไม่ว่าคนไทยจะรับได้หรือไม่ก็ตาม กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์องค์นี้มีพระราช-ประวัติไม่ต่างกับพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

แม้ทั้งสองพระองค์จะดำรงพระชนม์ชีพต่างยุคต่างสมัย แต่ในแง่ประวัติศาสตร์ ยุคสมัยของทั้งสมเด็จพระนเรศวรและเจ้าอนุวงศ์ล้วนเป็นยุคซึ่งสิ่งที่เรียกว่า “ประเทศ” หรือ “รัฐชาติ” (Nation-state) ยังไม่อุบัติขึ้น

เป็นยุคที่การรบเป็นสงครามระหว่าง “กษัตริย์” กับ “กษัตริย์”

มิใช่สงครามระหว่าง “ประเทศ” กับ “ประเทศ”

และการรบในสมัยนั้นเป็นการรบเพื่อ “แผ่บารมี” แย่งชิง “ทรัพยากร” อันหมายถึง “คน” และอื่นๆ ที่อาจเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของอาณาจักร เช่น “ผลประโยชน์ทางการค้า” ตามหัวเมืองต่างๆ เป็นต้น

แนวคิดนี้ปัจจุบันมีนักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์เกี่ยวกับรัฐยุคโบราณของภูมิภาคอุษาคเนย์ (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ถึงสามท่านกล่าวไว้อย่างสอดรับกัน

“ยุคนั้นความคิดเรื่อง ‘รัฐชาติลาว’ กับ ‘รัฐชาติไทย’ ยังไม่เกิด ผู้นำทั้งสองฝ่ายไม่มีสำนึกเรื่องนี้ สงครามระหว่าง ‘กรุงเทพฯ’ ของรัชกาลที่ ๓ กับ ‘เวียงจันทน์’ ของเจ้าอนุวงศ์ ไม่ต่างกับสงครามระหว่าง ‘อยุธยา’ กับ ‘พิษณุโลก’ ในช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๒” ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ฉายแนวคิดเบื้องหลังของสงครามให้ฟัง

โดยชี้ว่าสงครามที่กล่าวถึงนี้ล้วนทำภายใต้คติทางการเมืองของกษัตริย์ยุคโบราณที่เรียกว่า “จักรพรรดิราช”

ดร. ธงชัย วินิจจะกูล นักประวัติศาสตร์ อาจารย์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยยุคโบราณ ประจำมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน-เมดิสัน สหรัฐอเมริกา อธิบายว่าแนวคิด “จักรพรรดิราช” หรือ “ราชาเหนือราชา” นั้น กษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรในภูมิภาคนี้รับมาจากพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาแห่งชมพูทวีป (อินเดีย)

ตามคตินี้จักรพรรดิราชต้องมีรัตนะ (สมบัติ) เจ็ดประการที่เกิดจากบุญญาบารมี คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ซึ่งเมื่อมีครบแล้วพระองค์ก็จะแผ่ขยายอำนาจผ่านการขอพระธิดาของกษัตริย์ต่างเมืองมาเป็นมเหสี ขอช้างเผือก ฯลฯ

ถ้ามาตรการต่างๆ ที่กล่าวมาเหล่านี้ไม่ได้ผล ย่อมจบลงด้วยวิธีสุดท้ายคือการทำศึกสงคราม

วิธีการเหล่านี้เองเป็นที่มาของพระเกียรติยศและทรัพยากรต่างๆ ที่จะสามารถเรียกเอาจากเมืองที่ผูกสัมพันธ์หรือตีได้ในภายหลัง และองค์กษัตริย์ที่ทำศึกต่อกันนั้นมิได้มีความคิดเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนทุกตารางนิ้วแต่อย่างใด

“คนที่เรียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในต่างประเทศรู้จักแนวคิดนี้ดี อย่างน้อยมีมาตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ (ค.ศ. ๑๙๖๐-๑๙๖๙/พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๒) แนวคิดเหล่านี้มาจากการศึกษาเรื่อง ‘มันดาละ’ (Mandala-มณฑล) อันเป็นลักษณะของอาณาจักรในอนุทวีปอินเดียโบราณ

“ทศวรรษนั้น เบน แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ชาวอเมริกันได้เสนอเรื่อง ‘ชุมชนจินตกรรม’ (Imagined Community) แนวคิดอันเป็นที่มาของรัฐชาติในแบบที่เรารู้จักในปัจจุบัน ส่วนคนที่นำเรื่องนี้มาขยายต่ออย่างจริงจังและใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์อุษาคเนย์คือ โอ. ดับเบิลยู. โวลเทอร์ส (O.W. Wolters) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ และคนที่นำเรื่องนี้มาพูดเป็นคนแรกๆ ของเมืองไทยน่าจะเป็นอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งเขียนงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูเก็ต ท่านน่าจะได้แนวคิดมาจากงานของเบน โดยเฉพาะคำว่า ‘แสงเทียน’ ที่ใช้อธิบายลักษณะอำนาจรัฐในยุคนั้น”

อาจารย์ธงชัยยังอธิบายว่าการที่รัฐสมัยโบราณมีอาณาเขตแบบ “แสงเทียน” นั้น หมายถึงการมีอาณาเขตที่ไม่แน่นอน ถ้าหากจะเปรียบ ก็เปรียบได้ดั่งอำนาจกษัตริย์ที่สถิตอยู่ ณ ใจกลางอาณาจักรที่ราชธานี คือจุดที่มีการเผาไหม้จนเกิดแสงสว่าง แสงนั้นจะโชติช่วงแผ่ไปไกลเพียงใดก็ขึ้นกับบุญญาบารมีกษัตริย์องค์นั้นๆ โดยยิ่งห่างไกลเมืองหลวง อำนาจควบคุมหัวเมืองต่างๆ ของพระองค์ก็จักยิ่งเบาบางลง ดุจดั่งแสงเทียนที่จะค่อยๆ อ่อนแสงลงเมื่อห่างไกลจากตัวเปลวเทียน

ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงกษัตริย์ที่เมืองหลวง เมืองเล็กเมืองน้อยต่างๆ ก็อาจมีสิทธิ์ที่จะไม่จงรักภักดีกับกษัตริย์องค์ใหม่ พวกเขาอาจแยกตนเป็นอิสระเพื่อแข่งบารมี หรืออาจถึงขั้นก่อการยกทัพเข้าโจมตีเมืองหลวงเลย

ก็ย่อมได้

“ดังนั้นสมัยก่อนคนเชียงใหม่ พิษณุโลก ก็ไม่ได้รู้สึกว่าอยู่ประเทศเดียวกันกับอยุธยาหรือคนกรุงเทพฯ เหมือนกับที่เรารู้สึกกันในสมัยนี้ว่าเราอยู่ในประเทศเดียวกัน”

อาจารย์ธงชัยสรุปหลักคิดทั้งหมด

จากนั้นก็ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่แบบเรียนประวัติศาสตร์ฉบับชาตินิยมไม่สามารถอธิบายได้ เช่น กรณีพระมหาธรรมราชา พระราชบิดาสมเด็จพระนเรศวรทรงยกทัพจากเมืองพิษณุโลกติดตามพระเจ้าบุเรงนองลงมาตีกรุงศรีอยุธยาในคราวสงครามช้างเผือกปี พ.ศ. ๒๑๐๖ รวมไปถึงร่วมมือกับพระเจ้าบุเรงนองเข้าโจมตีอยุธยาในสงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๒

ซึ่งถ้านำแนวคิด “รัฐชาติ” ยุคปัจจุบันที่ “พิษณุโลก” และ “กรุงเทพฯ” สังกัดรัฐเดียวกันคือ “รัฐไทย” ไปมอง คำตอบหนึ่งเดียวที่จะได้คือ “พระมหาธรรมราชาทรงเป็น “คนทรยศชาติ” และ “กบฏ” อย่างแน่นอน

ส่วนเรื่อง “เอกราช” ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิเคราะห์ว่าสมัยนั้นแต่ละอาณาจักรมีสิ่งที่เรียกว่า “เอกราช” เช่นกัน ทว่าต่างกับ “เอกราช” ของรัฐสมัยใหม่ที่เรารู้จัก ซึ่งที่ผ่านมาคนมักเข้าใจผิดและนำไปปะปนกันจนทำให้มองประวัติศาสตร์ด้วยความเข้าใจผิด

“‘เอกราช’ ของอาณาจักรสมัยโบราณต่างกับ ‘เอกราช’ ของ ‘รัฐชาติ’ สมัยนี้

“เพราะสมัยโบราณมีเมือง ‘เอกราช’ กับ ‘ประเทศราช’ เมืองเอกราชไม่ต้องส่งบรรณาการ ไม่ต้องถูกกวาดต้อนแรงงาน ในขณะที่เมืองประเทศราช

นั้นต้องทำการส่งส่วย และถูกกวาดต้อนแรงงาน”

ดังนั้นในยุคที่รัชกาลที่ ๓ และพระเจ้าอนุวงศ์ยังมีพระชนม์ชีพ “รัฐ” ของพระองค์จึงเป็นรัฐที่แตกต่างจาก “รัฐชาติ” (Nation-state) สมัยใหม่ ซึ่งมี “อาณาเขต” หรือ “เขตแดน” ที่แน่นอน ซึ่งอาจจัดทำขึ้นด้วยแผนที่และสนธิสัญญาต่าง ๆ โดยที่รัฐมีหน้าที่ใช้อำนาจ “อธิปไตย” อย่างเต็มที่ในเขตแดนดังกล่าวและต้อง “ปกป้องดินแดนทุกตารางนิ้ว”

ซึ่งกว่า “รัฐสยาม - ไทย” ในฐานะรัฐสมัยใหม่จะก่อตัวและมีเส้นเขตแดนที่เรารู้จักเหมือนทุกวันนี้ ก็ต้องรอจนมีการขีดเส้นพรมแดนในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕

เส้นพรมแดนที่เราเห็นในปัจจุบัน เป็นผลจากการขับเคี่ยวกันระหว่างมหาอำนาจท้องถิ่นอุษาคเนย์คือ “สยาม” กับมหาอำนาจตะวันตก คือ อังกฤษและฝรั่งเศส ที่จะสิ้นสุดและค่อนข้างมีความ “คงที่” (stable) (แม้ว่าจะมีปัญหาในอีกหลายจุดก็ตาม) ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั่นเอง

อาจารย์สุเนตรยังพบว่าพระราชพงศาวดารหลายฉบับที่เขียนขึ้นและมีการแก้ในช่วงรอยต่อระหว่างยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏร่องรอยของมุมมองชนชั้นนำสยามที่มีต่อพระเจ้าบุเรงนองว่าเป็นกษัตริย์ที่มี “บุญญาบารมี” ซึ่งมุมมองนี้จะมาเปลี่ยนแปลงไปในสมัยที่ “รัฐชาติไทย” ก่อตัวขึ้นช่วงรัชกาลที่ ๕ โดยช่วงนั้นมีความพยายามสร้างสิ่งที่เรียกว่า “ศัตรูร่วม” ของรัฐขึ้นในพงศาวดารเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ

ด้วยกรอบคิดนี้ เรื่องราวการทำสงครามกับอาณาจักรอื่น ๆ ในอดีตของ “อยุธยา” ต้นธารของ “กรุงรัตนโกสินทร์” จึงถูกแปลงเป็นการต่อสู้กับเพื่อนบ้านอย่างพม่า ทั้งที่ในช่วงที่เกิดสงครามนั้น สิ่งที่เรียกว่า “รัฐไทย” หรือ “รัฐพม่า” ยังไม่มีตัวตนในโลก จะมีก็เพียงแต่ “อยุธยา” “ตองอู” “หงสาวดี”

และ “อังวะ” เท่านั้น

แน่นอนว่าสงครามระหว่างรัชกาลที่ ๓ กับเจ้าอนุวงศ์ก็ถูกนับรวมและ “ยำ” เข้าไปในบริบทที่ว่านี้ด้วย ทั้งที่เวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้นมีแต่ “กรุงเทพฯ” และ “เวียงจันทน์” ที่รบกัน ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “รัฐไทย” หรือ “รัฐลาว” แต่อย่างใด

ยิ่งถ้ามองเลยไปทางด้านตะวันออกของอาณาจักรเวียงจันทน์ ราช-สำนักเวียดนามที่กรุงเว้ก็มีแนวคิดไม่ต่างกัน แม้ว่าราชสำนักเว้จะรับอิทธิพลและแนวคิดการปกครองมาจากจีน โดยมี “ดึกวองเด่” หรือ “ฮ่องเต้” (จักรพรรดิ) ปกครองอาณาจักรในฐานะ “โอรสสวรรค์”

อีกเรื่องที่น่าสนใจก็คือประเพณีการทำสงครามในสมัยนั้น ที่ต้องมีการ “เผา” มีการ “ปล้น” มีการ “กวาดต้อนผู้คน” “ข่มขืน” และมีการต่างๆ อีกมากมายตามประเพณีสงครามโบราณ อันถือเป็นเรื่อง “โหดร้าย” ในมาตรฐานคนยุคปัจจุบัน

ทว่านี่คือ “ความปรกติ” ในสถานการณ์สงครามยุคนั้น

ทั้งหมดข้างต้นคือสถานการณ์แวดล้อมในยุคที่ “พระนเรศวร” แห่งอาณาจักรอยุธยายังมีพระชนม์ชีพ ก่อนที่เรื่องราวของพระองค์จะถูกนำมาหลอมรวมกับประวัติศาสตร์ของ “รัฐไทย” ในฐานะ “วีรกษัตริย์” ผู้กู้ชาติ และวีรกรรมในการนำทัพอยุธยาต่อกรทัพหงสาวดีของพระองค์จะถูกนิยามว่าเป็นการต่อสู้ของกองทัพไทยในฐานะรัฐสมัยใหม่ไปด้วยอย่างผิดฝาผิดตัว

แน่นอนทั้งหมดข้างต้นคือสถานการณ์แวดล้อมในยุคที่ “พระเจ้าอนุวงศ์” กษัตริย์พระองค์หนึ่งของอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ยังมีพระชนม์ชีพเช่นกัน ก่อนที่รัฐไทยจะทำให้พระองค์กลายเป็น “ผู้ร้าย” ในประวัติศาสตร์ไทยยุคปัจจุบัน ด้วยแบบเรียนประวัติศาสตร์ชาตินิยมอย่างผิด

ฝาผิดตัว (อีกนั่นเอง)

ทั้งหมดนี้มีเส้นบางๆ แบ่งอยู่เส้นเดียว

เส้นที่ว่านั้นคือ ฉากจบของพระเจ้าอนุวงศ์ที่ต่างกับฉากจบของพระนเรศวร

พุทธศักราช ๒๓๑๐ ขณะที่อยุธยาถูกกองทัพอังวะเผาจนวอดเป็นเถ้าถ่าน ในสงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ ๒

พระชนม์ชีพของเชื้อพระวงศ์แห่งราชวงศ์ล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์องค์หนึ่ง ซึ่งคล้ายคลึงกับสมเด็จพระนเรศวรเริ่มต้นขึ้น

ที่เวียงจันทน์ พระโอรสองค์ที่ ๓ ในพระเจ้าสิริบุญสารแห่งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ประสูติ และทรงได้รับการเฉลิมพระนามว่า “เจ้าอนุวงศ์” (หนังสือประวัติศาสตร์บางฉบับกล่าวว่าเจ้าอนุวงศ์ทรงมีพระเชษฐาที่ประสูติก่อนสามองค์ แต่ในที่นี้ยึดตามข้อมูลที่ปรากฏในพงศาวดาร)

เอกสารประวัติศาสตร์ทั้งฝ่ายสยามและลาวไม่ได้ให้รายละเอียดของเจ้าอนุวงศ์เมื่อครั้งทรงเยาว์พระชันษาเลย

เพียงแต่เล่าว่ายุคนั้นลาวแบ่งได้ถึงสามอาณาจักร

ด้วยหลังสิ้นพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชในปี พ.ศ. ๒๒๓๘ (ตรงกับช่วงอยุธยาตอนปลาย) เกิดการแย่งชิงราชสมบัติภายในราชสำนักเวียงจันทน์จนในที่สุดทำให้อาณาจักรแบ่งแยกออกเป็นสาม คือ เวียงจันทน์ หลวงพระบาง (แยกตัว พ.ศ. ๒๒๕๐) และจำปาศักดิ์ (แยกตัว พ.ศ. ๒๒๕๗) โดยทั้งสามอาณาจักรไม่ถูกกัน และเมื่อมีโอกาสก็จะหาทางยกทัพเข้าโจมตีกันอยู่เสมอ

ส่วนเรื่องราวของเจ้าอนุวงศ์เริ่มปรากฏโลดแล่นในหน้าพงศาวดาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๒

ในปีนั้นเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเจริญพระชันษาได้ ๑๒ ปี ต้องพลัดบ้านพลัดเมืองมาประทับที่กรุงธนบุรี ด้วยเหตุที่พระเจ้าสิริบุญสารเกิดขัดแย้งกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

โดยทางกรุงธนบุรีทราบเรื่องที่เวียงจันทน์ติดต่อกับอาณาจักรอังวะจากทางหลวงพระบาง ทั้งยังเกิดกรณีทัพเวียงจันทน์ยกติดตามโจมตีทัพของพระวรปิตา (บางสำนักว่า พระวอพระตา) ซึ่งมาสวามิภักดิ์กรุงธนบุรี

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ ซึ่งแต่งในยุคนั้นเล่าว่า “พระเจ้ากษัตริย์ศึก” (เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ต่อมาปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี) เป็นผู้ยกทัพไปตีเวียงจันทน์ซึ่งยุคนั้นมีสภาพเป็นเมืองอกแตกครอบคลุมสองฝั่งแม่น้ำโขง โดยตัวเมืองเวียงจันทน์อยู่ฝั่งน้ำด้านเหนือ ส่วนฝั่งทิศใต้คือเมืองพันพร้าว (พานพร้าว) อันถือเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญ ถัดมาทางตะวันออกของเวียงจันทน์ยังมีเมืองทรายฟองซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามหนองคายและเวียงคุก

ร่องรอยเมืองโบราณเหล่านี้หลงเหลือมาถึงปัจจุบันในลักษณะซากโบสถ์เจดีย์เก่ากระจายตัวเป็นวงกว้าง ในเขตประเทศไทยพบได้ที่อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

ประวัติศาสตร์ลาว ฉบับมหาสิลา วีระวงส์ ซึ่งเขียนเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ตีพิมพ์ครั้งแรกปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ในชื่อ *พงศาวดารลาว* และเป็นประวัติศาสตร์ฉบับที่ทางการลาวเชื่อถือ บันทึกว่าการศึกเป็นไปอย่างดุเดือด

โดยระหว่างโจมตีเมือง ทัพสยามโหดถึงขั้น “เอาราษฎรเมืองหนองคายจำนวนมากมาตัดคอ เอาแต่หัวใส่ในเรือจนเต็ม แล้วให้ผู้หญิงเมืองหนองคาย

พายเรือขึ้นมาร้องขายอยู่แถวท่าเมืองพะโคและเวียงคุก”

ทั้งยังได้รับความร่วมมือจากกองทัพหลวงพระบางที่มาตีกระหนาบจนเวียงจันทน์แตก ถือเป็นการเสียกรุงเวียงจันทน์ต่อทัพสยามครั้งที่ ๑

ถึงจะเป็นหลักฐานชั้นรอง แต่มีความเป็นไปได้ว่าการกระทำของทัพสยามในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ นั้นไม่ต่างกับการกระทำของทัพหงสาวดีที่ยกมาตีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ (รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระอัยกาในสมเด็จพระนเรศวร)

โดยหลังตีเวียงจันทน์แตก กองทัพสยามก็ทำตามประเพณีสงครามซึ่งต้องมี “ค่าใช้จ่าย” และพวกเขาก็เก็บ “ค่าใช้จ่าย” หรือ “ค่าปฏิกรรมสงคราม” ในยุคนั้น ด้วยการเก็บกวาดทรัพย์สิน กวาดต้อนครัวลาว อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญคือพระแก้วมรกตกลับมาประดิษฐานที่กรุงธนบุรี

แน่นอนว่ารวมถึงการเชิญพระญาติและพระโอรสในพระเจ้าสิริบุญสารมาเป็น “องค์ประกัน” ด้วย

เจ้าอนุวงศ์ขณะทรงพระเยาว์น่าจะทรงรับรู้ถึงการรบทัพจับศึกครั้งนี้ดี เมื่อถูกส่งมาเป็น “องค์ประกัน” ในราชสำนักกรุงธนบุรี

ภาคที่ ๒

“องค์ประกัน” และ “บุตรบุญธรรม” ของราชสำนักสยาม

(ขวาบน) วัดช้างเผือก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย สถานที่ที่หลักฐานลาวระบุว่าเป็นเชิง “ขัว” (สะพาน) ข้ามแม่น้ำโขงที่พระเจ้าอนุวงศ์ทรงสร้างขึ้นเมื่อกว่า ๒๐๐ ปีที่แล้วขณะเพิ่งขึ้นครองกรุงเวียงจันทน์ โดยการแต่งตั้งจากราชสำนักสยาม เชิงขัวอีกฝั่งนั้นอยู่ที่วัดอูบมุง นครหลวงเวียงจันทน์ ปัจจุบันร่องรอยสะพานแห่งนี้ไม่มีหลงเหลือแล้ว

(ขวา) ภายในวัดช้างเผือก ปรากฏเจดีย์ซึ่งทางวัดระบุว่าเป็นที่ฝังกระดูกของช้างเผือกซึ่งนำพระแก้วมรกตมาจากเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ผังสายราชสกุลล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ช่วงปี พ.ศ. ๒๓๑๐-ยุคต้นรัตนโกสินทร์

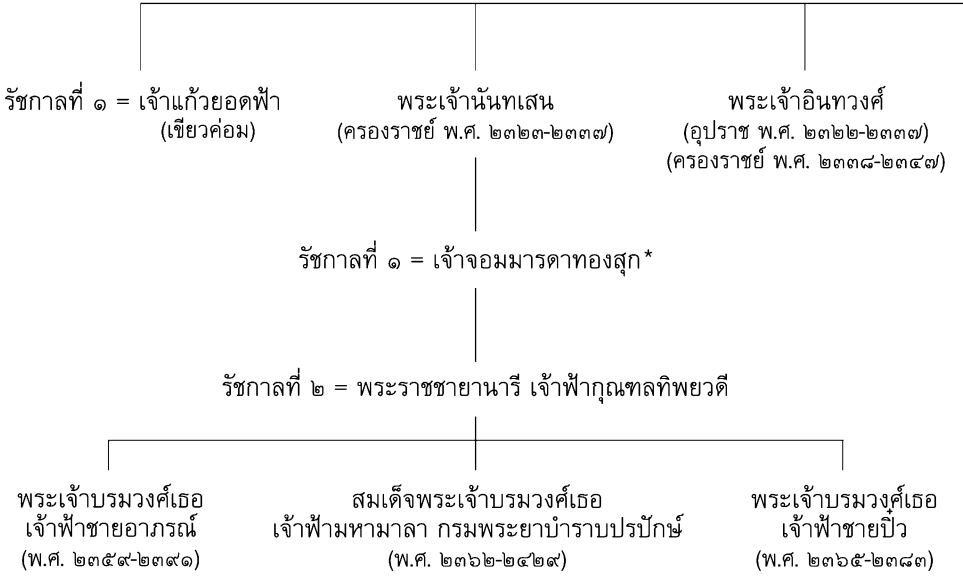

ผังนี้ทำขึ้นจาก

Van Roy, Edward. “Under Duress : Lao War Captives at Bangkok in the Nineteenth Century” *The Journal of the Siam Society.* Vol. 97, 2009 : 41-68.

เจ้าหลวงหน่อคำ รวบรวม. *ปวัดสาดอานาจักพวน.* เอกสาร PDF File : สมาคมลาวพวน, ๒๕๔๖.

ประมวญวิชาพูล, พระยา. *พงศาวดารเมืองล้านช้าง และลำดับสกุลสิทธิสาริบุตร ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. งานฌาปนกิจศพคุณหญิงชลปทานธนารักษ์ (พอน โหตรภวานนท์). พระนคร : โรงพิมพ์สาสนศึกษา, ๒๔๘๔.

ประมวญวิชาพูล, พระยา. *พงศาวดารเมืองล้านช้าง และลำดับสกุลชาลีจันทร์ ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์.* พิมพ์ครั้งที่ ๓. งานพระราชทานเพลิงศพหลวงชาญสงคราม (กฤษณ์ ชาลีจันทร์). พระนคร : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๐.

ราชสกุลวงศ์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. *ลำดับกษัตริย์ลาว.* พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

พระเจ้าสิริบุญสาร
กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์
ครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๙๔-๒๓๒๒

เจ้าพรหมวงศ์

พระเจ้าอนุวงศ์
(อุปราช พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๔๗)
(ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๔๗-๒๓๗๐)

เจ้าติสสะ
(อุปราช พ.ศ. ๒๓๔๗-๒๓๗๐)

เจ้าโป้ (สุทธิสาร)
เจ้าเหง้า (ราชวงศ์)
เจ้าโย้ (ราชบุตร)
เจ้าคลี่ - - - - - - - - - - - - - - - - = ท่อนแก้ว
เจ้าจอมมารดาประทุม = รัชกาลที่ ๔
เจ้าจอมมารดาจัน = รัชกาลที่ ๓
เจ้าหญิงคำวัน = เจ้าน้อยเมืองพวน
(ปรากฏในพงศาวดารเมืองพวน)

เจ้าจอมมารดาน้อยลาว
= รัชกาลที่ ๓

เจ้าจอมมารดาดวงคำ = รัชกาลที่ ๔

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้านารีรัตนา
(พ.ศ. ๒๔๐๔-๒๔๖๘)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี
(พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๕๐๕)

= หมายถึง อภิเษก
* บางแห่งว่าเป็นพระธิดาของพระเจ้านันทเสน

ร่องรอยเตียวของ “วังบางยี่ขัน” ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้าอนุวงศ์ ขณะเป็น “องค์ประกัน” ที่กรุงเทพฯ คือซากแนวกำแพงโบราณด้านทิศเหนือ ของลานอเนกประสงค์หน้าสวนสาธารณะใต้สะพานพระราม ๘

กรณีสมเด็จพระนเรศวร เราสามารถสันนิษฐานสถานที่ประทับของพระองค์ในหงสาวดีได้จากร่องรอยของซากพระราชวังของพระเจ้าบุเรงนองที่เมืองพะโค (Pegu) ในพม่า ทว่าในกรณีของเจ้าอนุวงศ์นั้นแทบจะไม่มีร่องรอยหลักฐานเช่นนี้หลงเหลืออยู่เลย

เจ้าอนุวงศ์ประทับแห่งใด เมื่อมาเป็น “องค์ประกัน” ในราชสำนักสยาม?

ร่องรอยเดียวที่พบคือใน “นิราศวังบางยี่ขัน” ที่แต่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๒ (สมัยรัชกาลที่ ๕) โดยคุณพุ่ม กวีสตรีชื่อดังเจ้าของฉายา “บุษบาท่าเรือจ้าง” ซึ่งคุ้นกับเจ้านายเชื้อสายเวียงจันทน์ดีเนื่องจากบิดารับราชการใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

คุณพุ่มรับราชการในวังหลวงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ฝากตัวอยู่กับเจ้าจอมมารดาดวงคำ เจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีเชื้อสายลาว โดยเจ้าจอมองค์นี้มีศักดิ์เป็น “พระนัดดา” หรือ “หลาน” ของเจ้าอนุวงศ์

มารดาของเจ้าดวงคำนั้น เป็นธิดาของเจ้าอุปราชพรหมวงศ์ พระอนุชา (น้องชาย) เจ้าอนุวงศ์ที่ถูกกวาดต้อนมาพร้อมกันในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ในวัยเยาว์เจ้าจอมองค์นี้มีนามว่า “เจ้าหญิงหนูมั่น” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขอเป็นพระสนมเอก พระราชทานนามว่า “เจ้าหญิงดวงคำ” (และเมื่อมีพระธิดาก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าจอมมารดาดวงคำ)

นิราศเรื่องนี้คุณพุ่มแต่งขึ้นระหว่างตามเสด็จพระองค์เจ้าหญิงนารีรัตนา (พระธิดาในเจ้าจอมมารดาดวงคำ) และเจ้าจอมประทุมไปเยี่ยมอาการป่วยเจ้าจันทรเทพสุริยวงศ์ เจ้าเมืองมุกดาหาร บิดาของเจ้าจอมประทุมซึ่งมีศักดิ์เป็นน้าของเจ้าจอมมารดาดวงคำที่บริเวณวังบางยี่ขัน

บทกวีตอนหนึ่งฉายภาพวังเจ้าอนุวงศ์ที่ตั้งอยู่บริเวณบางยี่ขัน ฝั่งธนบุรีตรงข้ามกับตัวเมืองบางกอกซึ่งขณะนั้นอยู่ในสภาพทรุดโทรมว่า

“ดูรกเลี้ยวเกี่ยวพันเถาวัลย์วุ่น เกดพิกุลเลียบอุโลกโศกสาขา
ทุกพุ่มพักหักพังเปนรังกา เมื่อเจ้าตาย่านกระหม่อม อยู่พร้อมพรัก*

...

บ้านที่สร้างบางยี่ขันท่านมาพัก ตึกตำหนักหักตกถึงอกไก่
นี่แอบอิงพิงพระเดชประเทศไทย ยังเปนได้ดูต่พังถึงหลังคา”

จริงๆ วังบางยี่ขันมีหน้าตาอย่างไร กษัตริย์สยามพระองค์ใดโปรดให้สร้าง หรือเจ้าอนุวงศ์ทรงสร้างเอง ข้อมูลเรื่องนี้ผมค้นไม่พบในเอกสารประวัติศาสตร์ชิ้นอื่นๆ

---

*เจ้าอนุวงศ์ - ผู้เขียน

แต่ไม่น่าเชื่อว่าวังเก่าเจ้าอนุวงศ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากสำนักงาน *สารคดี* นี้เอง

จากสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปตามถนนราชดำเนินนอก เลี้ยวซ้ายที่แยก จปร. ข้ามสะพานพระราม ๘ ที่เชิงสะพานฝั่งขวา ร่องรอยของวังเจ้าอนุวงศ์ซ่อนตัวอยู่หน้าชุมชนเล็กๆ ชื่อ “บ้านปูน”

“ผมเห็นแนวกำแพงนี้ตั้งแต่เกิด”

อุทิศ อุดมทรัพย์ เจ้าของร้านขายของชำวัย ๖๐ ปี เล่าว่าคนชุมชนบ้านปูนเห็นแนวกำแพงโบราณซึ่งอยู่ด้านหน้าชุมชนนี้ตั้งแต่เกิด และคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเล่าสืบต่อกันมาว่าเคยเป็นที่อยู่ของ “เจ้าลาว” องค์หนึ่งซึ่งภายหลังถูกประหารเพราะ “กบฏ” ส่วนรายละเอียดที่มากไปกว่านั้นเขาแนะนำให้เราไปอ่านเอาจากตำราเรียน

ที่น่าสนใจคือ อุทิศเปิดเผยว่า เมื่อ ๑๔ ปีก่อน แนวกำแพงเก่าซึ่งวางตัวจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออกยาวราว ๑๐๐ เมตรหน้าชุมชนนี้เกือบถูกทำลายไปพร้อมกับชุมชนบ้านปูน

เมื่อเกริ่นถึงเรื่องนี้ อุทิศหายขึ้นไปบนบ้านราว ๑๐ นาที จากนั้นก็ลงมาพร้อมกับม้วนแผนผังโครงการก่อสร้างสะพานพระราม ๘ ซึ่งมีรายละเอียดลงลึกถึงระดับโครงสร้างและพื้นที่ที่ต้องใช้งาน ก่อนจะเล่าว่าในสมัยนั้นเขาคือแกนนำชุมชนคนหนึ่งที่ต่อต้านโครงการก่อสร้างสะพานแห่งนี้ที่ดำเนินการโดยกรุงเทพมหานคร ด้วยมันจะผ่าลงมากลางชุมชนของพวกเขาพอดี

“ปลายปี ๒๕๓๘ มีโครงการพระราชดำริสร้างสะพานพระราม ๘ เพื่อบรรเทาปัญหาการจราจรระหว่างฝั่งกรุงเทพฯ กับฝั่งธนบุรี ตอนนั้นปริมาณรถในชั่วโมงเร่งด่วนบนสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าหนาแน่นมาก ในหลวงท่านไม่ทรงเจาะจงว่าจะสร้างตรงไหน ให้ กทม. เลือกพื้นที่เอง ทีแรกจุด

ก่อสร้างเชิงสะพานฝั่งพระนครนั้นอยู่ที่บริเวณตลาดเทเวศร์ แต่พอตรวจสอบแนวสะพานที่จะทอดข้ามมาฝั่งธนบุรี แนวสะพานเกิดไปติดบ้านนายกรัฐมนตรีสมัยนั้น เลยมีการเปลี่ยนพื้นที่สร้างเชิงสะพานฝั่งพระนครจากเทเวศร์มาเป็นจุดบริเวณใกล้ธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) เมื่อเป็นเช่นนี้ เชิงสะพานฝั่งธนบุรีก็ต้องเปลี่ยนตำแหน่งตามไปด้วย”

ลุงอุทิศกับคนในชุมชนสืบทราบว่า หากยึดตามแผนก่อสร้างแผนนี้ของ กทม. ชุมชนบ้านปูนจะหายไปเพราะเชิงสะพานฝั่งธนบุรีจะทอดลงมาทับชุมชนพอดี โดยบริเวณเชิงสะพานนั้นจะมีโครงการทำสวนสาธารณะอีกกว่า ๘๐ ไร่

ความเคลื่อนไหวเพื่อรักษา “บ้าน” จึงดำเนินไปอย่างเข้มข้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๔๒

ในที่สุดผลการเคลื่อนไหวอันยาวนานก็ได้บทสรุปว่า แกนนำชุมชนสามารถตกลงกับทาง กทม. ได้ว่าจะไม่มีการเวนคืนที่ดินเชิงสะพานพระราม ๘ ฝั่งธนบุรีเกินแนวกำแพงเก่า

ผลพลอยได้ต่อมาคือ ทำให้ได้รู้ว่านอกจาก “ศาลาโรงธรรม” ที่ปฏิบัติศาสนกิจของชุมชน ซึ่งทุกวันนี้เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในกรุงเทพฯ จะเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์แล้ว ยังมี “กำแพงเก่า” ที่คนในชุมชนน้อยคนจะทราบว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “วังเจ้าอนุวงศ์” -- “วังเจ้าลาว” ที่คนรุ่นอาวุโสอย่างลุงอุทิศรับรู้ว่า “เป็นกบฏจึงโดนประหาร” กลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยรักษาชุมชนบ้านปูนให้รอดพ้นจากการถูกเวนคืน

“นายทหารท่านหนึ่งที่เป็นอาจารย์ บอกว่าถ้าเอากำแพงเป็นจุดศูนย์กลาง ทิศเหนือของกำแพงที่วันนี้อยู่ใต้สะพานพระราม ๘ คือบริเวณวังเก่า มีพื้นที่ราว ๑.๘ ไร่ สมัยก่อนเรียก ‘ท่าล่าง’ เพราะเป็นที่ต่ำ ก่อนสร้างสะพาน

พระราม ๘ ตรงนี้เป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ส่วนทางทิศใต้ของกำแพงลงมาเป็นที่ตั้งชุมชน เดิมเรียก 'ท่าสูง' ปัจจุบันโบราณสถานทั้งสองแห่งได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากรเรียบร้อยแล้ว"

แล้วความเป็นอยู่ของเจ้าลาวในฐานะ "องค์ประกัน" เป็นอย่างไร?

"ไม่ต่างกับคราวที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปประทับกับพระเจ้าบุเรงนอง มันไม่ทารุณโหดร้ายอย่างที่คนปัจจุบันจินตนาการ เพราะนโยบายขยายบารมีของกษัตริย์สมัยนั้นคือการผนวกกษัตริย์อาณาจักรข้างเคียงเป็นเครือญาติ สืบดูจะเห็นว่ากษัตริย์แถบนี้แต่งงานข้ามไปข้ามมา อย่างเช่น พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ครั้งหนึ่งพระองค์เคยครองเชียงใหม่เพราะว่าพระมารดาเป็นพระราชธิดากษัตริย์เชียงใหม่ ตอนหลังก็มาครองหลวงพระบาง และมาครองเวียงจันทน์ด้วยซ้ำ เมื่อทางล้านช้างสิ้นผู้สืบบัลลังก์" อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักโบราณคดีอาวุโสให้ความเห็นว่า เจ้าอนุวงศ์น่าจะประทับอย่างสุขสบายในฐานะ "ลูกหลวง"

ถ้าดูประวัติศาสตร์ช่วงเดียวกันจะพบว่าสถานะความเป็น "องค์ประกัน" ของเจ้าอนุวงศ์นั้น "ธรรมดา" อย่างยิ่ง

ด้วยยุคเดียวกับที่พระองค์เจริญพระชันษาในราชสำนักสยาม มีพระโอรสและเชื้อสายของกษัตริย์จากอาณาจักรข้างเคียงประทับร่วมด้วยอีกหลายพระองค์ด้วยสาเหตุต่างๆ กัน

และ "องค์ประกัน" เหล่านี้ต่างได้รับพระราชทานบ้านเรือนอยู่อาศัยจากพระเจ้าแผ่นดินสยามโดยถ้วนหน้า

เช่น "องเชียงสือ" หรือ เหงวียนแอ๋งห์ (Nguyễn Ánh) เชื้อสายขุนนางตระกูลเหงวียนที่หลบสงครามกลางเมืองภายในกับพวก "เตียเซิน" เข้ามาพึ่ง

พระบรมโพธิสมภารรัชกาลที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ โดย *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑* ระบุว่าทรงให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ "บ้านต้นสำโรง ซึ่งภายหลังพระราชทานให้กงสุลโปรตุเกสอยู่มาจนทุกวันนี้ (ปัจจุบันบริเวณนี้คือสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐโปรตุเกสประจำประเทศไทย - ผู้เขียน) พระราชทานเบี้ยหวัดองเชียงสือปีละ ๕ ชั่ง แล้วพระราชทานเครื่องยศถาดหมาก คนโททอง กระบี่บั้งทอง กลดคันสั้น...

"โปรดเกล้าฯ ให้องเชียงสือเข้าเฝ้าทุกวัน...มารดาองเชียงสือ และญวนที่เข้ามากับองเชียงสือ ก็ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดตามสมควร แล้วโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งเจ้าเมือง กรมการเมืองสมุทรปราการว่า ญวนพรรคพวกขององเชียงสือจะเข้าออกไปมาหากินตามท้องทะเล อย่าให้พวกด่านห้ามปรามเลย..."

หลังจากนั้นไม่นานก็คือการเข้ามาของ "นักองค์เอง" พระโอรสของพระนารายณ์ราชา กษัตริย์กัมพูชา ที่ถูกพระยายมราช (แบน) ส่งเข้ามากรุงเทพฯ ขณะมีพระชันษาได้ ๑๐ ปี พร้อมกับพระกนิษฐา (น้องสาว) อีกสององค์ คือ นักองค์อี และนักองค์เภา โดยพระราชธิดาพระนารายณ์ราชาสององค์นี้ได้กลายเป็นพระสนมเอกในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

ยุวกษัตริย์กัมพูชาได้รับพระราชทานบ้านเรือนอยู่ ณ บริเวณที่เรียกว่า "คอกกระบือ" ก่อนจะได้รับพระราชทานวังในเวลาต่อมา ซึ่ง *พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๑* ระบุว่าอยู่ที่ "ริมคลองคูพระนครเยื้องปากคลองหลอดข้าม" (ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวคือบริเวณศาลฎีกาที่ติดกับท้องสนามหลวง - ผู้เขียน) ครั้นทำเสร็จจึงโปรดให้นักองค์เองกับญาติวงศ์ ย้ายจากบ้านที่คอกกระบือมาอาศัยอยู่ที่วังนั้น จึงได้เรียกว่าวังเจ้าเขมรแต่นั้นมา"

การเข้ามาของนักองค์เองถือเป็นบทสรุปความพยายามแทรกแซงการ

สืบทอดบัลลังก์กษัตริย์กัมพูชาของสยามในยุครอยต่อระหว่างกรุงธนบุรีถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

โดยการนำ “องค์ประกัน” เหล่านี้มานั้น ทางหนึ่งก็เพื่อให้พ้นจากอำนาจของเวียดนามที่เข้ามายึดครองราชสำนักกัมพูชาเอาไว้ได้จากความช่วยเหลือของขุนนางกัมพูชาที่ฝักใฝ่ราชสำนักเว้ อีกทางหนึ่งก็เพื่อรอจังหวะตอบโต้กลับและส่ง “องค์ประกัน” กลับไปปกครองบ้านเมืองภายใต้อิทธิพลของตนในภายภาคหน้า (ซึ่งจะเกิดขึ้นในยุครัชกาลที่ ๒ เป็นต้นไปที่สยามทำศึกกับเวียดนามเพื่อแผ่อิทธิพลเข้าไปในกัมพูชา)

นอกจากนี้ยังมีกรณีก่อนหน้าที่คล้ายกัน คือ กรณีของเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดให้นำตัวมารับราชการที่กรุงธนบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ หลังทรงยกทัพลงไปปราบเจ้านครได้สำเร็จ ซึ่งเมื่อเจ้านครมารับราชการอยู่ในกรุงธนบุรีได้ ๗ ปี และได้ถวายธิดาเข้าเป็นพระสนมและมีพระโอรสองค์หนึ่ง [ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้านคร (น้อย) ในรัชกาลที่ ๑] ก็ถูกส่งตัวกลับไปครองนครศรีธรรมราชดังเดิมและมีฐานะเป็นเจ้าประเทศราชองค์หนึ่ง

นี่ยังไม่นับองค์ประกันจากหลวงพระบางและจำปาศักดิ์ซึ่งถูกนำมาเลี้ยงในฐานะเดียวกัน

ที่สำคัญคือ “องค์ประกัน” เหล่านี้มีบ่าวไพร่ที่ติดตามเข้ามาด้วยจำนวนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่รอบ ๆ ที่ประทับของพระองค์ตามมา

ข้อมูลเหล่านี้บอกเราว่าราชสำนักกรุงเทพฯ ไม่ต่างกับราชสำนักหงสาวดีในยุคที่ราชวงศ์ตองอูของพระเจ้าบุเรงนองมีอำนาจ คือเป็นที่ชุมนุมของยุวกษัตริย์จากประเทศราชมาประทับในฐานะ “บุตรบุญธรรม” ควบ

ตำแหน่ง “องค์ประกัน” อันแสดงถึงความจงรักภักดีของกษัตริย์ผู้ครองประเทศราช

ยุวกษัตริย์เหล่านี้มารู้จักกันที่ “บางกอก” ก่อนจะกลายเป็น “ผู้เล่นหลัก” ที่มีบทบาทมากบ้างน้อยบ้างบนสนามการเมืองระหว่างรัฐในระยะต่อไป

เจ้าอนุวงศ์ประทับอยู่ที่บางยี่ขัน ฝั่งธนบุรี ในช่วงรอยต่อของยุคกรุงธนบุรี-กรุงรัตนโกสินทร์ นานถึง ๑๒ ปี และทรงได้รับการศึกษาร่วมกับเจ้านายเล็กๆ ของสยามมาโดยตลอด

นอกจากนี้ยังปรากฏบันทึกพระกรณียกิจที่ทรงรับใช้ราชสำนักสยามมากมาย ไม่ต่างกับที่พระนเรศวรยกทัพไปตีเมืองคังให้หงสาวดี และเป็นคนที่พระเจ้าบุเรงนองโปรด

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ที่เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีเรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๒ ระบุว่า พ.ศ. ๒๓๓๘ ขณะนั้นเจ้าอนุวงศ์มีพระชันษา ๒๖ ปี พระองค์เสด็จกลับไปรับตำแหน่งอุปราชแห่งเวียงจันทน์

ทรงสร้างผลงานหลายครั้งไม่ว่าจะเป็นการเฝ้าระวังทัพอังวะที่เมืองระแหง (ตาก) ในปี พ.ศ. ๒๓๔๑ การโจมตีและขับไล่ทัพอังวะที่เชียงแสนในปี พ.ศ. ๒๓๔๖ เป็นต้น

ในที่สุดรัชกาลที่ ๑ โปรดให้สถาปนาพระองค์เป็นกษัตริย์แห่งเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗

ประวัติศาสตร์ลาว ยังให้ภาพว่า เมื่อเจ้าอนุวงศ์ขึ้นครองราชย์ขณะพระชนมายุ ๓๙ พรรษา ทรงเป็น “กษัตริย์นักพัฒนาผู้ศรัทธาในพุทธศาสนา” ทรงอุปถัมภ์วัดจำนวนมากในเขตพระราชอำนาจครอบคลุมสองฝั่งแม่น้ำโขงแถบอีสานเหนือ เช่น วัดศรีบุญเรืองที่หนองคาย หอพระแก้วที่วัดช้างเผือก บ้าน

ศรีเชียงใหม่ เป็นต้น ที่สำคัญคือสร้าง “ขัว” หรือสะพานข้ามแม่น้ำโขง ก่อนที่สะพานมิตรภาพไทย-ลาวซึ่งก่อสร้างด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่จะเกิดขึ้นในอีก ๑๘๔ ปีต่อมา

เล่ากันว่าเชิงสะพานฝั่งหนึ่งอยู่ที่วัดช้างเผือก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย อีกฝั่งอยู่ที่วัดอูบมุง นครหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งในงานของมหาสิลา วีระวงส์ มีคำยืนยันว่าท่านเองได้เคยเห็นซากเสาสะพานในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ก่อนที่ชาวบ้านจะขุดเอาไม้ไปใช้

แต่ในความทรงจำของคนรุ่นปัจจุบันอย่างหลวงพ่อสุวรรณ ปสันโณ เจ้าอาวาสวัดช้างเผือก กลับเป็นว่า “ไม่เคยได้ยิน เจ้าอนุวงศ์ยิ่งไม่คุ้น ถ้าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็พอจำได้บ้าง เพราะชื่อวัดนี้มาจากช้างทรงที่ทำหน้าที่อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเชียงใหม่ได้สิ้นชีวิตตรงนี้และมีการฝังกระดูกเอาไว้”

ส่วนพระเณรในวัดอูบมุงบอกผมว่าไม่เคยได้ยินเรื่องสะพานที่ว่าเลย

ปี พ.ศ. ๒๓๕๒ เมื่อรัชกาลที่ ๑ เสด็จสวรรคต และรัชกาลที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักเวียงจันทน์กับกรุงเทพฯ ก็ดูจะแน่นแฟ้นไม่ต่างจากเดิมนัก

ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอนุวงศ์กับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) นั้น เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะคล้ายความรู้จักมักคุ้นระหว่างพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชา

น่าสนใจว่าเจ้านายสองพระองค์นี้ “ฮักแพง” (สนิทสนม) กันอย่างยิ่ง หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดก็คือร่างตราที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีถึงเจ้าอนุวงศ์ เล่าเรื่อง “สวนขวา” ที่โปรดให้สร้างในเขตพระราชฐานชั้นใน ในร่างตรานั้นทรงชักชวนเจ้าอนุวงศ์มาชม และทรงเล่าว่าเมื่อมีงานรื่นเริงใน

สวนขวาครั้งใด

"...ก็มีพระราชหฤทัยคิดถึงเจ้าเวียงจันทน์ทุกครั้ง ด้วยมิได้ลงไปเห็น จึงโปรดให้ถ่ายอย่างเป็นแผนที่สระที่เก่งเก่าใหม่ พระราชทานขึ้นมาให้เจ้าเวียงจันทน์ดูพอเป็นสำเนาพลาง ถ้าเจ้าเวียงจันทน์ว่างราชการเมืองเมื่อใดจะลงไปเฝ้าทูลละอองฯ ณ กรุงเทพฯ ก็ให้พาบุตรภรรยามโหรีละคร กับให้หาพายและนกเขาครมลงไปด้วยจะได้เล่นตามสบายใจ..."

คำถามที่ว่าทำไมสองพระองค์ถึง "ฮักแพง" กันยิ่งนัก เรื่องนี้อาจเข้าใจได้ไม่ยากเมื่อทราบว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระราชบิดาของพระองค์ทรงรับสตรีลาวมาเป็นบาทบริจาริกา (สนม) ถึงสององค์ คือ เจ้าจอมแว่น ธิดาเสนาบดีกรุงเวียงจันทน์ และเจ้าจอมทองสุก พระธิดาในพระเจ้าอินทวงศ์ (พระเชษฐาของเจ้าอนุวงศ์) ทั้งนี้เจ้าจอมแว่นยังมีศักดิ์เป็นพระมารดาเลี้ยงของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ทรงสนิทสนมยิ่ง

ทั้งพระองค์เองยังทรงสถาปนาเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาของรัชกาลที่ ๑ กับเจ้าจอมทองสุก ขึ้นเป็นพระมเหสี พระองค์จึงมีสถานะเป็นพระญาติกับเจ้าอนุวงศ์

ยิ่งเมื่อพิจารณาว่าทั้งสองพระองค์มีพระชันษาเท่ากัน (ประสูติปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ทั้งสองพระองค์) เจริญพระชันษาในราชสำนักสยามมาด้วยกัน และทรงศึกษาในราชสำนักพร้อมๆ กัน ก็จะเข้าใจเรื่องทั้งหมดได้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น

ราชสำนักกรุงเทพฯ ไม่ต่างกับราชสำนักหงสาวดีในยุคราชวงศ์ตองอูที่พระเจ้าบุเรงนองมีอำนาจคือเป็นที่ชุมนุมของยุวกษัตริย์จากประเทศราชที่มาประทับในฐานะ “บุตรบุญธรรม” ควบตำแหน่ง “องค์ประกัน” อันแสดงถึงความจงรักภักดีของเจ้าผู้ครองประเทศราช

ประวัติศาสตร์สนทนา เรื่อง “พระแก้วมรกต”

ประเด็นที่อ่อนไหวที่สุดในความสัมพันธ์ไทย - ลาวคือเรื่องพระแก้วมรกต พระพุทธรูปซึ่งถูกอัญเชิญมากรุงเทพฯ ในคราวสงครามเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๒

ทุกวันนี้ที่หอพระแก้วในนครเวียงจันทน์มีป้ายเขียนชัดเจนว่าพระแก้วมรกต “ไปอยู่ต่างประเทศ” และถ้าหากเปิดหนังสือ *ปะหวัดสาด ชั้นมัดทะยมสึกสา ปีที่ ๔* ตีพิมพ์โดยกระทรวงสึกสาทิกาน สปป. ลาว ระบุว่าทัพสยามปล้นสมบัติและวัตถุโบราณมีค่า “พิเสดในนั้นมีพะแก้วมละกด และพะบาง ซึ่งเป็นมรดกอันหวงแหนของชาดลาว” ส่วนแบบเรียนไทย เรื่องนี้ปรากฏใน *ประวัติศาสตร์ ม. ๓* รหัสวิชา ส๓๓๑๐๑ โดยในกรณีของไทยนั้นแบบเรียนมิได้ถูกพิมพ์โดยหน่วยงานของรัฐเพียงเจ้าเดียว หากแต่ยังมีการเปิดให้สำนักพิมพ์เอกชนสามารถจัดพิมพ์ได้ด้วย โดยจะต้องได้รับการรับรองจากกระทรวงศึกษาธิการก่อนจะนำมาใช้ในโรงเรียน

ที่น่าสนใจคือ หนังสือของสำนักพิมพ์แห่งหนึ่งเขียนเล่าถึงสาเหตุว่าเกิดจากเจ้าเมืองนางรอง (บุรีรัมย์) ไปสวามิภักดิ์กับจำปาศักดิ์ พระเจ้าตากสินจึงโปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกไปตีเวียงจันทน์ และระบุเชิงอรรถกล่าวถึงการเชิญพระแก้วมรกตว่าเพราะ “เดิมนั้นพระแก้วมรกตเป็นของไทย พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชกษัตริย์ลาวเชื้อสายล้านนาได้อัญเชิญไปประดิษฐานที่หลวงพระบางและเวียงจันทน์

พระแก้วมรกตประดิษฐานที่ลาวเป็นเวลากว่า ๓๐๐ ปี" อันหมายถึงพระแก้วมรกตเคยอยู่ที่อยุธยามาก่อน แล้วพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง (ซึ่งครองราชย์ตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา) มาอัญเชิญไป ซึ่งความข้อนี้ไม่ตรงกับหลักฐานประวัติศาสตร์ใด ๆ เลย

ในความเป็นจริงเรื่องพระแก้วมรกตยังคงไม่ได้ข้อยุติว่าสร้างในสมัยใด ด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องส่วนมากมีลักษณะเป็นตำนาน ที่เก่าที่สุดและเป็นต้นเค้าเรื่องทั้งหมดคือ สยามภาษา ที่ปัจจุบันยังหาต้นฉบับไม่ได้ โดยพระพรหมราชปัญญานำสาระในนั้นมาแต่งเป็นภาษาบาลีในชื่อ *รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต* เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๗๑ โดยต่อมา *รัตนพิมพวงศ์ฯ* ถูกแปลกลับมาเป็นภาษาไทยสามครั้งคือ ในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ พระยาธรรมปุโรหิต (แก้ว) แปลถวายรัชกาลที่ ๑ ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) แปล ครั้งที่ ๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ร.ต.ท. ศ. แสง มนวิทูร เป็นผู้แปล

เนื้อหาของเอกสารชิ้นนี้ระบุว่าพระนาคเสนเป็นผู้สร้างพระแก้วมรกตที่เมืองปาตลีบุตรเมื่อราวพุทธศักราช ๕๐๐ มีพระอินทร์และพระวิสสุกรรมเทพช่วยเหลือด้วยการแกะพระพุทธรูปสูง ๑ ศอก ๗ นิ้ว จากแก้วอมรโกฏสีเขียว และอธิษฐานให้พระบรมธาตุเข้าประดิษฐานในองค์พระเจ็ดแห่ง หลังจากนั้นก็มีการย้ายที่ประดิษฐานอีกหลายครั้งคือ พ.ศ. ๘๐๐ ไปศรีลังกา พ.ศ. ๑๐๐๐ อยู่ที่นครธม จากนั้นย้ายไปอโยธยา กำแพงเพชร และเชียงราย

ที่เชียงรายในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกนแห่งอาณาจักรล้านนา (ปี พ.ศ. ๑๙๔๕–๑๙๘๕) องค์พระถูกค้นพบในเจดีย์วัดป่าเยี้ยะ ก่อนมีเหตุให้ต้องย้ายไปประดิษฐานยังลำปาง

ในช่วงนี้เองที่นักวิชาการในยุคปัจจุบันหลายท่านสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างพระแก้วมรกตขึ้นมาจริง ๆ ซึ่งจะไปสอดคล้องกับพระราชวินิจฉัย

ของรัชกาลที่ ๔ ใน *ตำนานพระแก้วมรกต สำหรับอาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันสวดมนต์เย็น พระราชพิธีสัจจปานกาล* ว่าน่าจะสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๗๙ ความว่า

"ดูเหมือนว่าจะเป็นฝีมือช่างลาวเหนือโบราณข้างเมืองเชียงแสน เห็นคล้ายคลึงมากกว่าฝีมือช่างเมืองอื่น...เป็นช่างดีเอกทีเดียวมิใช่เลวทราม"

หลังจากนั้นบันทึกประวัติศาสตร์จะขัดเจนขึ้น ทำให้เราทราบว่าพระแก้วมรกตได้ย้ายไปอยู่เมืองลำปาง ๓๒ ปี ก่อนที่พระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาจะอัญเชิญมาเชียงใหม่โดยอัญเชิญไปประดิษฐานที่ซุ้มจระนำในเจดีย์วัดพระธาตุเจดีย์หลวง จนต่อมามีการอภิเษกกันระหว่างเชื้อสายเจ้าเชียงใหม่กับเชื้อสายของเจ้าหลวงพระบาง ส่งผลให้พระโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าโพธิสารแห่งล้านช้างคือพระเจ้าไชยเชษฐาได้ครองเชียงใหม่ แต่เมื่อพระราชบิดาสวรรคต พระองค์ก็ต้องเสด็จกลับหลวงพระบางโดยอัญเชิญพระแก้วมรกตไปด้วย

จากนั้นเส้นทางของพระแก้วมรกตก็เป็นอย่างที่คนรุ่นหลังทราบคือมาประดิษฐานต่อที่เวียงจันทน์เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาทรงย้ายราชธานีจากหลวงพระบาง และจะประดิษฐานอยู่ที่เวียงจันทน์ต่อไปจนถึงปี พ.ศ. ๒๓๒๒ อันเป็นปีที่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพมาตีเวียงจันทน์แตก พระแก้วมรกตจึงได้รับการอัญเชิญลงมาประดิษฐาน ณ กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ ตามลำดับ

ดังนั้นการถามหาเจ้าของและแสดงตนว่าเป็นเจ้าของพระพุทธรูปองค์นี้มาแต่ดั้งเดิมนั้น อาจเป็นการนำเอาความคิดเรื่อง "ชาติ" และ "ศักดิ์ศรี" มาจับมากเกินไป และตรรกะนี้จะใช้ไม่ได้เลย เมื่อคำนึงถึงการเดินทางของพระพุทธรูปองค์นี้ตามหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นจริง

“เจ้าอนุวงศ์” ในแบบเรียนไทย-ลาว

แบบเรียนลาว

“ภายหลังพะพุดทะเลิดหล้า เจ้าชีวิตแห่งสะหยาม สิ้นพะชนในท้ายปี ๑๘๒๕ เฮ็ดให้สะพาบกานยู่พายในกุ่มสักดินาสะหยามเกิดกานขัดแย้งกันย่างร้ายแรง ปี ๑๘๒๖ พวกเข้าดำเนินสงคามกับอาณาจักดายเวียด แต่ถืกปะลาไชอย่างหนักหน่วงอันเฮ็ดให้กำลังสู้รบของสะหยามอ่อนแอ ในขะนะเดียวกันนั้น จักกะพัดอังกิดก็พวมแซกซึมเข้าสู่ภาคใต้ของสะหยาม เมื่อเจ้าอะนุวงกับมาแต่กานเข้าร่วมพิทีปงสบของเจ้าชีวิตสะหยามอยู่บางกอก เพิ่นได้เปิดกองประชุม โดยมีผู้สำคัญเข้าร่วมเพื่อปึกสาหาลือเกี่ยวกับ**แผนกานกู้ชาด :** เพิ่นได้ชี้แจงให้ทุกคนเห็นว่าอานาจักสะหยาม พวมตกยู่ในสะพาบอ่อนเพีย ทั้งถืกพวกนายทืนตาเวนตกข่มขู่ น้ำใจสู้รบของกองทะหานก็บ่เพียบพ้อมคือเมื่อก่อน ซ้ำบ่หนำพายในกุ่มกำอำนาจยังเกิดกานขัดแย้งกันอีก นอกนั้นเจ้าอะนุวงยังติดต่อกับกุ่มศักดินายู่หลวงพะบาง เพื่อชักชวนให้ร่วมมือกันในกานต่อสู้ต้านสักดินาสยามฝ่ายศักดินาหลวงพระบางทำท่าเห็นด้วยกับแผนการของเพิ่น แต่หลังจากนั้นซ้ำพัดไปแจ้งให้พวกสักดินาสะหยามรู้ความลับทั้งหมด นอกนั้นยังส่งกองทะหานเถิง ๓,๐๐๐ คน เพื่อเกรียมสมทบช่วยสักดินาสะหยาม...

“...เถิงว่าขะบวนกานลุกฮือขึ้น ยึดอำนาดของปะชาชนลาวนำพาโดย เจ้าอะนุวงถืกปะลาไชก็ตาม แต่น้ำใจต่อสู้อันพีละอาดหานและเสียสะหละอันสูงส่งของปะชาชนลาว อันเป็นมูนเชื้อดีงาม ชาดได้กายเป็นแว่นแยงอันใสแจ้งในปะหวัดสาดของลาว มูนเชื้อดังก่าว ได้รับกานเสิมขะหยายในตะหลอดไลยะที่ปะชาชนลาวดำเนินกานปะติวัดชาด ปะชาทิปะไต เพื่อยาดเอาเอกะลาดแห่งชาดในไลยะต่อมา”

“ขะบวนกานต่อสู้ต้านสักดินาสะหยามของปะชาชนลาวนำโดยเจ้าอะนุวง”
หัวข้อที่ ๓ บทที่ ๓๐ แบบเรียนประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔
สถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์การศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ สปป. ลาว

: ความเหมือนที่แตกต่าง

แบบเรียนไทย

"ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข่าวลือไปถึงเวียงจันทน์ว่าไทยขัดใจกับอังกฤษ และอังกฤษกำลังเตรียมทัพเรือมายึดกรุงเทพฯ เจ้าอนุวงศ์เห็นเป็นโอกาส จึงยกทัพเข้ามาตีเอาดินแดนไทย...

"ขณะที่กองทัพเจ้าอนุวงศ์ถึงเมืองนครราชสีมานั้น ปลัดเมืองนครราชสีมาติดราชการอยู่ที่กรุงเทพฯ จึงยึดได้โดยง่ายและกวาดต้อนผู้คน ทรัพย์สินต่าง ๆ เพื่อจะนำกลับไปเมืองเวียงจันทน์ แต่ระหว่างทางได้หยุดพักอยู่ ณ ทุ่งสัมริด คุณหญิงโม ภรรยาปลัดเมืองนครราชสีมาออกอุบายเลี้ยงสุราอาหารแก่นายทหารไพร่พลลาว พอได้โอกาสชายหญิงชาวไทยที่ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกก็ลุกขึ้น ใช้อาวุธมีดทำครัวและไม้หลาวไม้พลองจู่โจม ฆ่าฟันทหารลาวโดยไม่ทันรู้ตัว บาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก แตกทัพหนีไป...รัชกาลที่ ๓ ก็โปรดเกล้าให้จัดทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์...พอถึงเวียงจันทน์ก็ยึดได้โดยง่าย เจ้าอนุวงศ์หนีไปลี้ภัยในญวน...ทัพไทยสามารถจับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้ที่ชายแดนลาว-ญวน นำมาจำขังที่กรุงเทพฯ และเสียชีวิตในเวลาต่อมา... ลาวจึงตกเป็นประเทศราชของไทยเรื่อยมาจนไทยเสียลาวให้แก่ฝรั่งเศสภายหลัง"

"ความสัมพันธ์กับอาณาจักรลาวหรือล้านช้าง"
ในหัวข้อ "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัฐประเทศราช"
ประวัติศาสตร์ ม. ๓ ช่วงชั้นที่ ๓
ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔
สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช

ภาคที่ ๓

“อิสรภาพ” ของเจ้าอนุวงศ์

(ขวา) “สมเด็จพระราชเชฏฐา” ซึ่ง “เจ้ามหาชีวิตอนุวงศ์แห่งราชอาณาจักรเวียงจันทน์ให้หล่อขึ้น” ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ปีเดียวกันกับที่เกิดศึกระหว่าง “กรุงเทพฯ” กับ “เวียงจันทน์” หนึ่งในร่องรอยความคิดเรื่องการปลดแอก “กู้เอกราช” ในความหมายโบราณของพระเจ้าอนุวงศ์ พระพุทธรูปองค์นี้ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (ภาพ : ศรัณย์ ทองปาน)

BUDDHA IN MEDITATION
BRONZE, LAO STYLE, C. 1826
REMOVE FROM THE NATIONAL MUSEUM BANGKOK

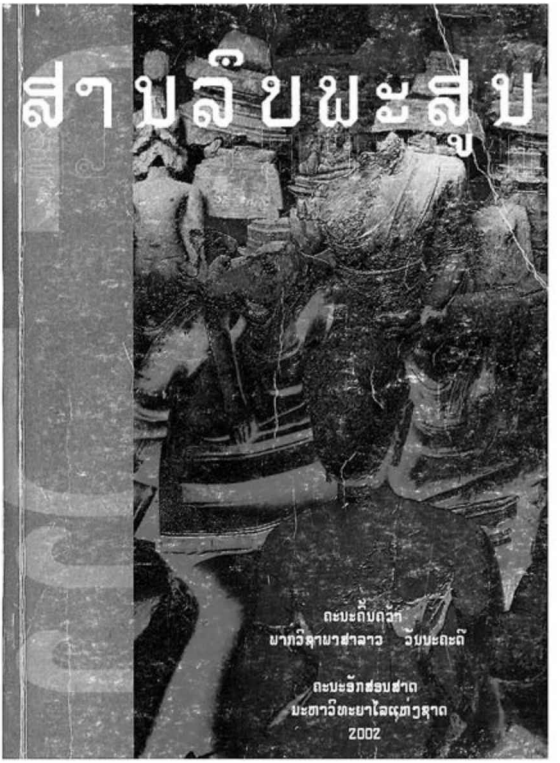

อาจารย์นู ไชยะสิดทิวง อาจารย์ภาควิชาภาษาลาว วรรณคดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ (ดงโดก) ผู้ค้นคว้า “สานลึบพะสูน” คำกลอนท้องถิ่นที่แพร่หลายในลาวและภาคอีสานซึ่งมีนัยของการเริ่มต่อต้านอำนาจสยามของเจ้าอนุวงศ์

เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์สยามกับกษัตริย์เวียง-จันทน์ในฐานะประเทศราชดำเนินไปด้วยดี อะไรเป็นเหตุให้เจ้าอนุวงศ์ต่อต้านอำนาจกรุงเทพฯ?

ในแง่การเมือง ยุคนั้นอาณาจักรหนึ่งจะดำรงอยู่และมีขอบเขตเพียงใดก็ขึ้นกับพระบารมีของผู้ปกครอง เราอาจมองได้ว่าสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ เวียงจันทน์ยังคงเกรงอำนาจสยาม ไม่ต่างกับเมื่อครั้งที่อยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาเกรงอำนาจหงสาวดีสมัยพระเจ้าบุเรงนอง

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวถึงบันทึกการส่งบรรณาการจากเวียงจันทน์ถึงกรุงเทพฯ ตามปรกติเช่นเดียวกับประเทศราชอื่นๆ

ทว่าเราต้องไม่ลืมว่ายุคนั้นมีลาวถึงสามอาณาจักรไล่จากเหนือลงใต้ คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ ซึ่งแยกขาดจากกันตั้งแต่สิ้นรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. ๒๑๗๘–๒๒๒๓)

ด้านตะวันออกของสามอาณาจักรนี้ยังมีรัฐเว้ (เวียดนาม) ซึ่งมีอำนาจพอๆ กับกรุงเทพฯ โดยเว้ถือว่าเวียงจันทน์เป็นประเทศราชของตนเช่นกัน เพราะเวียงจันทน์ส่งบรรณาการให้เว้เช่นเดียวกับที่ส่งให้กรุงเทพฯ

เวียงจันทน์จึงมีสถานะเป็น “เมืองสองฝ่ายฟ้า” คือส่งเครื่องราช-บรรณาการมาแสดงความจงรักภักดีต่อทั้งกรุงเทพฯ และเว้ตามธรรมเนียมเมืองประเทศราชในคราวเดียวกัน ซึ่งคนยุคนี้อาจตั้งคำถามว่ามิเข้าข่ายสุภาษิต “นกสองหัว” หรือ แต่นี่คือเรื่องจริงที่ถือว่า “ธรรมดา” อย่างยิ่งต่อการอยู่รอดของรัฐในยุคนั้น

เวียงจันทน์จึงถือเป็น “รัฐเล็ก” อยู่ระหว่างรัฐใหญ่ในยุคที่ “เส้นเขตแดน” ยังไม่ถือกำเนิด และสิ่งนี้ไม่มีความหมายใดๆ ทั้งสิ้นต่อการเมืองระหว่างรัฐโบราณ

เมื่อครองราชย์ เจ้าอนุวงศ์จึงพบโจทย์ยากคือการดำเนินนโยบายระหว่างสองอาณาจักรใหญ่และกับอาณาจักรลาวด้วยกัน มีปรากฏหลักฐานว่าทรงส่งบรรณาการสานสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรลาวด้วยกัน เช่น ใน *ประวัติศาสตร์ลาว* บันทึกว่า เจ้าอนุวงศ์แต่งทูต “เอาเรือคำ (ทองคำ) ไปถวายพระเจ้ามันธาตุราช เจ้านครหลวงพระบาง” เพื่อผูกไมตรี และปีต่อๆ มาก็ได้ “ส่งช้างเชือกหนึ่งสูง ๗ ศอกไปถวายอีก”

แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงดำเนินนโยบาย “องค์ประกัน” กับรัฐที่เล็กกว่าด้วย โดยเฉพาะในกรณีของ “เจ้าน้อยเมืองพวน” ซึ่งเป็นกษัตริย์เชียงขวาง เมืองที่มีสถานะ “สามฝ่ายฟ้า” ต้องส่งบรรณาการให้ราชสำนักเว้ เวียงจันทน์ และกรุงเทพฯ พร้อมกัน

ปวัดสาดอาณาจักพวน ที่เจ้าหลวงหน่อคำ เชื้อสายกษัตริย์พวนที่ปัจจุบันดำรงชีวิตอยู่ในสหรัฐอเมริกา เป็นผู้รวบรวมและตีพิมพ์เป็นภาษาลาวเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เล่าถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่า ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ ที่เจ้าอนุวงศ์ทรงขึ้นครองราชย์นั้นเอง “ก็ได้แต่งให้ราชทูตถือพระราชสาส์นมาถวายเจ้าน้อยรับรู้อาณาจักรพวน และราชการของเจ้าน้อย ราชทูตผู้นั้นก็แสดงตัวเป็น

เสนาหาวิธีเฮ็ด (ทำ) สำมะโนครัวเมืองพวน” เพื่อแสดงถึงอำนาจเหนือเมืองพวน

จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๖๕ เจ้าน้อยคิดจะสร้างความเข้มแข็งให้กับเมืองพวน “นำพาประชาชนปลูกสร้างหอคำอย่างใหญ่โตมโหฬาร ให้เทียบเท่าสิ่งที่มีอยู่ในนครเวียงจันทน์ ได้ปรับปรุงสร้างตั้งกองทหาร สร้างค่ายคูอยู่เทิงภูจอมเพ็ดและประดิษฐ์อาวุธยุทธภัณฑ์นานาชนิด เพื่อเตรียมรับข้าศึกที่มาก่อกวนราวี”

ทว่ากิจกรรมดังกล่าวทำให้พญาเชียงดี หนึ่งในขุนนางเกิดความไม่พอใจ นำเรื่องเข้าไปทูลเจ้าอนุวงศ์ที่เวียงจันทน์ ทำให้เจ้าอนุวงศ์ทรง “แต่งให้นักภูมินขึ้นไปเชียงขวาง เพื่อจับเอาเจ้าน้อยลงมากักขังไว้อยู่ที่เวียงจันทน์”

โดยเจ้าน้อยต้องมาอยู่ที่เวียงจันทน์ถึง ๓ ปี ก่อนที่จะทำความดีความชอบ จนได้อภิเษกกับพระราชธิดาของเจ้าอนุวงศ์คือเจ้าหญิงคำวัน จึงได้รับพระบรมราชานุญาตให้กลับไปครองเชียงขวางดังเดิม

กลับมาที่เรื่องการสันนิษฐานหาจุดเริ่มต้นการต่อต้านกรุงเทพฯ ของเจ้าอนุวงศ์

ผมพบหลักฐานชิ้นหนึ่งที่น่าสนใจคือ บันทึกของ จอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawfurd) ทูตอังกฤษที่เข้ามาเจรจากับสยามเพื่อทำสนธิสัญญาค้าขายเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๕ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าเอาไว้ใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒* ที่ทรงพระนิพนธ์เองว่า

“มีข้อความกล่าวไว้ในหนังสือครอเฟิดแต่ง ว่าเวลาอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม (๒๓๖๕) เจ้าเมืองลาวคน ๑ ไปหาครอเฟิดถึงที่พัก จะเป็นเจ้าเมืองไหน แลจะไปพูดกันด้วยเรื่องอะไร ครอเฟิดหาได้แสดงไว้ไม่ ข้าพเจ้าสันนิษฐานดู เวลานั้นเป็นฤดูแล้ง ไม่ใช่เวลาที่เจ้านายทางมณฑลพายัพ (ภาคเหนือ - ผู้เขียน) จะลงมา เจ้าลาวที่ไปหาครอเฟิดนี้ เห็นจะเป็น

เจ้าอนุนครเวียงจันทน์ เหตุที่ไปหาทูตอังกฤษนั้น คิดไม่เห็นว่าจะมีข้อราชการอย่างใด ดีร้ายจะไปโดยอำเภอใจเอง เพื่อจะฟังความประสงค์ของอังกฤษ คิดดูเมื่อเวลาครอเฟิดเข้ามาก่อนเวลาเจ้าอนุขบถไม่กี่ปี และมีความปรากฏในจดหมายเจ้าอนุที่มีมาเมื่อก่อนจะเป็นขบถ อ้างถึงว่าฝรั่งจะเข้ามาย่ำยี ดูสมเหตุสมผลกันอยู่”

ถ้าพิเคราะห์สถานการณ์ช่วงที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่าเจ้าอนุวงศ์ไปพบ จอห์น ครอว์เฟิร์ด นั้น อังกฤษสามารถยึดอาณาจักรอังวะได้บางส่วนคือ ยะไข่ทางตะวันตก อีกส่วนหนึ่งคือภาคใต้ตั้งแต่ทวาย มะริด ตะนาวศรี จึงเป็นครั้งแรกที่เขตอิทธิพลอังกฤษประชิดเขตอิทธิพลสยาม และด้วยความที่เรือรบและปืนไฟของอังกฤษมีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพจนถึงขั้นเปลี่ยนรูปแบบสงครามที่ชนชั้นนำสยามเคยรับรู้และรู้จักมานาน จึงเกิดแรงกดดันว่าควรจะวางท่าทีอย่างไรกับอังกฤษที่เข้ามาขอทำสนธิสัญญาค้าขาย ด้วยดูเหมือนว่าวิธีการแข็งกร้าวแบบที่ราชสำนักอังวะทำจะไม่ใช่คำตอบเสียแล้ว

สำหรับเจ้าอนุวงศ์ พระองค์อาจทรงเชื่อว่าสยามไม่น่าจะผ่อนปรนให้ฝรั่งต่างชาติ และน่าจะมีจุดจบไม่ต่างจากอังวะ ซึ่งนั่นจะสร้างโอกาสที่ดีให้กับเวียงจันทน์ที่จะ “ปลดแอก” อำนาจกรุงเทพฯ

อย่างไรก็ตามหลักฐานและเค้าลางที่แสดงถึงการต่อต้านกรุงเทพฯ ของเจ้าอนุวงศ์ชิ้นแรก ๆ ไปปรากฏอยู่ใน *ประมวลเอกสารโบราณที่เกี่ยวกับลาว* ของเวียดนามที่เล่าว่า ปี พ.ศ. ๒๓๖๘ เจ้าอนุวงศ์ส่งทูตไปเว้ขอความช่วยเหลือในการต่อต้านสยาม ซึ่งภายหลังนักประวัติศาสตร์สำนักชาตินิยมโดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ลาวบางท่าน ใช้เหตุการณ์นี้เป็นจุดอ้างอิงจินตนาการเรื่อง “ชาติ” ของเจ้าอนุวงศ์ (ทั้งที่ในยุคนั้นยังไม่มีแนวคิดเรื่อง “ประเทศ”

หรือ “รัฐชาติ” แบบปัจจุบัน) ร่วมกับคำกลอนท้องถิ่นสำนวนหนึ่งชื่อ “สานลึบพะสูน” ที่พบในอีสานและลาว

นู ไชยะสิดทิวง อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาลาว วรรณคดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ ในฐานะหัวหน้าคณะค้นคว้า “โครงการค้นคว้าวรรณคดีสมัยอาณาจักรลาวล้านช้างเสื่อมโทรม” ชี้ว่า “สานลึบพะสูน” มีนัยทางการเมืองชี้ถึงพระราชดำริของเจ้าอนุวงศ์ โดยยกตัวอย่างคำกลอนท่อนหนึ่งว่า

คุดทะ อ้าปีกขึ้น ขำเมกเรืองลิด
จันโท เมามัวมุด มืดแสงสูนฮ้ำ

แปลเป็นไทยได้ว่า “ครุฑได้แผ่อำนาจบดบังพระจันทร์จนอับแสงลง”

ตามการตีความของอาจารย์นูได้ความว่า ครุฑคือสยาม พระจันทร์คือเวียงจันทน์ และแทบทุกบทของ “สานลึบพะสูน” มีคำลักษณะนี้อยู่ตลอด บ่งบอกถึงความอึดอัดคับแค้นใจของผู้เขียนที่มีต่อคนลาวส่วนมากว่าไม่สามารถแยกมิตร-ศัตรูได้ ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ระหว่างอาณาจักรลาวยุคนั้นที่คอยจ้องแต่จะมีปัญหาและฟ้องร้องกล่าวโทษกันไปที่กรุงเทพฯ เป็นหลัก

อย่างไรก็ดีอาจารย์นูมองต่างกับนักประวัติศาสตร์ลาวท่านอื่น

“คำกลอนนี้สะท้อนสงครามในยุคโบราณ ไม่ควรนำมาเคืองแค้นกัน ศึกษาประวัติศาสตร์มากๆ จะพบว่าเวียดนามสมัยก่อนก็ทำแบบเดียวกับไทย ไทยก็โดนพม่าทำ มันเป็นวิถีของยุคนั้น”

อย่างไรก็ตามความคิดจะกู้ “เอกราช” ตามคติโบราณของเจ้าอนุวงศ์จะมาเริ่มปรากฏจริงๆ หลังเหตุการณ์ “กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง” ในปี พ.ศ.

๒๓๖๐ ที่จะเปลี่ยนโฉมสถานการณ์ขณะนั้นทั้งหมด

ปีนั้นภิกษุรูปหนึ่งชื่อ “สา” ตั้งตนเป็นผู้วิเศษรวบรวมผู้คนเข้ายึดจำปาศักดิ์ ทางกรุงเทพฯ มีตราให้เจ้าเมืองนครราชสีมาและเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้าปราบ จนสงบลง ในที่สุดอ้ายสาเกียดโง้งถูกส่งตัวมากรุงเทพฯ ผลที่ตามมาคือ รัชกาลที่ ๒ โปรดให้เจ้าราชบุตรโย้ พระโอรสของเจ้าอนุวงศ์ ไปครองเมืองจำปาศักดิ์แทนเชื้อสายเจ้าเมืองเดิม ซึ่งเท่ากับผนวกเวียงจันทน์กับจำปาศักดิ์เข้าด้วยกันโดยปริยาย ส่งผลให้เวียงจันทน์มีกำลังมากขึ้น

นักประวัติศาสตร์ไทยและลาวยังเชื่อว่าเหตุการณ์ที่ถือเป็นตัวจุดชนวนสำคัญเกิดขึ้นหลังพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคตได้ไม่นาน

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เล่าว่า งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรง “ให้ขอแรงไพร่พล (ของเจ้าอนุวงศ์ที่มาช่วยงาน-ผู้เขียน) ที่มาด้วยให้ไปตัดต้นตาลที่เมืองสุพรรณลากเข็นลงมาตกท่า ไม่กำหนดว่าเท่าไร จะไปใช้ที่เมืองสมุทรปราการ อนุก็ให้ราชวงศ์คุมคนไปทำการ ครั้นจวนฤดูฝนอนุจะกลับขึ้นไป จึ่งทูลขอพวกละครผู้หญิงข้างในกับดวงคำ (เจ้าหญิงดวงคำ) ซึ่งเป็นลาวเวียง ต้อนครัวมาแต่แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งอยู่เมืองสระบุรี”

ทว่ารัชกาลที่ ๓ ไม่โปรดพระราชทาน เจ้าอนุวงศ์จึงเสด็จกลับด้วยความ “โทมนัสด้วยไม่ได้สมความปรารถนา” แต่ในทางกลับกัน *ประวัติศาสตร์ลาว* ชี้ว่าทรงวางแผนมานานเพราะ “รักชาติ รักอิสรภาพเป็นที่สุด”

งานของมหาสิลา วีระวงส์ อีกชิ้นหนึ่งคือ *พระราชปวัตของสมเด็จพระเจ้าอะนุวงส์ กะสัดองสุดท้ายแห่งพระราชวงส์เวียงจัน* ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ยังให้รายละเอียดเพิ่มอีกว่าเจ้าอนุวงศ์ “ไม่พอพระทัยเป็นอันมาก” เป็น

เหตุให้ “เคียดแค้นเพิ่มขึ้นอีก ดังนั้นพระองค์จึงได้คิดกู้อิสรภาพตั้งแต่นั้นมา”

พิจารณาดีๆ เรื่องนี้ถือเป็นเรื่องใหญ่อย่างยิ่ง ด้วยถ้าสยามยอมคืนครัวลาว สิ่งที่เกิดขึ้นคือการเสียทรัพยากรที่ดีที่สุดในโลกยุคโบราณคือ “กำลังคน” กำลังหลักในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังอาจเป็นแบบอย่างให้แก่ประเทศราชอื่นๆ ด้วย

ดร. มะยุรี และ เผยพัน เหง้าสีวัทน์ สองนักวิชาการลาวยังระบุด้วยว่าสาเหตุที่ใหญ่กว่าคือการสักเลกตามหัวเมืองภาคอีสานในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ โดยอ้างเอกสารที่มาลล็อก (A. Malloch) พ่อค้าอาวุธชาวอังกฤษได้จากเจ้าหน้าที่สยามสมัยนั้น ในเอกสารนี้บันทึกการสักเลกและเขียนถึงจำนวน “คนสยาม” ในภาคอีสานโดยไม่ระบุถึง “คนลาว” ซึ่งนักวิชาการทั้งสองท่านฟันธงว่าส่อถึงเจตนาผนวกดินแดน ทั้งยังชี้ว่ามีการปิดกั้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่สยามได้จากลาวผ่านสินค้ามูลค่าสูง เช่น ไม้สัก หนัง ครั่ง ฯลฯ และเน้นว่าทั้งหมดนี้เป็นความพยายาม “กลืนกินลาว”

เป็นเหตุให้เจ้าอนุวงศ์ขณะพระชนมายุ ๕๙ พรรษาตัดสินพระทัยกู้เอกราช

คำอธิบายนี้สอดคล้องกับหลักฐานมุขปาฐะชิ้นหนึ่งคือ *พื้นเวียง* วรรณกรรมที่แพร่หลายในอีสานและลาวซึ่งปัจจุบันมีการรวบรวมและพิมพ์เป็นเล่ม นักวิชาการเชื่อว่าแต่งขึ้นหลังเจ้าอนุวงศ์สวรรคต ลักษณะเป็นโคลงไม่เคร่งฉันทลักษณ์ ใช้ชื่อรหัสแทนบุคคลและเมืองต่างๆ มีหลายสำนวน ร้องเป็นกลอนลำ

พื้นเวียง เล่าว่า ชนวนสงครามเกิดขึ้นตั้งแต่หลวงยกกระบัตรเมืองโคราช (พระยากำแหงสงคราม) กดขี่ข่า (คนพื้นเมืองในภาคอีสาน) จนเกิดการต่อต้านโดยภิกษุสา (อ้ายสาเกียดโง้ง) ในปี พ.ศ. ๒๓๖๐ หลวงยกกระบัตร

แทนที่จะสู้ก็ยุให้ภิกษุสายึดบาศักดิ์ (จำปาศักดิ์) จนเจ้าอนุรุทราช (เจ้าอนุวงศ์) ปราบได้ ทำให้พระโอรสได้ครองบาศักดิ์ แต่หลวงยกกระบัตรกลับไม่ถูกลงโทษ ซ้ำยังยุให้พระเจ้าแผ่นดินสยามสักเลกคนในหัวเมืองลาวอันนำมาสู่การทำสงครามในที่สุด

จะมีข้อขัดแย้งคือ *พื้นเวียง* สำนวนอุบลราชธานีกลับให้ภาพเจ้าอนุวงศ์ในด้านลบ โดยระบุว่าเหตุการณ์ทั้งหมดนั้นเกิดจากความทะเยอทะยานของเจ้าอนุวงศ์เอง

ถ้าสืบกลับไปจะพบว่าอุบลราชธานีนั้นเดิมคือ “ดอนมดแดง” เมืองที่พระวอ (หรือพระวรปิตา) ซึ่งขัดแย้งกับพระเจ้าสิริบุญสาร อพยพผู้คนมาสร้างเมืองและเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระเจ้าตากสิน ก่อนที่ต่อมาพระเจ้าสิริบุญสารจะส่งกองทัพมาโจมตีจนเป็นชนวนศึกระหว่างกรุงธนบุรีกับเวียงจันทน์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๒

อย่างไรก็ตามเรื่องการสักเลกในมุมมองนักวิชาการไทยอย่าง ผศ. สุวิทย์ ธีรศาศวัต อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษย-ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กลับเห็นต่าง

อาจารย์สุวิทย์ชี้ว่าโดยเจตนาสยามไม่ต้องการกลืนลาวด้วยการสักเลก เพียงแต่ตอนนั้นกรุงเทพฯ พยายามเก็บภาษีให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย “เพราะสมัยก่อนไม่มีการทำสำมะโนประชากร หัวเมืองแจ้งจำนวนอย่างไรเมืองหลวงก็เชื่อ ผมมีหลักฐานว่าเจ้าเมืองอีสานยุคนั้นคอร์รัปชันเยอะเวลาเก็บภาษี การสักเลกคือการลงทะเบียนคนเหมือนเกณฑ์ทหาร ต่างก็แต่สักเลกเอาแรงงานเฉพาะเมืองใกล้ๆ พวกเมืองไกลส่งของมีค่าแทน มองอย่างเป็นกลางถ้าจะกลืนกันจริงต้องทำแบบที่เว้ทำกับกัมพูชาสมัยรัชกาลที่ ๒ ตอนนั้นพระอุทัยราชาฝักใฝ่ราชสำนักเว้ ปล่อยให้ทหารจากอาณาจักรนี้คุมเมืองต่างๆ

บางคนเป็นเจ้าเมือง ทุกเดือนขุนนางกัมพูชาต้องเอาหัวโขกพื้นคำนับฮ่องเต้ไว้ มีการเอากฎหมายเข้ามาใช้ แต่สยามปกครองอีสาน ลาว ไม่เคยเปลี่ยนระบบใดๆ”

ผมยังพบ “พงศาวดารกระซิบ” ที่เล่าสาเหตุของสงครามแตกต่างออกไป อาจารย์ศรีศักรให้ข้อมูลว่าทุกวันนี้คนเฒ่าคนแก่ในเวียงจันทน์ยังมีตำนานเล่าต่อกันมาว่า เหตุของสงครามเกิดจากเจ้าอนุวงศ์ทรงขอเจ้าหญิงองค์หนึ่งที่ทรงหมั้นไว้ตั้งแต่อยู่เวียงจันทน์คืน

“สะท้อนได้เป็นอย่างดีว่ามีมิติความขัดแย้งระหว่างเครือญาติ”

จะอย่างไรก็ตามนอกจากหลักฐานชั้นรองๆ ที่เขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ที่ยกมาทั้งหมดข้างต้น ผมได้รับการแนะนำให้รู้จักกับหลักฐานชั้นต้นชิ้นหนึ่งที่ทำในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ก่อนที่สงครามจะปะทุ ซึ่งอาจบอกได้ว่าขณะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ-เวียงจันทน์กำลังพัฒนาไปสู่จุดแตกหัก ด้วยในปีนั้นเจ้าอนุวงศ์โปรดให้หล่อพระพุทธรูปสำริดองค์หนึ่ง ที่ฐานพระพุทธรูปจารึกว่า

“สมเด็จพระราชเชฏฐา” เจ้ามหาชีวิตอนุวงศ์แห่งราชอาณาจักรเวียงจันทน์ ให้หล่อขึ้นในปี จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙) เพื่อ “เทียม (แทน) พระแก้วมรกตเจ้า”

พระพุทธรูปสำริดองค์นี้ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

สิ่งนี้อาจแสดงถึงความคับข้องใจต่อการกระทำของสยามที่พระองค์รับรู้มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ นั่นคือการอัญเชิญพระแก้วมรกตมายังกรุงธนบุรี พร้อมกับพระองค์ในฐานะ “องค์ประกัน” นั่นเอง

ภาคที่ ๔

ศึกเจ้าอนุวงศ์ พุทธศักราช ๒๓๖๙

(ขวาบน) อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ย่าโม) ปัจจุบันตั้งอยู่กลางเมืองนครราชสีมา อนุสาวรีย์แห่งนี้ นอกจากเป็นสถานที่รำลึกถึงวีรกรรมท้าวสุรนารีแล้ว ยังมีสถานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง

(ขวา) ประติมากรรมภาพนูนต่ำที่ถูกติดตั้งไว้บริเวณประตูเมืองนครราชสีมาโบราณ ด้านหลังอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ย่าโม) แสดงเหตุการณ์ “กบฏเจ้าอนุวงศ์” ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ที่ถูกขัดขวางด้วย “วีรกรรมท้าวสุรนารี” เหตุการณ์นี้ปรากฏในประวัติศาสตร์ฉบับชาตินิยมของไทย หว่าหากศึกษาเอกสารหลักฐานให้รอบด้านจะยังมีคำถามสำคัญว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจริงหรือไม่

บริเวณทุ่งสำฤทธิ์ จุดที่ครัวโคราชก่อการจลาจลต่อต้านทหารเวียงจันทน์เป็นส่วนหนึ่งของ “ทุ่งกุลาร้องไห้” แหล่งปลูกข้าวที่ว่ากันว่าดีที่สุดในโลก ภาพนี้ถ่ายช่วงปลายฤดูกาลเก็บเกี่ยวปี พ.ศ. ๒๕๕๑ หลังจากที่พายุฝนพัดผ่านไปไม่นานจนนาข้าวมีน้ำท่วมนอง กลางทุ่งกว้างนี้เองที่อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ถูกสร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงวีรกรรมท้าวสุรนารี

(ซ้าย) อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ ที่บ้านสัมฤทธิ์ หมู่ที่ ๑ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์จลาจลของครัวโคราช อันเป็นจุดเปลี่ยนทำให้พระเจ้าอนุวงศ์ต้องถอยทัพ นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ พบว่าเหตุการณ์นี้มีหลักฐานชัดเจน

(ซ้ายล่าง) คณะพ่อเพลงแม่เพลงโคราชคณะหนึ่งต่อเพลงแก้บนหน้าสถูปบรรจุอัฐิคุณหญิงโม (ท้าวสุรนารี) ที่วัดศาลาลอย อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่มีผู้คนมากราบไหว้บูชาไม่แพ้บริเวณอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่อยู่ใจกลางเมืองโคราช

ปลายฤดูแล้ง พุทธศักราช ๒๓๖๙ สงครามครั้งใหญ่ระหว่างเวียงจันทน์กับกรุงเทพฯ เริ่มต้นขึ้น

“เริ่มจากระดมพลจากเมืองใต้บังคับบัญชามาไว้ที่เวียงจันทน์กับจำปาศักดิ์ เพื่อฝึกทหาร แล้วส่งขุนนางกับทหารส่วนหนึ่งออกไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองในภาคอีสานให้เข้าร่วม การตีกรุงเทพฯ ตีได้ก็ดี ถ้ามีการป้องกันเข้มแข็งก็ไม่ตี แต่จะกวาดต้อนประชากรหัวเมืองรายทางที่กองทัพผ่านกลับมาไว้ที่เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์”

อาจารย์สุวิทย์วิเคราะห์ยุทธวิธีของเจ้าอนุวงศ์ และเล่าว่าจากการศึกษายังพบว่าเจ้าอนุวงศ์ยังส่งทูตไปถึงหัวเมืองเหนือเพื่อชักชวนให้เข้าโจมตีสยามพร้อมกันด้วย

ไม่ต่างจากครั้งสมเด็จพระนเรศวรยกทัพจากหงสาวดีเสด็จกลับอยุธยา สิ่งที่เจ้าอนุวงศ์ทรงทำเมื่อเสด็จกลับเวียงจันทน์คือรวมกำลังคนจากหัวเมืองต่าง ๆ มาไว้ที่เมืองหลวงและเมืองสำคัญ ต่างก็แต่ต้องทรงเล่นการเมืองกับรัฐลาวที่ไม่เป็นเอกภาพและเลือกเปิดเกมรุก โดยบุกอย่างรวดเร็วเพื่อไม่ให้กรุงเทพฯ ตั้งตัว

อานามสยามยุทธ บันทึกการรบระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ ซึ่ง “ก.ศ.ร. กุหลาบ” เขียนเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗ โดยเจ้าตัวอ้างว่านำข้อมูลมาจากเอกสารของเจ้าพระยาบดินทรเดชา แม่ทัพใหญ่ที่เป็นกำลังหลักในการบุกเวียงจันทน์ ระบุแนวพระราชดำริในเชิงยุทธศาสตร์ของเจ้าอนุวงศ์เอาไว้ว่า

“ทุกวันนี้ที่กรุงเทพมหานครมีแต่เจ้านายเด็ก ๆ หนุ่ม ๆ ที่ไม่ชำนาญในการทัพศึกเลย แต่ขุนนางผู้ใหญ่ก็มีน้อยตัวแล้ว ฝีมือทัพศึกก็อ่อนแอ เพราะว่างเว้นการศึกมาช้านาน...กรุงเทพฯ ทุกวันนี้ก็หย่อนกำลังลงกว่าแต่ก่อนมาก อนึ่งเดี๋ยวนี้เจ้าพระยานครราชสีมาก็ไม่อยู่ที่บ้านเมืองนครราชสีมา เพราะไปขัดตาทัพอยู่ไกลบ้านเมืองเขา ตามหัวเมืองรายทางก็ไม่มีที่กีดขวางเลย การเป็นทีเราหนักหนาแล้ว ไม่ควรเราจะเป็นเมืองขึ้นกับกรุงเทพมหานครต่อไป อนึ่งเราได้ยินข่าวทัพเรือพวกอังกฤษก็มารบกวนปากน้ำกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ เห็นเป็นทีเราหนักหนา น่าที่เราจะยกทัพใหญ่ลงไปตีกรุงเทพฯ ก็เห็นจะได้โดยง่าย เพราะเราจะเป็นทัพกระหนาบทัพอังกฤษ...”

แม้หลักฐานชิ้นนี้จะมีน้ำหนักน้อยด้วยเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ หลังเหตุการณ์เกือบศตวรรษ แต่ก็เป็นหลักฐานชิ้นเดียวที่กล่าวถึงพระราชดำริเจ้าอนุวงศ์อย่างชัดเจน

สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของอาจารย์สุวิทย์ ทั้งนี้อาจารย์ยังระบุว่าทัพเจ้าอนุวงศ์น่าจะมีกำลังพลราว ๑.๗-๓.๕ หมื่นคน และในการบุกเข้าตีจะใช้สองเส้นทางหลักในการเดินทัพ

เส้นทางแรก แยกเป็นสองกองทัพ ทัพแรกเดินจากเวียงจันทน์-หนองบัวลำภู-โคราช ทัพที่ ๒ เดินจากสกลนคร-กาฬสินธุ์-ร้อยเอ็ด ไปบรรจบกับทัพแรกที่โคราช

เส้นทางที่ ๒ ยกทัพออกจากจำปาศักดิ์-อุบลราชธานี แล้วแยกเป็นสองทาง คือไปสุวรรณภูมิ (ปัจจุบันคือจังหวัดร้อยเอ็ด) อีกส่วนมุ่งไปทางศรีสะเกษ ขุขันธ์ สังขะ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นางรอง

การเคลื่อนทัพระยะแรกเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม-มกราคม พ.ศ. ๒๓๖๙ (ตามปฏิทินขึ้นปีใหม่แบบไทยเดิม) โดยจะระดมกำลังและฝึกทหาร ๓ เดือนก่อนเข้ายึดเมืองต่างๆ

โดยทัพใหญ่ของเจ้าอนุวงศ์ยึดโคราชได้อย่างสมบูรณ์ในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๓๖๙ และส่งทัพหน้ามากวาดต้อนผู้คนลึกถึงสระบุรี

พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑

การยึดครองโคราชครั้งนั้นยังชัดเจนในความทรงจำของคนยุคปัจจุบันผ่านตำราเรียน แล้วส่งต่อไปยังความทรงจำของคนโคราชที่นิยามตน

เป็นลูกหลานย่าโม -- ท้าวสุรนารี สตรีที่นักประวัติศาสตร์สำนักชาตินิยมยกย่องเป็น “วีรสตรีแห่งชาติไทย” จากการนำครัวโคราชลุกขึ้นต่อต้านทหารลาวที่ทุ่งสัมฤทธิ์จนกลายเป็นจุดเปลี่ยนของสงคราม

คนโคราชที่ผมสนทนาด้วยทุกคนจำเหตุการณ์นี้ได้แม่นยำราวกับเกิดร่วมยุค

ทุกคนเล่าเหตุการณ์ “วีรกรรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์” ได้เป็นฉากๆ และที่น่าสนใจคือยังมีวีรกรรม “นางสาวบุญเหลือ” ร่วมอยู่ด้วย

เรื่องเล่าของลุงประสิทธิ หมอสัมฤทธิ์ เกษตรกรที่ทุ่งสัมฤทธิ์ หมู่ ๑ บ้านสัมฤทธิ์ อำเภอพิมาย ซึ่งเคยเข้าร่วมเป็นหนึ่งในตัวละครแสดงละครอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *ท้าวสุรนารี* อาจเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด

“ตอนนั้นเจ้าอนุวงศ์ยกทัพมากวาดต้อนผู้คน ปลัดทองคำ สามีคุณหญิงโม ไปราชการที่กรุงเทพฯ คุณหญิงโมกับญาติๆ ก็โดนกวาดต้อนไปเวียงจันทน์พร้อมคนโคราช พอครัวมาถึงที่นี่ก็พักแรม ย่าโมออกอุบายให้ทำเหล้า ตัดไม้รวกเหลาให้แหลม มอมเหล้าทหารลาว ให้นางสาวบุญเหลือปรนนิบัติเพี้ยรามพิชัย ได้ทีท่านก็ให้สัญญาณ เพี้ยรามพิชัยรู้ตัว ย่าเหลือก็วิ่งไปเจอดินปืนกองใหญ่เลยเอาดุ้นไฟแหย่จนระเบิดตายพร้อมเพี้ยรามพิชัย จากนั้นปลัดทองคำก็นำกำลังมาช่วยจึงชนะทหารลาว เอาหัวไปทิ้งที่หนองหัวลาวใกล้ๆ นี้ สมัยก่อนเจอกะโหลกมนุษย์ในดินมากมาย”

ทุ่งสัมฤทธิ์วันนี้จึงปรากฏ “อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์” เพื่อรำลึกถึงวีรกรรมครั้งนั้น ส่วนหนองหัวลาวก็เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญที่อยู่ถัดไปไม่ไกลนัก

แล้วหลักฐานที่เกี่ยวข้องเล่าเรื่องนี้ไว้อย่างไร?

หลักฐานร่วมสมัยอย่าง *จดหมายเหตุนครราชสีมา* ต้นฉบับเป็นสมุด

ไทยดำ ระบุคำให้การขุนโอฐบันทึกในใบบอกว่า “เวลาเช้าตรู่ พระยาปลัด พระยายกกระบัตร กรมการต่างคนต่างยิงปืนคนละนัด พวกครัวก็เข้าฟันแทงทั้งพระสงฆ์ เถร เณร ผู้หญิงในครัว หนุนโห่ร้องไล่อ้ายลาวแตก”

อีกชิ้นหนึ่งคือ *คำให้การอ้ายพระยานรินทร์* แม่ทัพลาวที่ถูกจับในคราวนั้น อ้างพระราชดำรัสเจ้าอนุวงศ์ว่า “อ้ายอนุบอกข้าพเจ้าว่าครัวเมืองโคราชซึ่งให้เพี้ยรามพิชัยคุมไพร่ ๒๐๐ คนไปถึงบ้านสัมริด พวกครัวฆ่านายไพร่ตายเสียหมดแล้ว ให้อ้ายสุทธิสารคุมไพร่ ๒๐๐ คน มีปืน ๒๐๐ บอก ยกไปรบกับครัวโคราช ณ บ้านสัมริด อ้ายสุทธิสารแตกหนีมา พวกครัวฆ่านายไพร่ตายเป็นอันมาก”

เอกสารทั้งสองชิ้นไม่เอ่ยถึงวีรกรรมคุณหญิงโมเลย

แต่เราจะไปพบเรื่องนี้ใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓* ซึ่งกล่าวถึงบทบาทหลักในการวางแผนจลาจลว่าตกอยู่กับพระยาปลัดและพระยาพรหมยกกระบัตรโดยมี “ท่านผู้หญิงโม้” เป็นกองหนุน ส่วนหลักฐานฝ่ายไทยที่ให้บทบาทคุณหญิงโมเป็นตัวเอกปรากฏในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ คือ *ประวัติท้าวสุรนารี* ของพันตรี หลวงศรีโยธา

กลับกันกับหลักฐานฝ่ายลาวซึ่งไม่พบภาพคุณหญิงโมเลย *ประวัติศาสตร์ลาว* กล่าวเรื่องนี้ไว้อย่างรวบรัดว่า ทัพเจ้าอนุวงศ์ถูกกองทัพกรุงเทพฯ ยกตามตีเมื่อมาถึงเมืองโคราช

ส่วนเรื่องนางสาวบุญเหลือ หรือ “ย่าเหลือ” ไม่ปรากฏในหลักฐานใดๆ ยกเว้นหลักฐานที่ทำขึ้นหลังปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ต่อกรณีนี้ผมยังพบเอกสารราชการที่กระทรวงวัฒนธรรมติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เรื่องการสำรวจสถานที่เกิดวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์เพื่อหา “สถานที่สู้รบของท่านท้าวสุรนารี ‘วีรสตรี’ ซึ่งมีชัยชนะต่อ**เจ้าอนุเวียงจันทน์ข้าศึกผู้รุกราน**

ชาติไทยในปี พ.ศ. ๒๓๖๙..."

ซึ่งต่อมาทำให้เกิดการค้นพบสถานที่ที่ทุกวันนี้กลายเป็นที่ตั้งของอนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ โดยอ้างการค้นพบหลักฐานเป็นกระดูกมนุษย์จำนวนมาก

จะว่าไปทั้งเรื่องวีรกรรมท้าวสุรนารีและนางสาวบุญเหลือเป็นประเด็นถกเถียงอย่างกว้างขวางมาแล้วในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เมื่อมีการตีพิมพ์หนังสือ *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของ สายพิน แก้วงามประเสริฐ ที่ได้นำเสนอหลักฐานอย่างรอบด้านพร้อมกับตั้งคำถามเรื่อง "ชาติ" รวมถึงวีรกรรมของคุณหญิงโมว่าเกิดขึ้นจริงหรือไม่

ทำให้มีการชุมนุมต่อต้านวิทยานิพนธ์นี้นำโดยนักการเมืองท้องถิ่นเพื่อแสดงความไม่พอใจในประเด็นที่มีการสงสัยว่าวีรกรรมและตัวตนของคุณหญิงโมนั้นจริงหรือไม่ จนส่งผลให้เจ้าตัวซึ่งขณะนั้นเป็นครูมัธยมฯ ในจังหวัดนครราชสีมาถูกย้ายออกจากพื้นที่ภายใน ๔๘ ชั่วโมงเพื่อความปลอดภัย หลังคนโคราชกลุ่มหนึ่งเผาพริกเผาเกลือสาปแช่ง แต่หนังสือดังกล่าวก็กลายเป็นหนังสือ "ต้องห้าม" ที่ "แพร่หลาย" มาจนถึงทุกวันนี้

อย่างไรก็ตามหลักฐานทุกชิ้นชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่าเกิดการจลาจลขึ้น ส่งผลให้เจ้าอนุวงศ์ตัดสินพระทัยถอยทัพจากโคราชในช่วงปลายเมษายน พ.ศ. ๒๓๗๐ โดยขณะเดินทัพกลับเวียงจันทน์ได้ตั้งค่ายสกัดทัพสยามที่จะตามไปในจุดยุทธศาสตร์สำคัญ

ที่สำคัญคือ ไม่มีหลักฐานว่าระหว่างถอยทัพ เจ้าอนุวงศ์จะเคยรบกับกองกำลังที่นำโดยคุณหญิงโมอย่างที่แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยบางเล่มระบุ

ส่วนสาเหตุที่เจ้าอนุวงศ์พลาดจนต้องถอยทัพ อาจารย์สุวิทย์ชี้ว่ามาจากการกวาดต้อนผู้คนจำนวนมากจากหัวเมืองถึง ๓๕ แห่งทั้งที่มีกำลังทหาร

จำกัด ทำให้ต้องแบ่งทหารคุมการอพยพครัวที่มีราว ๕-๙ หมื่นคน ซึ่งถือเป็นสิ่งบั่นทอนกำลังทัพ ทั้งก็มีคนบางส่วนไม่เต็มใจอพยพทำให้การคุมครัวยากขึ้นอีก

จนเมื่อให้ทหาร ๒๐๐ คนคุมครัว ๘,๐๐๐ คนจากโคราชไปยังทุ่งสัมฤทธิ์แล้วเกิดการจลาจลต่อต้าน พอเจ้าอนุวงศ์ส่งทหารตามไปปราบก็ล้มเหลว สิ่งที่ตามมาคือความหวาดระแวง ต้องเพิ่มกำลังทหารดูแลการอพยพครัวชุดอื่นๆ และทำให้ยุทธศาสตร์การบุกเสียหายจนต้องถอยทัพ

ภาคที่ ๔

ศึกเจ้าอนุวงศ์ พุทธศักราช ๒๓๖๙

(ขวาบน) “ช่องข้าวสาร” ในปัจจุบัน หรือ “ช่องเขาสาร” ในอดีต หนึ่งในจุดยุทธศาสตร์ที่กองทัพสยามเดินทัพผ่านมุ่งหน้าขึ้นไปตีเวียงจันทน์ เมื่อพ้นช่องเขานี้จะเป็นที่ราบและเหลือระยะทางราว ๘๐ กิโลเมตรในการเข้าสู่เวียงจันทน์ หลังถอยทัพจากโคราช พระเจ้าอนุวงศ์วางกำลังทหารเอาไว้ที่บ้านสัมป่อยและช่องเขาแห่งนี้จำนวนมาก แต่เมื่อค่ายที่บ้านสัมป่อยแตก กำลังทหารที่นี่ก็ถูกถอนออกไปโดยปริยาย

(ขวา) บริเวณหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย (นรข. หนองคาย) บริเวณนี้ส่วนหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ เคยเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการตั้งค่ายของกองทัพสยามจากกรุงเทพฯ ก่อนจะเข้าตีเวียงจันทน์

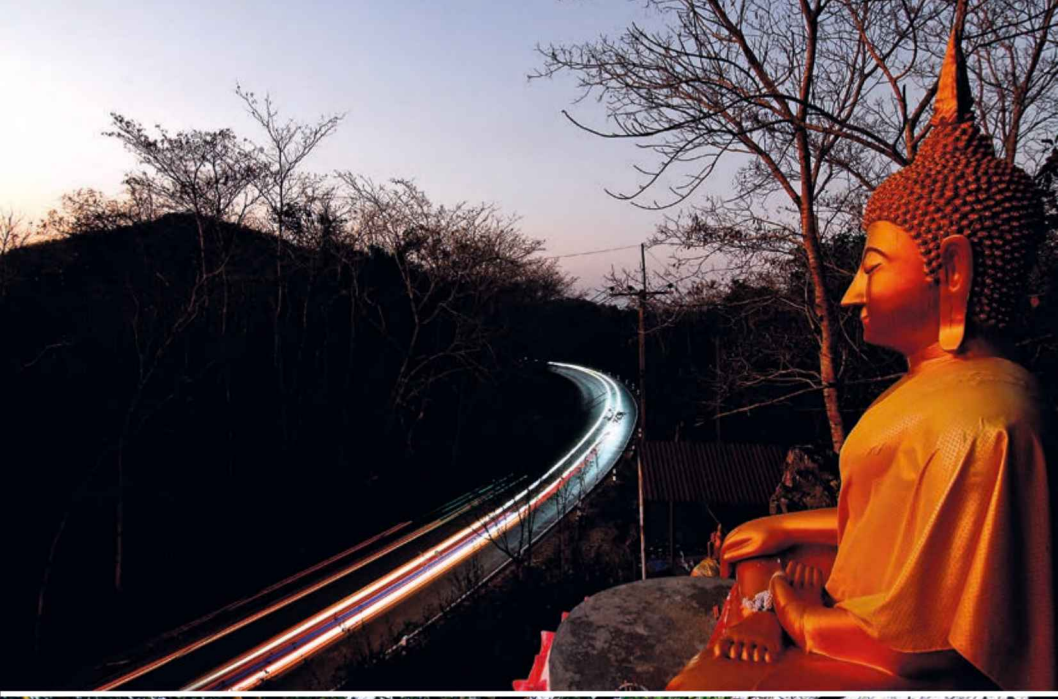

หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง (นรข.) ขณะออกปฏิบัติหน้าที่กลางแม่น้ำ นรข. เป็นหน่วยกำลังของกองทัพเรือที่ทำหน้าที่เฝ้าระวังการลักลอบขนยาเสพติด และพฤติกรรมผิดกฎหมายตลอดแนวแม่น้ำโขงที่แบ่งเขตแดนไทย-ลาว

ພະແນກຖະແຫຼງຂ່າວແລະວັດທະນະທຳ
ນະຄອນຫຼວງວຽງຈັນ
ສະຖານທີ່ທ່ອງທ່ຽວ
ໂຄງການອະນຸລັກກຳແພງເມືອງ
ວຽງຈັນມູຣະ ຮຸ້ນ3

(ซ้าย) ซากกำแพงเมืองเก่าของเวียงจันทน์ด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และตอนกลางคืนจะมีร้านเหล้าชื่อ “กำแพงเวียงจันทน์โบราณ” เปิดให้บริการ

(ซ้ายล่าง) ซากกำแพงเมืองเวียงจันทน์เก่าช่วงกลางวัน บริเวณใกล้กันมี “พื้นที่ขุดแต่ง” ของนักโบราณคดีและใกล้ ๆ กันเป็นทุ่งรกร้าง ที่ชาวเมืองเอาวัวมาเลี้ยง

“ในสายตาสยาม ศึกคราวเจ้าอนุวงศ์เป็นเรื่องใหญ่มาก เห็นได้จากคำสั่งเกณฑ์พลเมืองในภาคกลาง เหนือ ใต้ จากนั้นยกทัพไปห้าทาง ทางแรก เข้าทางอีสานใต้ ผ่านประโคนชัย บุรีรัมย์ ตีค่ายมูลเค็งที่พิมาย สุวรรณภูมิ ยโสธร อุบลราชธานี จำปาศักดิ์ แล้วไปตามลำน้ำโขง แม่ทัพสายนี้คือพระยาราชสุภาวดี (ต่อมาคือเจ้าพระยาบดินทรเดชา) ทางที่ ๒ เป็นทัพหลวง นำโดยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ เข้าทางปากช่อง โคราช ตีค่ายที่หนองบัวลำภู มุ่งตรงสู่เวียงจันทน์ ทางที่ ๓ ยกผ่านสระบุรี ด่านขุนทด ไปรวมกับทัพที่ ๒ ทางที่ ๔ ตีหล่มสัก เพชรบูรณ์ ทางที่ ๕ เป็นทัพเมืองเหนือยกจากพิษณุโลกเข้าตีหล่มสัก แบ่งส่วนหนึ่งไปทางด่านซ้าย มุ่งหน้าสู่กรุงเวียงจันทน์”

อาจารย์สุวิทย์ให้ภาพการตอบโต้ของกรุงเทพฯ พร้อมอธิบายว่าพอเคลื่อนทัพไปไม่นาน รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงเรียกสองทัพกลับมาป้องกันกรุงเทพฯ ด้วยมีข่าวว่าอังกฤษอาจยกทัพเรือมาโจมตีสยาม

และชี้ว่าสมรภูมิตัดสินการศึกครั้งนี้ไม่ได้อยู่ที่ทุ่งสัมฤทธิ์ แต่อยู่ที่บ้านส้มป่อยและช่องเขาสารซึ่งอยู่ในเส้นทางเดินทัพของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

สถานที่ทั้งสองแห่งปัจจุบันอยู่ในจังหวัดหนองบัวลำภู บ้านส้มป่อยอยู่ในอำเภอสุวรรณคูหา ส่วนช่องเขาสารปัจจุบันคือช่องเขาเชื่อมระหว่างบ้านนาด่าน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู กับบ้านหนองแวง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี คนท้องถิ่นเรียก “ช่องข้าวสาร” ในช่องเขามี “ศาลปู่หลุบ” และพระพุทธรูปที่ชาวบ้านนับถือประดิษฐานอยู่

กางแผนที่ทหารภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะพบเทือกเขาเตี้ยๆ แนวหนึ่งชื่อภูพาน วางตัวทอดยาวจากเหนือจดใต้กั้นระหว่างหนองบัวลำภูกับอุดรธานีและหนองคาย

“ช่องข้าวสาร” เป็นช่องเขาธรรมชาติไม่กี่แห่งที่เหมาะแก่การยกพลช้างม้าและไพร่พลผ่านไปได้อย่างสะดวก จึงถือเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญถัดจากค่ายที่บ้านส้มป่อย

“บ้านส้มป่อยเป็นค่ายใหญ่ ทัพหน้าของสยามเกือบแพ้ที่นี่เพราะลาวมีกำลังหนุนจากช่องเขาสาร แต่เมื่อทัพหนุนของสยามไปทัน ค่ายที่บ้านส้มป่อยก็แตก ค่ายช่องเขาสารถูกทิ้ง เมื่อผ่านตรงนี้ได้จะเป็นทางราบยาว ๘๐ กิโลเมตรไปจนถึงเวียงจันทน์” อาจารย์สุวิทย์อธิบายความสำคัญทางยุทธศาสตร์

ตามเส้นทางถอยทัพเจ้าอนุวงศ์ ปัจจุบันถ้าเราขับรถไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๒๘ จากโคราชเข้าสู่ชัยภูมิและหนองบัวลำภู จากจุดนี้จะสามารถตามรอยกองทัพไปยังบ้านส้มป่อยและช่องเขาสารได้โดยใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๐๙๗

สมภาร โวหารา คนเลี้ยงวัวที่ช่องเขาสาร เล่าตำนานที่อาจตกค้างมา

จากสงครามครั้งอดีตให้ฟังว่า “ดนแล้ว (นานแล้ว) คนแก่เล่าว่ามีข้าวสารผุดขึ้นจากบ่อน้ำแถวนี้ เลยเรียก ‘ช่องข้าวสาร’ มีคนเว้า (พูด) ต่อมาว่าตรงนี้เป็นเส้นทางเดินทัพเก่า แต่ไม่รู้ว่าใครรบกับใคร”

ที่น่าสนใจคือลุงสมภารบอกว่าหลายสิบปีก่อนเคยมีการขุดพบไหบรรจุลูกปืนใหญ่ด้วย

ขณะที่ทัพของเจ้าอนุวงศ์ตามจุดต่าง ๆ ในภาคอีสานพ่ายแพ้ ภายในทัพสยามเองก็ใช่ว่าจะไม่มีปัญหา

“จดหมายรับสั่งถึงกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ กรมหมื่นรักษรณเรศร ของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้กราบบังคมทูลราชการศึก” ระบุว่า หลังส่งกำลังข้ามโขงไปยึดเวียงจันทน์แล้ว ก็พบกับท่าทีไม่น่าไว้วางใจของทัพหัวเมืองเหนือที่มาช่วยราชการศึกด้วย “...ฝ่ายทัพพุงดำ ๕ หัวเมืองและหัวเมืองหลวงพระ-บางนั้น ถ้าทัพหลวงไม่ได้เมืองเวียงจันท์ ก็หามีผู้ใดมาถึงเมืองเวียงจันท์ไม่ แต่จะคอยเก็บครอบครัวช้างม้าอยู่ริมเขตแดนคอยทีไหวพริบเป็น ๒ เงื่อน แต่บัดนี้ใช้สอยได้เป็นปรกติต้องขู่บ้าง ปลอบบ้าง แต่ยังดูน้ำใจทั้ง ๖ หัวเมือง เมืองหลวงพระบางอ่อนนัก เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ๒ เมืองนี้ก็สุดแต่เมืองลคร เมืองแพร่นั้นตามธรรมเนียม แต่เมืองน่านนั้นการเดิมไหวอยู่...”

ข้อความนี้สะท้อนความเป็นเอกเทศของทัพจากหัวเมืองในยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ได้เป็นอย่างดี ด้วยสมัยนั้นพลทหารและแม่ทัพของทัพเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ฯลฯ มิได้จินตนาการว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของ “กองทัพแห่งชาติ” ของ “ประเทศไทย” เหมือนสมัยนี้ สิ่งที่แม่ทัพต้องทำคือ หาจังหวะเก็บ “ผู้คนและช้างม้า” ทรัพยากรสำคัญโดยพยายามให้เสียหายน้อยที่สุด ส่วนแม่ทัพจากเมืองหลวงก็ต้องคอยระมัดระวังท่าทีของทัพเหล่านี้โดยธรรมชาติ

ทัพสยามก็ทำสงครามตามคตินี้ *จดหมายรับสั่งฯ* บันทึกว่า เมื่อทัพ

หน้าของกรมพระราชวังบวรฯ เข้าเวียงจันทน์ได้ก็กวาดต้อนผู้คน ช้างม้า หลอมปืนใหญ่เอาทองคำ ยึดพระเสริม พระแซ่คำ สร้างเจดีย์ “จารึกพระนามว่าเจดีย์ปราบเวียงและความชั่วอ้ายอนุไว้ในแผ่นศิลาให้ปรากฏอยู่ชั่วฟ้าและดิน”

หลักฐานลาวอย่าง *พระราชปวัตของสมเด็จพระเจ้าอะนุวงส์ฯ* ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าทัพสยาม “ตัดต้นหมากรากไม้ที่มีผลเสียหมด เอาไฟจุดสุมเมืองเสียและให้ทำลายกำแพงเมืองลงหมดเกลี้ยง”

ยิ่งถ้าลองไปดูข้อความใน *ประวัติศาสตร์เมืองพวน* อาจได้ภาพพฤติกรรมทัพสยามชัดยิ่งขึ้นไปอีก จากข้อความที่ว่าทัพสยามเมื่อไม่พบพระเจ้าอนุวงศ์ก็

“ได้ตั้งหน้าลงมือปล้นสะดม ทำลาย เตะถีบแม่ป้าน้าสาว แบบไร้มนุษยธรรม จูดเกลี้ยง (เผาเรียบ-ผู้เขียน) เผาเกลี้ยงทั้งเมืองมุ่น (แตกยับ เละแหลก) ทะลาย เรือนชานเป็นเถ้าถ่าน”

ถือเป็นการทำลายเวียงจันทน์ครั้งที่ ๒ นับจากปี พ.ศ. ๒๓๒๒

ทว่าแม้ทำลายเมืองได้ ในทัศนะกรมพระราชวังบวรฯ การศึกครั้งนี้กลับไม่คุ้ม *จดหมายรับสั่งฯ* สะท้อนพระราชดำริว่า “...ได้เวียงจันทน์แต่เปลือกเมือง ครอบครัวอพยพหนีไปจนสิ้น บัดนี้ครอบครัวก็ยังปะปนกันอยู่กับครัวเมืองนครราชสีมา เมืองสระบุรี เมืองหล่มศักดิ์ เมืองลาว เมืองเขมร ฝ่ายตะวันออก การซึ่งจะทำให้แล้วโดยเร็วหาได้ไม่...คิดจะให้ตั้งเมืองเวียงจันทน์เกลี้ยกล่อมก่อนก็หามีผู้ใดอยู่รักษาไม่...จึงให้ทำลายเวียงจันทน์เสียให้สิ้นอาลัย”

อันหมายถึงกำลังคนที่กวาดต้อนได้มีไม่มาก เจ้าอนุวงศ์ก็เสด็จหนีไปแล้ว

การยึดและรักษาพื้นที่ “เหนือดินแดนทุกตารางนิ้ว” ก็มิใช่เป้าหมายหลักแต่อย่างใด

สมรภูมิตัดสินศึกเจ้าอนุวงศ์ มิได้อยู่ที่ทุ่งสัมฤทธิ์อย่างที่คนไทยจำนวนมากเข้าใจ หากอยู่ที่บ้านส้มป่อยและช่องเขาสาร และเรื่องราวของท้าวสุรนารียังคงมีเครื่องหมายคำถาม

สายพิน แก้วงามประเสริฐ
เจ้าของวิทยานิพนธ์
การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี
ถูกย้ายออกจากพื้นที่ภายใน ๔๘ ชั่วโมง
หลังผลงานได้รับการพิมพ์เผยแพร่
ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙

“คุณหญิงโมน่าจะมีตัวตน แต่วีรกรรมนั้นยังไม่มีข้อยุติ”

“ก่อนทำวิทยานิพนธ์ไม่ได้มีอคติกับทั้งเจ้าอนุวงศ์และท้าวสุรนารี (ย่าโม) เพราะสอนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนสะแกราชธวัชศึกษา อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ทำเพราะสนใจว่าคนโคราชผูกพันกับย่าโมมากถึงขั้นที่ว่านครราชสีมาเป็นเมืองใหญ่มีอำเภอเยอะ หลายจังหวัดที่มีขนาดใหญ่แยกตั้งจังหวัดใหม่แล้ว แต่ที่นี่ไม่มีการแยกเพราะกลัวไม่ได้เป็นหลานย่าโม

“ที่สงสัยคือเคยอ่าน *พงศาวดารเมืองนครราชสีมา* ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยกย่องวีรกรรมของท้าวสุรนารีมาก เหมือนที่รับรู้กันทั่วไป ต่อมาไปอ่านหนังสือ *สาส์นสมเด็จ* ที่เป็นพระหัตถเลขาโต้ตอบระหว่างสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับสมเด็จฯ กรมพระยานริศ-

รานุวัดติวงศ์ ในช่วงหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดชแล้วเริ่มมีความคิดจะสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ในพระหัตถเลขา สมเด็จฯ กรมพระยานริศฯ ทูลถามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ในเชิงสงสัยว่าทำไมต้องสร้างอนุสาวรีย์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทูลตอบโดยใช้คำว่า 'เข้าใจว่า' ซึ่งให้ภาพวีรกรรมแตกต่างจากที่เคยทรงพระนิพนธ์ก่อนหน้านี้ ทำให้สงสัยว่าเวลาผ่านไป สถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนไป มีผลต่อการเขียนเรื่องราวในประวัติศาสตร์หรือไม่ คล้ายกับว่าการเขียนหรือไม่เขียนเรื่องนี้จะมี 'การเมือง' เข้ามาเกี่ยวข้อง เลยทำให้สนใจศึกษา โดยเฉพาะการสร้างอนุสาวรีย์ เพราะเป็นเรื่องใหม่มากสำหรับคนที่ไม่ใช่เจ้า และที่สำคัญเป็นผู้หญิง ทำให้เกิดข้อสงสัยเพิ่มเติมว่าเมื่อ ๑๐๐ กว่าปีที่แล้ว ผู้หญิงจะมีบทบาทนำผู้ชายได้หรือไม่ เพราะผู้หญิงกับผู้ชายยังมีฐานะไม่เท่าเทียมกัน ถ้าได้ก็ต้องวิเคราะห์ว่าเพราะอะไร

"ประเด็นต่อมาคือ 'วีรกรรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์' ปัจจุบันบริเวณทุ่งสัมฤทธิ์มีการพบกระดูกมนุษย์จำนวนมาก ตรงนี้หลักฐานค่อนข้างสอดคล้องว่ามีการรบที่ทุ่งสัมฤทธิ์ เพียงแต่ปัญหาคือใครนำทัพ แต่ถ้าอ่านหนังสือ *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* ดี ๆ จะพบว่าคุณหญิงโมน่าจะมีตัวตนจริง หมายความว่าเป็นภริยาพระยาปลัด แต่วีรกรรมนั้นยังไม่มีข้อยุติ ตัวตนอาจยืนยันได้จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา ที่บรรจุอัฐิ วัดประจำตระกูล แต่เรื่องวีรกรรมกลับไม่พบหลักฐานการพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท้าวสุรนารี ตรงนี้เป็นปัญหาของความเข้าใจต่อการเรียนประวัติศาสตร์ การที่ไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงการได้รับความดีความชอบหรือหลักฐานบางชิ้นไม่ได้กล่าวถึงชื่อคุณหญิงโมในที่รบ ก็มีปัจจัยหลายประการ การไม่พบก็ไม่ได้หมายความว่าจะไม่มี เพียงแต่ยังไม่พบ ในวิทยานิพนธ์ก็จะวิเคราะห์ไว้มากกว่าหนึ่งมุมมอง และที่สำคัญกรณีแบบนี้นักประวัติศาสตร์จะไม่

ด่วนสรุป วิชานี้ไม่ได้สอนให้ฟันธง แต่สอนให้เราชั่งน้ำหนักความเป็นไปได้ตามความน่าเชื่อถือของหลักฐาน

"บางคนมองว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้เข้าข้างเจ้าอนุวงศ์ แต่น่าจะมองหลายมุมไม่ใช่หรือ คนที่มองเช่นนั้นน่าจะไม่ได้อ่าน ถ้าอ่านจะรู้ว่าคนเขียนไม่มีสิทธิ์ไปเข้าข้างใคร แต่มีหน้าที่นำเสนอหลักฐานด้วยการตีความที่พยายามมองหลาย ๆ ด้าน มากกว่ามองด้วยสายตาอย่างลาวหรือไทย ส่วนเรื่องนางสาวบุญเหลือ มือขวาท้าวสุรนารี เรื่องนี้ไม่พบหลักฐานกล่าวถึง พบชื่อนี้ในนิยายของหลวงศรีโยธาที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์สมัยนั้น แล้วมีการผลิตซ้ำในหนังสือต่าง ๆ ควบคู่กับท้าวสุรนารีจนมีตัวตนขึ้นมา ซึ่งท้องถิ่นก็ยอมรับ มีการตั้งโรงเรียนชื่อนี้เพื่อเป็นที่ระลึก มีการแสดงละครเกี่ยวกับวีรกรรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์ทุกปี นักท่องเที่ยวก็ได้รับรู้เรื่องนี้ไปด้วย

"เรื่องอนุสาวรีย์ที่ทุ่งสัมฤทธิ์น่าจะริเริ่มจากคนท้องถิ่นเมื่อ ๑๐ ปีก่อน มีป้ายขอบริจาคทุนสร้าง ถ้าจำไม่ผิดมีการสร้างพระเครื่องหาทุน แม้อนุสาวรีย์ที่ทุ่งสัมฤทธิ์จะไม่ได้เกิดในยุคกระแสชาตินิยม แต่น่าจะมาจากความภูมิใจของคนในท้องถิ่นที่มีต่อประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นตน

"ถ้าไม่นับตอนค้นคว้าดิฉันใช้เวลาเขียน ๖ เดือน เสร็จในปี ๒๕๓๗ ต่อมาได้เขียนบทความสั้น ๆ เกี่ยวกับอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีลงนิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม* อาจารย์สุจิตต์ วงษ์เทศ สนใจเลยติดต่อขอพิมพ์ หนังสือขายตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๘ จนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙ เมื่อเกิดกระแสคัดค้านหนังสือ มีการประท้วงและมีการเผาพริกเผาเกลือสาบแช่งที่โคราช ช่วงนั้นเป็นช่วงวันหยุดราชการหลายวัน ดิฉันกลับบ้านที่ราชบุรีพอดี ที่โดนย้ายคงมาจากการเรียกร้องของท้องถิ่น คนที่ย้ายบอกว่าเพื่อความปลอดภัยโดยให้ไปประจำกระทรวงศึกษาธิการอยู่สักเดือนก็ขอย้ายกลับมาสอนที่ราชบุรี ไม่มีใครคิดว่าจะเกิดเรื่อง

"เมื่อหนังสือพิมพ์เผยแพร่เหมือนรับรองด้วยซ้ำว่าท้าวสุรนารีมีตัวตนจริง

เพียงแต่ตั้งคำถามเรื่องวีรกรรม หลังเกิดเรื่องมีจดหมายทั้งเชียร์และค้าน คนที่มาต่อต้านก็มาตามกระแส ชาวบ้านไม่ได้อ่านเลยไม่รู้ หากอ่านจะเข้าใจมากกว่านี้ บางทีอาจเพราะการเมือง ในเมื่อเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับการเมืองก็ต้องรับใช้การเมืองต่อไป

"ส่วนการนำอนุสาวรีย์ไปเชื่อมกับความศักดิ์สิทธิ์ อาจมีในไทยที่เดียวเพราะในต่างประเทศชีวิตคนที่นั่นเขามีความมั่นคงมากกว่า มีการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ที่เข้มแข็งกว่า บ้านเราการเรียนและคิดแบบวิทยาศาสตร์ยังไม่แข็งแรง จึงต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีต้นไม้เราก็ไปขูดหาเลขหวย ถ้าเราเจริญขึ้นกว่านี้คงจะไม่เห็นสภาพแบบนี้อีก

"อีกกรณีคือการที่นักวิชาการลาวบางท่านเอางานของดิฉันไปอ้างอิงบางส่วน พูดเพียงวีรกรรมท้าวสุรนารีไม่มีนั้น เป็นการเอาไปใช้เฉพาะส่วนที่ได้ประโยชน์กับทางเขา ในประวัติศาสตร์มักจะมีวาระทางการเมืองปะปนอยู่เสมอ เราก็ต้องมาดูว่าทำไมเขายังคิดและทำแบบนั้น ตอนนี้ลาวก็ยังคงใช้ประวัติศาสตร์ชาตินิยมอยู่เหมือนเดิม ซึ่งสำหรับมุมมองของเขามันอาจจำเป็นก็ได้ในการพัฒนาชาติ

"ทุกวันนี้ดิฉันไม่เสียใจที่ทำวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ เพราะคิดว่าพยายามใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่าที่จะหาได้ทั้งหมดแล้ว และทำให้คนตื่นตัวว่าวิธีเรียนประวัติศาสตร์ไม่ใช่แค่ท่องจำ ต้องวิเคราะห์ ถึงวันนี้ยังมองว่าล้มเหลว เพราะเมื่อเจอหลักฐานใหม่ตำราเรียนก็ควรเปลี่ยน แต่บางเรื่องยังไม่เปลี่ยนแปลง บางเรื่องก็ดูเหมือนจะปิดกั้นไม่ให้เรียน เรื่องแก้ไขแบบเรียนพูดกันมานานแต่สุดท้ายก็เขียนเหมือนเดิม ในฐานะครูดิฉันไม่สอนตามหนังสือเพียงอย่างเดียว แต่จะให้เด็กวิเคราะห์ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อเพราะอะไร ดิฉันใช้กรณีเหล่านี้เป็นตัวอย่างให้เด็กเพราะถ้าเรียนประวัติศาสตร์แล้วหลงชาติ ไปเบียดเบียนคนอื่นก็แย่ ถึงยุคนี้แล้วการรักชาติในทางที่ถูกน่าจะเป็นสิ่งที่ถูกต้องไม่ใช่หรือ"

ภาคที่ ๖

การทูต “สองฝ่ายฟ้า” ชะตากรรมเจ้าเวียงจันทน์ในแดนเวียด

(ขวา) หลักเขตเก่าของเมืองท่าแขกริมแม่น้ำโขง ตรงข้ามจังหวัดนครพนมของไทย ในอดีตที่นี่คือส่วนหนึ่งของ “เส้นทางลี้ภัย” ที่เจ้าอนุวงศ์ล่องเรือผ่านแล้ววกเข้าสู่ปากแม่น้ำเซบั้งไฟเพื่อเดินทางเข้าสู่เมืองมหาไชยกองแก้วที่อยู่ห่างออกไปทางด้านทิศตะวันออก

นักประวัติศาสตร์บางท่านเชื่อว่าเจ้าอนุวงศ์ใช้เส้นทางลี้ภัยบางช่วงผ่านถ้ำที่มีจำนวนมาก ในภาคกลางของลาว ในภาพคือถ้ำนางลอด เมืองไชบัวทอง ห่างจากเมืองมหาไชยกองแก้ว ไปทางตะวันออก ๓๐ กิโลเมตร

เส้นทางต่อจากเมืองไชบัวทอง มองตามภูมิประเทศ จะพบทางราบลัดเลาะไปตามช่องเขาขึ้นไปทางเหนือไปจนถึง เมืองคำเกิดที่ห่างจากเมืองเหงะอาน ๒๐ กิโลเมตร

ด่านน้ำพาวบริเวณพรมแดนลาว-เวียตนาม ส่วนหนึ่งของเส้นทางลี้ภัยที่เจ้าอนุวงศ์ใช้ข้ามเข้าสู่เขตอำนาจของราชอาณาจักรเว้ (เวียตนาม)

ตลาดในเมืองหลักซาว

(ซ้าย) เมือง “หลักซาว” สปป. ลาว ตึกศักด์ด้วยยานพาหนะและผู้คน ชื่อเดิมของเมืองนี้คือ “ตำเกิด” เป็นอีกเมืองที่อยู่บนเส้นทางลี้ภัยของเจ้าอนุวงศ์ก่อนจะเข้าสู่เขตอำนาจของราชอาณาจักรเว้ (เวียดนาม)

เจ้าอนุวงศ์เสด็จออกจากเวียงจันทน์ในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๓๗๐ (หลักฐานเวียดนามระบุว่าออกจากเมืองในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๓๗๐) ก่อนเสียเมือง ๓ วัน

พงศาวดารไทยและลาวระบุตรงกันว่า พระองค์ลงเรือล่องแม่น้ำโขงไปทางใต้ จากนั้นลี้ภัยไปที่จังหวัดเหงะอาน (Nghệ An) ของเวียดนาม เนื่องเพราะครั้งหนึ่งพระอัยกาของเจ้าอนุวงศ์คือ “พระไชยองค์เว้” เคยเสด็จไป “ลี้ภัย” การเมืองอยู่ช่วงหนึ่ง

สายสัมพันธ์กับเวียดนามจึงแนบแน่นมาแต่อดีต และครั้งหนึ่งเจ้าอนุวงศ์ก็ทรงเคยส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่เวียดนามในฐานะเมืองประเทศราชเช่นเดียวกับที่ส่งให้สยาม

ในการลี้ภัยครั้งนี้ นอกจากพระชะตาของเจ้าอนุวงศ์ กรณีสมาชิกพระราชวงศ์องค์อื่น *ปวัดสาดอานาจักพวน* แม้เป็นหลักฐานชั้นรองกลับให้ข้อมูลน่าสนใจเกี่ยวกับความพยายามของเจ้าอนุวงศ์ที่จะรักษาชีวิตคนในครอบครัวก่อนเสด็จออกจากเมืองไว้ว่า “ทรงเชิญให้เจ้าน้อย (กษัตริย์เมืองเชียงขวาง ซึ่งหลักฐานเมืองพวนบอกว่าเป็น “ราชบุตรเขย”) ลงไปเฝ้า เมื่อเจ้าน้อยลงไปถึงเวียงจันทน์แล้ว พระเจ้าอนุก็ทรงมอบพระบรมวงศานุวงศ์ให้เจ้าน้อยเอาขึ้นไปรักษาไว้อยู่ที่เชียงขวาง หลังจากได้รับคำสั่งของเจ้าอนุแล้ว เจ้าน้อยก็ได้พาครอบครัวของเจ้าอนุออกเดินทางจากเวียงจันทน์ในยามเช้า...และในวันเดียวกันนั้นยามแลงใกล้ค่ำ พระเจ้าอนุก็ได้เสด็จลงเรือล่องไปเมืองแกวกาง อานนาม”

เจ้าอนุวงศ์ทรงไปอยู่ที่ไหน คำตอบอยู่ในหลักฐานเวียดนามคือ *Quốc triều xử trí Vạn Tượng sự nghi lục* (Journal of Our Imperial Court’s Actionwith regard to the incident involving the Kingdom of Ten Thousand Elephants) *จดหมายเหตุราชสำนักเรื่องสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้าง* กลุ่มเอกสารราชการที่บันทึกการติดต่อระหว่างราชสำนักเว้กับเหงะอาน (เมืองวิงห์) จังหวัดสำคัญที่มีพื้นที่ติดกับลาวภาคกลางและด่านเมืองกวี่เหิบ (Qùy Hợp) ที่ตั้งกองกำลังทางทหารเวียดนามบริเวณพื้นที่ต่อเนื่องกับเขตอำนาจเวียงจันทน์

กลุ่มเอกสารเหล่านี้ประกอบด้วยรายงานสถานการณ์เจ้าอนุวงศ์ ความเคลื่อนไหวของทัพสยามบนภาคอีสาน พระบรมราชโองการจักรพรรดิ

มิงหม่าง (Minh Mạng Emperor) ที่ทรงติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิดจากราชธานี

หลักฐานชั้นต้นชิ้นนี้รวบรวมโดยโงกาวลาง (Ngô Cao Lãng) ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ ทั้งนี้โงกาวลางเป็นขุนนางคนสำคัญที่มีส่วนในการเขียนพระราชพงศาวดารราชวงศ์เหงวียน *(Đại Nam Thực lục)* ในส่วนที่บันทึกเกี่ยวกับหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวพันกับศึกเจ้าอนุวงศ์โดยตรงอีกด้วย

The Journal บอกผมว่า ราชสำนักเวียดนามได้รับรายงานในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๓๗๐ ว่า ช่องข้าวสารถูกตีแตก "กองทัพสยามโจมตีกษัตริย์ (เจ้าอนุ) แห่งราชอาณาจักรล้านช้างจนถึงเมือง Ca-Chan (ช่องข้าวสาร) [อยู่ห่างเมือง Lac-hoan (ท่าแขก) ด้วยระยะเดินเท้า ๕ วัน] เจ้าอนุสั่งให้เจ้าเมืองท่าแขกสร้างป้อมค่ายเตรียมรับมือทัพสยาม คนเมือง Tam Động (ตามด่ง) ที่ประกอบด้วยสามหมู่บ้านคือ Tham nguyen (ตามเหงวียน), Muong song (เมืองสอง) และ Yen-son (เอียนเซิน) อาสาช่วยสร้างป้อมค่าย ถ้าทัพสยามโจมตี พวกเขาจะพบกับการต่อต้าน"

ข้อมูลนี้บอกเราว่า เจ้าอนุวงศ์ทรงเตรียม "พื้นที่สำรอง" ไว้รับมือสยามบริเวณลาวภาคกลาง โดยเจ้าอนุวงศ์เสด็จถึงท่าแขกในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๓๗๐ พร้อม "ผู้ติดตาม ๓๐๐ คนและปืนคาบศิลา ๖๐ กระบอก"

จากการสำรวจเส้นทางเสด็จลี้ภัยผมพบว่า หากเจ้าอนุวงศ์เสด็จไปท่าแขกและประสงค์จะไปยังเขตของเว้ พระองค์ต้องล่องแม่น้ำโขงไปจนถึงปากแม่น้ำเซบั้งไฟที่อยู่ห่างเมืองท่าแขกและนครพนมลงไปทางใต้ราว ๖๐ กิโลเมตร จากนั้นต้องทวนน้ำเซบั้งไฟและใช้แม่น้ำสายย่อย ๆ ไปจนถึงเมือง

มหาไชยกองแก้วที่วันนี้มีสภาพเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ เข้าถึงได้ด้วยถนนลูกรังที่ใช้การได้เฉพาะฤดูแล้ง

ต่อจากนั้นเส้นทางที่ดีที่สุดคือเดินไปทางตะวันออก ข้ามทิวเขาสูงที่ด่านเมืองนาพาว อีกทางหนึ่งลงเรือล่องแม่น้ำเทินที่ไหลไปทางเหนือ เดินเลียบลำน้ำพาวไปทางตะวันออกจนถึงด่านน้ำพาวแล้วเข้าสู่เมืองเหงะอาน

ส่วนเมือง Tam Động นั้นผมยังหาพื้นที่ตั้งแน่นอนไม่พบ โดยคำว่า Tam เป็นภาษาจีนแปลว่า สาม แต่ถ้าเป็นภาษาเวียดนาม คือ Ba Động โดย Ba แปลว่า สาม ส่วนคำว่า Động นั้นแปลว่า “หมู่บ้าน” Tam Động จึงหมายถึง “สามหมู่บ้าน” จากเบาะแสนี้ผมจึงได้แต่คาดการณ์ว่าน่าจะเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างชายแดนลาว (ตอนกลาง)-เวียดนาม (ตอนกลาง) ในปัจจุบัน โดยจากเมืองนี้สามารถเดินทางไปยังเมืองท่าแขกทางทิศตะวันตกด้วยการเดินเท้าภายในเวลาไม่เกิน ๕ วัน และอยู่ใกล้กับด่านกวี่เหิบ (โปรดดูตำแหน่งต่าง ๆ บนแผนที่หน้า ๑๒๘ ประกอบ)

พอถึงวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๓๗๐ แม่ทัพที่ด่านกวี่เหิบได้รับพระราชสาส์นของเจ้าอนุวงศ์ที่ทรงเล่าถึงความอึดอัดกับการกระทำของสยามตั้งแต่ก่อนเกิดศึกใหญ่ ด้วยสยามกวาดต้อนและสักเลกผู้คนไปจากแถบท่าแขกก่อนพระองค์จะทูลขอรัชกาลที่ ๓ โยกย้ายคนเหล่านั้นกลับมา

เจ้าอนุวงศ์เล่าในพระราชสาส์นอีกว่า ตั้งแต่เดือนสอง (กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๓๖๙) พระองค์กับพระโอรสคือเจ้าราชวงศ์ เจ้าสุทธิสาร และผู้ติดตามยังไปร่วมงานพระราชทานเพลิงศพพระราชมารดากษัตริย์สยาม อย่างไรก็ตามข้อมูลนี้ขัดแย้งกับสถานการณ์จริง ด้วยสงครามกับสยามนั้นเริ่มขึ้นตั้งแต่ฤดูแล้งปี พ.ศ. ๒๓๖๙ พระองค์จึงไม่น่าจะอยู่ร่วมงานใด ๆ ใน

กรุงเทพฯ ได้

น้ำเสียงในพระราชสาส์นของพระองค์ชัดเจนว่าทรงคาดถึงความพ่ายแพ้ตั้งแต่อยู่ในสนามรบ เจ้าอนุวงศ์ยังกล่าวว่ากองหน้าของพระองค์บุกลึกเข้ามาจนถึงสระบุรี และเมื่อพ่ายทัพสยาม พระองค์ก็ถอยกลับผ่าน “ชัยนาท ป่าสัก คนที่นั่นโดนกวาดต้อนจากท่าแขกเมื่อปีก่อน (พ.ศ. ๒๓๖๙) คนเหล่านั้นติดตามเรา...กองทัพสยามติดตามกระชั้นชิดจับผู้คนที่พยายามตามข้าที่ทุ่งสัมฤทธิ์ (ในเขตอาณาจักรล้านช้าง) ข้าให้เจ้าสุทธิสารอยู่บัญชาการตีโต้ขณะที่ข้ารีบกลับเวียงจันทน์ด้วยเส้นทางลัด กองทัพสยามรุกถึงเมืองหนองบ่อ (หนองบัวลำภู) ข้ารู้ว่าไม่สามารถต้านได้ ข้าตั้งใจไปที่ Lac-hoan (ท่าแขก) กับครอบครัว...เจ้าเมืองท่าแขกกลัวทหารสยามจึงติดตามข้ามายัง Muong-Coc (เขตอิทธิพลเวียดนามใกล้ตามด่ง) เราขอให้ราชสำนักเว้อนุญาตให้เราได้อาศัยอยู่เหมือนคนชายแดนอื่นๆ และต้องการจะส่งเครื่องราชบรรณาการถวายจักรพรรดิ”

พระราชสาส์นนี้ทำให้เราทราบว่าเจ้าอนุวงศ์ “ขอความช่วยเหลือ” จากราชสำนักเว้อย่างเป็นทางการ

ราชสำนักเว้ตอบรับคำขอนั้นในวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๓๗๐ จักรพรรดิมิงหม่างมีพระราชโองการไปถึงข้าราชการที่จังหวัดเหงะอานซึ่งดูแลชายแดนด้านนี้ว่า “สยามกับล้านช้างเกลียดชังกันและกัน เราได้ยินว่ากษัตริย์ล้านช้างฆ่าทหารสยาม สยามจึงโจมตี เมื่อกษัตริย์ล้านช้างมาด้วยความกังวล เราต้องทำอะไรบางอย่าง ข้าสั่งให้ขุนนางพิจารณาเรื่องนี้หาแนวทางที่เหมาะสม ให้ทำรายงานอย่างละเอียดและรอคำสั่งต่อไป”

ที่น่าสนใจคือท่าทีของสภาขุนนางราชสำนักเว้ที่มองสถานการณ์นี้ในลักษณะ “รัฐใหญ่” มอง “รัฐเล็ก” และสิ่งที่พวกเขาพยายามคือ ดำเนิน

นโยบายรักษาความสัมพันธ์อันดีกับสยามที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ไว้ให้ได้มากที่สุด

สภาขุนนางสรุปมุมมองต่อสถานการณ์นี้ว่า “ล้านช้าง เวียงจันทน์ เคยเป็นเมืองประเทศราชเรา จนถึงตอนนี้ยังส่งหินมีค่าและเครื่องบรรณาการมาถวายจักรพรรดิ คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรากับสยาม เราเป็น ‘เพื่อนบ้าน’ ที่ไม่มีความขัดแย้งกัน เราไม่ควรเข้าข้างฝ่ายใดและทำให้อีกฝ่ายขัดเคือง” แต่ “ราชสำนักก็ไม่สามารถปฏิเสธคำร้องขอความช่วยเหลือจากเจ้าอนุวงศ์ได้”

ราชสำนักเว้ยังประเมินว่า เมื่อสยามทราบว่าเจ้าอนุวงศ์ขอความช่วยเหลือจากเว้ ก็ไม่น่าจะมีเหตุให้สยามติดตามมาจับเจ้าอนุวงศ์อีก และมองว่านี่เป็นการ “ช่วยเหลือผู้อ่อนแอ” ตามประเพณีโบราณ

จักรพรรดิทรงแสดงท่าทีชัดเจนว่าจะให้เจ้าอนุวงศ์ตั้งหลักที่เมืองตามด่งโดยเจ้าอนุวงศ์เสด็จมาถึงในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม (จากท่าแขก) และหากทัพสยามรุกเข้ามาจะถือว่าสยาม “ละเมิดเขตอำนาจ”

เหตุการณ์นี้ยังเป็นเหตุการณ์ใหญ่สำหรับเว้ ด้วยการมาของเจ้าอนุวงศ์ทำให้เหงะอานต้องเตรียมรับศึกระดับสูงสุด จักรพรรดิมีพระราชโองการวางกำลังทหารที่ด่านกวี่เหิบ ๘๒๒ คน ด่านลางเดี่ยน ๖๗๐ คน และด่านเงินโฝ ๖๗๐ คน (สามพื้นที่นี้เป็นรอยต่อเขตอิทธิพลเวียงจันทน์กับเวียดนาม) รวมทั้งหมด ๒,๑๖๒ คน และยังวางกำลังไว้ในวิงห์ เมืองหลวงจังหวัดเหงะอานอีกจำนวนหนึ่ง เพื่อระวังทัพสยามบนที่ราบสูงโคราชที่น่าจะมีถึง ๒๐,๐๐๐ คน

ช่วงเดียวกัน เจ้าน้อย กษัตริย์เมืองพวนก็ส่งสาส์นมาที่ด่านลางเดี่ยนแจ้งข่าวเวียงจันทน์ถูกกองทัพสยามยึดครองซึ่งส่งผลโดยตรงกับเชียงขวาง

ที่เป็นเมือง “สามฝ่ายฟ้า” คือส่งเครื่องราชบรรณาการให้ทั้งเว้ กรุงเทพฯ และเวียงจันทน์ โดยเจ้าน้อยบอกกับแม่ทัพเวียดนามที่ด่านลางเดี่ยนว่า “เราอยู่ที่นั่น (เวียงจันทน์) ถึงวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๓๗๐ และเมื่ออาณาจักรล้านช้างถูกสยามยึด กษัตริย์ (เจ้าอนุวงศ์) ลี้ภัยไปที่ Phoc Kham ก่อนข้ากลับ มีข่าวลือว่าทัพสยามเสริมกำลังที่ Muong Long (หลวงพระบาง) เตรียมบุก Tranh-ninh (เชียงขวาง) เราขอความช่วยเหลือ...เพื่อปกป้องชาวพวนจากทัพสยาม”

นั่นหมายความว่าเชียงขวางในเวลานั้นก็ตกอยู่ภายใต้การคุกคามของทัพสยามด้วย

รายงานของขุนนางเวียดนามระบุว่า เจ้าน้อยติดต่อกับขุนนางที่เหงะ-อานเป็นระยะ และมีพระญาติของเจ้าอนุวงศ์อยู่กับเจ้าน้อยด้วย เหงวียนวัน-อัน (Nguyễn Văn An) ทหารที่ไปสืบข่าวที่เชียงขวางระบุว่าเมื่อเขาผ่านตลาดใกล้ตัวเมือง “พบราชินิกุลมเหสีกษัตริย์ล้านช้าง คนติดตามราว ๖๐ คน มีพระโอรสพระชันษา ๔-๕ ปี ประมาณหกพระองค์”

กลับมาที่เจ้าอนุวงศ์ ขณะประทับที่ตามด่งจักรพรรดิมิงหม่างทรงส่งทหารนำของพระราชทานมาให้จำนวนมากประกอบด้วย “เหรียญเงิน ๑๐๐ ลัง (ลังละ ๓.๗๕ กิโลกรัม) ควาย ๑ ตัว ข้าวเหนียว ๑๐ ถัง หมู ๓ ตัว ไก่ ๑๐ ตัว เป็ด ๑๐ ตัว เหล้า ๕ เหยือก ปลาหมักและน้ำปลาอย่างละ ๕ โอ่ง เกลือ ๓ คัน (๑.๕ ลิตร)” และมีของสำหรับผู้ติดตามอีกจำนวนหนึ่ง จักรพรรดิยังให้ความสำคัญกับระเบียบพิธีการทูตเป็นอย่างมากเห็นได้จากเสนาบดีกรมพิธีการสั่งให้ขุนนางที่ไปเฝ้าฯ เจ้าอนุวงศ์ “ห้ามเสียมารยาท แต่อย่าอ่อนน้อมเกินไป ต้องไม่ทำให้เกียรติยศและระเบียบพิธีการเราตกต่ำ

ทุกอย่างต้องทำด้วยความเหมาะควร...”

ระหว่างนี้เจ้าอนุวงศ์ก็มิได้ทรงนิ่งเฉย “มีพระราชโองการให้ทหารส่วนหนึ่งไปสังเกตการณ์ที่เวียงจันทน์ สืบข่าว เกณฑ์ให้ผู้คนในตามด่งหักร้างถางพงทำไร่นาเป็นเสบียง” พอถึงปลายเดือนเดียวกันก็มีข่าวจากเจ้าเมืองมุกดาหารส่งถึงเมืองท่าแขกว่าทัพสยามทำลายเมืองจำปาศักดิ์ (หนึ่งในสามอาณาจักรของลาวขณะนั้น) แล้ว และกำลังมุ่งหน้ามายังลาวกลางซึ่งเป็นสถานที่ที่เจ้าอนุวงศ์ประทับลี้ภัย

ข่าวนี้ทำให้เจ้าอนุวงศ์เสด็จไปเมืองคำเกิดที่ห่างจากด่านกวี่เหิบเป็นระยะทางเดินเท้า ๔ วัน

ความตระหนกของเจ้าอนุวงศ์ทำให้จักรพรรดิเวียดนามดำริว่าเป็นการกลัวเกินเหตุ ด้วย “ยังมิได้เผชิญหน้าทหารสยามแม้แต่รายเดียว การตัดสินใจของเจ้าอนุวงศ์ที่มาพึ่งราชสำนักเวียดนามยังก่อความวุ่นวายบริเวณชายแดนขึ้น” จักรพรรดิยังมีพระราชโองการให้เจ้าอนุวงศ์ “เลือกสถานที่ลี้ภัยเพียงสองแห่ง” คือที่เมืองคำเกิด หรือเมืองตามด่งเท่านั้น ห้ามย้ายสถานที่ไปยังจุดอื่นอีก

ถึงตอนนี้ *The Journal* บอกว่า เวียดนามเกี่ยวพันกับศึกนี้มากขึ้นด้วยการส่งทหารมาลาดตระเวนบนที่ราบสูงโคราชและเวียงจันทน์หลายระลอก ขณะที่เจ้าอนุวงศ์ยังทรงพยายามขอความช่วยเหลือทางทหารต่อไป โดยมีพระราชสาส์นถึงแม่ทัพเวียดนามว่า หลังจากทหารของพระองค์กลับไปสืบข่าวที่เวียงจันทน์ “พบทหารสยามประมาณ ๑,๐๐๐ คนที่นั่น ชาวเมืองจำนวนมากหนีเข้าป่าลึกและหวังว่าเราจะกลับไป แต่ถ้าเรากลับไปก็อาจตกอยู่ในความควบคุมของสยาม เราขอร้องให้ท่านทูลจักรพรรดิเพื่อส่งกำลังมาปกป้องอาณาจักรเรา”

การขอความช่วยเหลือจากเจ้าอนุวงศ์ลักษณะนี้น่าจะถี่มากจนทำให้

ขุนนางที่เหงะอานมองว่าเป็นการขอ “ที่ไม่สิ้นสุด” พวกเขาคิดว่าสถานการณ์ที่เซียงขวางคับขันกว่า และควรส่งทหารไปป้องกันสถานการณ์วุ่นวายที่อาจเกิดขึ้นจากการมีคนหนีภัยสงคราม

อย่างไรก็ตามแม้จะให้ความช่วยเหลือเจ้าอนุวงศ์ แต่ราชสำนักเว้ก็มิได้วางใจในบารมีเจ้าอนุวงศ์มากนัก *The Journal* บันทึกว่า มีการมอบให้ฟานวันถวี่ (Phan Văn Thuỷ) ติดตามสถานการณ์เจ้าอนุวงศ์เพื่อ “สืบว่าคนของเจ้าอนุวงศ์ยังสนับสนุนพระองค์หรือไม่ หรือถ้าเลิกสนับสนุนและทรยศ นี่จะทำให้การกู้อาณาจักรยากขึ้น จงมองไปยังผู้ติดตามเจ้าอนุวงศ์ว่าผู้ใดมีความสามารถ มีจิตวิญญาณที่จะกอบกู้สิ่งที่สูญเสียไปได้” นั่นหมายถึงราชสำนักเวียดนามพยายามมองหา “ตัวสำรอง” ที่มีศักยภาพในการกู้เวียงจันทน์เอาไว้ด้วย

โดยมองว่าเรื่องการหาผู้นำที่มีบารมีนั้น “เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด” สำหรับคนล้านช้าง

ปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ มุมมองแม่ทัพนายกองเวียดนามที่มีต่อเจ้าอนุวงศ์เป็นไปในเชิงลบมากขึ้นอีกหลังพระองค์มีพระราชสาส์นขอความช่วยเหลือทางทหารบ่อยครั้ง

แม่ทัพด่านกวี่เหิบกลุ่มหนึ่งถวายรายงานจักรพรรดิว่า เจ้าอนุวงศ์ทรง “ไม่มีพระทัยริเริ่ม ขอแต่ความช่วยเหลือทางทหารเพื่อ ‘ความปลอดภัยของพระองค์เอง’ เป็นเช่นนี้จะได้รับการอุทิศตัวจากขุนนางที่มีความสามารถและราษฎรได้อย่างไร ไม่แน่ใจว่าพวกเราคาดการณ์ถูกหรือผิด แต่ไม่น่าเกินความจริงมากนัก”

ตัดภาพไปที่เซียงขวางซึ่งแม่ทัพนายกองเวียดนามมองว่าสำคัญกว่า

“เราควรอนุญาตให้ Tranh-ninh (เชียงขวาง) พึ่งพิงราชวงศ์อีกครั้ง...เจ้าอนุวงศ์ละทิ้งเชียงขวางอย่างไม่ไยดีเพื่อปกป้องพระองค์เอง Tranh-ninh ไม่มีประโยชน์กับสยาม สยามไม่มีความจำเป็นที่จะผนวกเมืองนี้ ควรทำตามคำขอของ Tranh-ninh ในนามของการป้องกันชายแดนตะวันตก” ขณะที่จักรพรรดิทรงวินิจฉัยว่าเชียงขวางเป็นจุดยุทธศาสตร์ ถ้าช่วยเชียงขวางก็จะ “ป้องกันเราเองจากสยาม และทำให้เห็นว่าราชสำนักมีเมตตากับผู้ที่ตกอยู่ในอันตราย”

ระหว่างที่เวียดนามพิจารณายุทธศาสตร์นั้น กองทัพหลวงพระบางซึ่งยกมาช่วยสยามก็คุกคามเชียงขวางหนักขึ้นอีกด้วยการยื่นข้อเสนอให้ “ยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไข” ทำให้จักรพรรดิมีพระราชโองการให้กองทัพเตรียมพร้อมยกไปที่ชายแดน แต่ไม่ทรงอนุญาตให้ “ยกทัพข้ามไปทำสงครามกับทัพสยามและหลวงพระบางในเขตของสยาม” โดยพยายามทำในนาม “ป้องกันชายแดน” และเลี่ยงความขัดแย้งให้มากที่สุด

กลับมาที่เจ้าอนุวงศ์ พระองค์ยังทรงเคลื่อนไหวด้วยการส่งพระราช-สาส์นไปยังด่านกวี่เหิบเพื่อแจ้งแม่ทัพเวียดนามว่ามีพระประสงค์จะเสด็จกลับท่าแขกเพื่อ “ให้ผู้นำสารนำข้อความไปส่งให้กับคนของพระองค์ในเวียงจันทน์”

ขณะที่แม่ทัพได้ทูลเจ้าอนุวงศ์ว่า หากพระองค์มีเสนาบดีและแม่ทัพที่ปราดเปรื่อง หากราษฎรยังนับถือพระองค์ ทางราชสำนักจะพิจารณาการกลับไปล้านช้างของพระองค์และเตรียมรับมือกับสถานการณ์ “ทุกประเภท”

นั่นหมายถึง เวียดนามก็พร้อมช่วยหากเจ้าอนุวงศ์มีศักยภาพ

ก่อนที่เจ้าอนุวงศ์ทรงเขียนตอบว่า พระราชประสงค์จริงคือการกลับเวียงจันทน์พร้อม “กำลังทหารเวียดนาม” เพราะการรวมผู้คนรอบเวียงจันทน์เป็นไปไม่ได้ และตอนนี้พระองค์มีอำนาจเหนือพื้นที่เล็กๆ บริเวณภาคกลาง

ของลาวเท่านั้น

ระหว่างนี้ยังมีเรื่องน่าสนใจว่า เจ้าอนุวงศ์ทรงขัดแย้งกับ “วังหน้า” หรือ “อุปราชติสสะ” พระอนุชาต่างมารดาซึ่งในสงครามครั้งนี้เปลี่ยนฝ่ายไปอยู่กับสยามในระหว่างทำศึก พระองค์จึงจับพระโอรสของอุปราชติสสะคือเจ้าเม็ง (หลักฐานเวียดนามเรียก Chieu Mien) และพระมารดาของอุปราชติสสะไว้

กลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ หลังเวียงจันทน์แตกได้ ๓ เดือน เลวันซาย (Lê Văn Giải) แม่ทัพเวียดนามที่ด่านกวี่เหิบเริ่มติดต่อกับพระยาราชสุภาวดี แม่ทัพสยามที่มาตั้งค่ายใกล้เมืองท่าแขก

การติดต่อครั้งนี้เกิดขึ้นเนื่องจากเจ้าอนุวงศ์ทรงจับสายลับสยามที่เป็นชาวท่าแขกได้สองคน แต่เลวันซายแม่ทัพเวียดนามปล่อยกลับ เพื่อให้นำสารไปถึงแม่ทัพสยามโดยให้พวกเขาเขียนจดหมายให้

ไม่นานนักสายลับสองคนนี้รายงานกลับมาว่า พระยาราชสุภาวดีไม่เชื่อว่าข้อความดังกล่าวมาจากแม่ทัพเวียดนามจริง “พระยาราชสุภาวดีบอกว่า ‘กษัตริย์ล้านช้างปลอมจดหมาย ถ้าจริง สยามจะขอให้ทหารเวียดนามจับเจ้าอนุวงศ์ในฐานะนักโทษ ถ้าพวกเขาไม่ทำ สยามจะตามล่าและจับเจ้าอนุเอง’”

อย่างไรก็ตามการติดต่อนี้ทำให้เลวันซายถูกคาดโทษเนื่องจากสื่อสารกับ “แม่ทัพต่างรัฐ” โดยพลการ และข้อความในจดหมายนั้น *The Journal* ระบุว่า ไม่ตรงกับนโยบายของราชสำนัก และอาจทำให้สยามนำเนื้อหานั้นกลับมาใช้งานในลักษณะที่ไม่เป็นคุณกับราชสำนักเวียดนามอีกในอนาคต ต่อมาเลวันซายยังถูกลงโทษเนื่องจากไปขอเงินและเสบียงจากเจ้าอนุวงศ์ซึ่งทำให้ราชสำนักเว้เสื่อมเสียเกียรติยศ

การสื่อสารกับพระยาราชสุภาวดีเกิดขึ้นภายใต้การอนุญาตของราชสำนัก อย่างไรก็ตามทูตที่ไปนั้นได้รับพระราชโองการจากจักรพรรดิว่า

จะต้องไม่ไปเกินกว่าเมืองท่าแขก

ขณะที่พระยาราชสุภาวดีแนะนำให้ทูตขึ้นไปส่งข่าวที่ค่ายใหญ่ของทัพสยามใกล้กับเวียงจันทน์ และบอกว่าทหารสยามมาเพื่อค้นหาเจ้าอนุวงศ์โดยไม่ได้มีเจตนาผนวกท่าแขกไว้ในอำนาจแต่อย่างใด การเปลี่ยนเป้าหมายของทูตเวียดนามยังทำให้จักรพรรดิกริ้วอีกด้วย

สถานการณ์ดำเนินต่อมาจนถึงจุดสำคัญคือ จักรพรรดิมิงหม่างมีพระราชโองการจัดหาที่ประทับให้เจ้าอนุวงศ์ในเหงะอานโดยให้เจ้าเมืองจัดหาพื้นที่นอกกำแพงเมืองรองรับ “ครอบครัวกษัตริย์ล้านช้าง” ระหว่างก่อสร้างก็ให้รับเสด็จเจ้าอนุวงศ์มาที่ด่านกวี่เหิบเพื่อประทับชั่วคราว และเมื่อเข้ามาในเหงะอานจะทรงอนุญาตให้ “เลือกบุคคลในกลุ่มพระโอรสและพระนัดดาที่มาด้วยเดินทางไปกรุงเว้กับขุนนางเวียดนามในฐานะ ‘พระราชอาคันตุกะ’”

The Journal บันทึกว่า ที่ประทับเจ้าอนุวงศ์และพระราชวงศ์ลาวที่ติดตามไปด้วยมีทั้งหมด ๑๑ หลัง (น่าจะเป็นเรือนแบบเวียดนาม) อยู่นอกกำแพงเมือง และให้รายละเอียดว่า “การก่อสร้างเริ่มขึ้นในวันที่ ๒ กันยายน ๒๓๗๐ วางเสาเอกในวันที่ ๑๙” แยกตามแบบแปลนได้เป็น

เรือนขนาดใหญ่สามหลัง ภายในมีห้าห้อง และมีชานแล่นถึงกัน

เรือนสามหลัง ภายในมีห้องสามห้อง ทั้งหมดมีระเบียงแล่นโดยรอบ

เรือนสองหลัง เป็นเรือนที่มีห้องแยกย่อยถึง ๑๐ ห้อง

เรือนสองหลัง เป็นเรือนขนาดเล็ก ภายในมีห้องเดียว

มีการสรุปว่าใช้ไม้ซุงก่อสร้าง ๔๑๕ ท่อน ไม้แผ่น ๗๘ แผ่น ตะปูเหล็ก ๓,๘๕๐ ตัว หวาย ๑๐,๐๐๐ มัด อิฐ ๖๐๐ ก้อน ไม้แปรรูปขนาดใหญ่ ๑,๑๑๔ แผ่น ไม้แปรรูปขนาดเล็ก ๒,๕๔๐ แผ่น ไม้ไผ่ ๒๔,๑๗๐ อัน กระเบื้อง ๒๒,๕๔๐ แผ่น ใช้แรงงานทหาร ๓๐๐ คน ทำงาน ๑๕ วัน ช่างไม้ ๑๒๖ คน

ทำงาน ๒๕ วัน

ข้อมูลเหล่านี้บอกเราว่า ไม่ว่าขุนนางจะวิพากษ์เจ้าอนุวงศ์อย่างไร แต่จักรพรรดิก็ทรงลงทุนจำนวนมากในการเตรียมที่ประทับให้เจ้าอนุวงศ์

เมื่อที่ประทับเสร็จ ทหารเวียดนามก็ไปรับเสด็จเจ้าอนุวงศ์จากด่านกวี่เหิบ ออกเดินทางผ่านเส้นทางที่ทหารเวียดนามถวายรายงานจักรพรรดิว่า “เมื่อต้องข้ามแม่น้ำ กษัตริย์ล้านช้าง พระบรมวงศานุวงศ์และผู้ติดตาม ล่ามพลเดินเท้า ต้องช่วยกันก่อสร้างสะพานชั่วคราว พวกเขาเจอพายุฝนและน้ำท่วมไม่จบไม่สิ้น”

จนวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๓๗๐ เจ้าอนุวงศ์เสด็จถึงเมืองวิงห์และเข้าสู่ที่ประทับ หลักฐานเวียดนามให้ภาพพระองค์และผู้ติดตามว่าทรงเสื้อผ้าแบบสามัญชน มีสภาพเป็นทั้ง “พระราชอาคันตุกะ” และ “ผู้ถูกจับตา”

กรมพิธีการยังออกประกาศว่า เมื่อชาวเวียงจันทน์ไม่ว่าทหารหรือพลเรือนไปตลาดหรือที่ใด “ให้ล่ามแจ้งให้ทหารอารักขา พวกเขาไม่ควรไปไหนตามลำพัง พลเรือนและทหารเหงะอานไม่ควรเสียมารยาทและแสดงกิริยาหยาบคาย” และ “เมื่อพวกเขาซื้อของล่ามก็ควรแจ้งราคาและเขียนสื่อสารให้ชัด ถ้าพวกเขาต้องการซื้ออะไรล่ามต้องจัดการตามความประสงค์และตรวจสอบสินค้านั้น การกักตุนหรือไม่ส่งมอบสินค้าที่พวกเขาต้องการนั้นเป็นเรื่องต้องห้าม เมื่อจะขายสินค้าต้องขายของที่ดีให้แม้ว่าชาวลาวเป็นอนารยชนและห้ามโก่งราคา”

นอกจากนี้กรมพิธีการยังเน้นว่าต้องแสดง “ความมีอารยธรรม” ด้วยการระมัดระวังคำพูด โดยจะมีโทษถึงประหารหากละเมิดกฎนี้ อีกทั้งยังมีคำสั่งให้รวบรวมรายชื่อพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ติดตามทั้งหมดที่เดินทางมาด้วยกันอย่างเป็นระบบ

เจ้าอนุวงศ์จึงมีพระราชสาส์นถวายจักรพรรดิว่า ที่ประทับนั้น “สะอาดและสวยงาม...ได้รับพระราชทานเงิน ข้าว ควาย หมู เกลือ ปลาร้า ฯลฯ เพื่อบริโภค เพื่อตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณ พระโอรสข้าพระองค์คือเจ้าราชวงศ์ได้นำ “ช้างพังมา ๑๐ เชือก งาช้าง ๑๒ งา นอแรด ๕ นอ จะนำไปถวายพระองค์ที่กรุงเว้” อย่างไรก็ตามจักรพรรดิทรงรับเฉพาะช้างพัง ๑๐ เชือกเท่านั้น

ถึงตอนนี้เจ้าอุปราชติสสะที่อยู่กับสยามได้ส่งสาส์นมาถวายเจ้าอนุวงศ์เล่าถึงชัยชนะของทัพสยาม บรรยายความผิดของเจ้าอนุวงศ์ เรียกร้องให้เสด็จไปเฝ้าฯ รัชกาลที่ ๓ โดยกล่าวว่าได้ขอพระราชทานอภัยโทษให้แล้ว ซึ่งต่อมาจดหมายนี้ได้รับการตอบกลับถึงสามฉบับจากทางฝ่ายราชสำนักเว้

ที่น่าสนใจคือ หลักฐานไทยไม่ได้ให้รายละเอียดเรื่องการติดต่อสื่อสารเหล่านี้ เพียงแต่กล่าวถึงปฏิกิริยาแรกของเว้อย่างเป็นทางการว่า เกิดขึ้นระหว่างทัพพระยาราชสุภาวดีซึ่งแยกกันเดินทัพกับทัพหลวงของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพไปหยุดพักที่นครพนม (ตรงข้ามเมืองท่าแขก)

จากนั้นสัตตะคุณเตียนยิน แม่ทัพเวียดนาม (ไม่ทราบว่าเป็นแม่ทัพชื่ออะไรในหลักฐานเวียดนาม) ส่งหนังสือถึงพระสุริยภักดี นายทัพ (ลูกน้อง) พระยาราชสุภาวดี มีเนื้อความว่า “เมืองเวียงจันทน์ก็เป็นแดนกรุงเวียดนามบัดนี้แม่ทัพใหญ่ใช้ให้ข้าพเจ้าคุมกองทัพบกมา ๒๐,๐๐๐ เศษ ตั้งอยู่เมืองตามด่ง”

ถึงตรงนี้ข้อที่น่าสังเกตคือ ขณะที่หลักฐานเวียดนามบอกว่าเว้เน้นนโยบายจับตามองสถานการณ์และป้องกัน หลักฐานไทยกลับให้ภาพที่แข็งกร้าวของแม่ทัพเวียดนามที่ยื่นคำขาดให้ “ยกกองทัพกลับไปอยู่แดนของท่าน และท่านกวาดเอาครอบครัวแดนญวนไปไว้เท่าใดขอให้ส่งคืนมาแดน

ญวน ทางไมตรีจะได้รอบคอบยืนยาวเสมอไป ถ้าท่านไม่ฟังข้าพเจ้าก็ไม่ละถ้าองกินเลือกแม่ทัพใหญ่ยกลงมาถึงแล้วก็จะไม่ฟังกัน แต่หญ้าต้นหนึ่งก็ไม่ให้เหลือไว้”

หลักฐานไทยยังบอกว่าเมื่อได้รับจดหมาย พระยาราชสุภาวดีไม่สนใจรีบยกทัพไปสมทบทัพหลวง หลังจากกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จกลับ พระยาราชสุภาวดีก็ยังอยู่กวาดต้อนผู้คน แต่งตั้งเพี้ยเมืองจันรักษาเมือง ตามหาพระบางจนพบและอัญเชิญลงมากรุงเทพฯ พร้อมเจ้าอุปราชติสสะ

จากนั้นท่าทีอย่างเป็นทางการจากกรุงเทพฯ จึงเกิดขึ้นเมื่อกรมพระราชวังบวรฯ ยกทัพถึงกรุงเทพฯ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓* ระบุว่า ในหลวงรัชกาลที่ ๓ ทรงให้ขุนนางมีหนังสือถึงองเลโบ “เรื่องเวียงจันทน์เป็นกบฏ” บอกว่าเจ้าอนุวงศ์หนีไปในแดนญวน สยามเห็นแก่ไมตรีจึงไม่ติดตาม และฝากให้ทูลพระเจ้าเวียดนามตามความดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ยังโปรดให้พระยาราชสุภาวดียกทัพไปทำลายเวียงจันทน์อีก และยังระบุว่าพระองค์กริ้วเพราะจับเจ้าอนุวงศ์ไม่ได้ทั้งเวียงจันทน์เคยกระด้างกระเดื่องมาแล้วสองครั้ง

“ไม่ควรจะเอาไว้ให้เป็นบ้านเมืองอยู่สืบไป ให้กลับขึ้นไปทำลายล้างเสียให้สิ้น...”

ข้อมูลเรื่องการทำลายกรุงเวียงจันทน์ของหลักฐานไทยรอบนี้ตรงกับข้อมูลที่ *The Journal* ระบุว่าเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ “พระยาราชสุภาวดีแม่ทัพสยามพร้อมทหาร ๒,๕๐๐ คน และกำลังเสริมจาก Phuc-na (องค์แก้ว-กษัตริย์หลวงพระบาง) ๗๐๐ คน ตั้งค่ายที่เวียงจันทน์ วังหน้า (สยาม) ให้กำลังไปอยู่ในความควบคุมของ Phuc-na เพียง ๓๐๐ คน...วังหน้าได้สั่งให้เผา

ทุกสิ่งทุกอย่างในเมืองเวียงจันทน์ รวมถึงพระราชวังของกษัตริย์ จวนขุนนางระดับสูงและทุกอย่างของชาวเมือง...ทุกสิ่งทุกอย่างโดนเผาจนกองราบลงกับพื้น”

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้เบาะแสใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒* ที่ทรงพระนิพนธ์ว่า ที่รัชกาลที่ ๓ กริ้วหนักเช่นนี้ เนื่องจากคราวเกิดกบฏอ้ายสาเกียดโง้ง เจ้าอนุวงศ์มีความชอบรัชกาลที่ ๓ ขณะเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ส่งเสริมให้แต่งตั้งเจ้าราชบุตรโย้พระโอรสของเจ้าอนุวงศ์ไปครองจำปาศักดิ์ แต่เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีไม่เห็นชอบ

เมื่อรัชกาลที่ ๒ เสด็จฯ กลับที่ประทับแล้ว เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์-มนตรีจึงมีรับสั่งในท้องพระโรงว่า “อยากจะรู้นัก ใครเป็นผู้จัดแจงเพ็ดทูลให้เจ้าราชบุตรเวียงจันทน์ไปเป็นเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ แต่เพียงพ่อมีอำนาจอยู่ข้างฝ่ายเหนือก็พออยู่แล้ว ยังจะไปเพิ่มเติมให้ลูกมีอำนาจโอบลงมาข้างฝ่ายตะวันออก...ต่อไปจะได้ความร้อนใจเรื่องนี้”

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปดังคำพยากรณ์ พระองค์จึงกริ้วกว่ากรณีอื่น

แต่กว่าที่พระยาราชสุภาวดีจะไปถึงพันพร้าวและทำลายเมืองอีกครั้งก็ลุเข้าสู่กลางปี พ.ศ. ๒๓๗๑

กลับไปที่เมืองวิงห์ ระหว่างที่เจ้าอนุวงศ์ประทับในเมือง *The Journal* ให้เบาะแสว่า ทรงพยายามทำอะไรบางอย่างเกี่ยวกับเมืองที่เคยขึ้นกับพระองค์ จนทำให้จักรพรรดิมิงหม่างมีพระราชโองการห้ามพระองค์แสดงอิทธิพลหรือเรียกร้องเครื่องบรรณาการจากอดีตประเทศราชอีก และห้ามมิให้เจ้าประเทศราชเหล่านั้นส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายเจ้าอนุวงศ์ที่ประทับ

ในเหงะอานด้วย

ที่น่าสังเกตคือ เจ้าอนุวงศ์พยายามทูลขอพระบรมราชานุญาตจากจักรพรรดิไปเฝ้าฯ ที่กรุงเว้ แต่จักรพรรดิทรงปฏิเสธด้วยเหตุผลว่าทรงเป็นห่วง “พระพลานามัย” เจ้าอนุวงศ์ที่มีพระชนมายุกว่า ๖๐ พรรษาแล้ว

อย่างไรก็ตามเจ้าอนุวงศ์ยังแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างต่อเนื่อง พระราชสาส์นฉบับหนึ่งที่ส่งไปทูลจักรพรรดิช่วงนี้ยังน่าสนใจด้วยมีเนื้อหาถ่อมพระองค์อย่างยิ่งกับ “รัฐใหญ่” โดยตรัสถึงความปวดร้าวที่เสียบ้านเสียเมืองซึ่งไม่ค่อยปรากฏในจดหมายฉบับอื่นๆ ดังนี้

“ข้าพระพุทธเจ้า ข้าผู้จงรักภักดีต่อพระองค์, อนุ, จากอาณาจักรล้าน-ช้างเวียงจันทน์ ค้อมเศียรแตะผืนดินถวายสาส์นแด่จักรพรรดิผู้เปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ต้นฤดูร้อนที่ผ่านมา ข้าพระพุทธเจ้าเผชิญราชภัยและลี้ภัยมาพำนักที่เขตตามด่ง ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยเพี้ยเมืองจันทน์ (มหาเสนาบดี) มายังเมืองเอกของจังหวัดเหงะอานเพื่อยื่นเรื่องต่อขุนนางถวายให้จักรพรรดิทรงพิจารณาควรมิควรแล้วแต่จะโปรด”

พระราชสาส์นยังกล่าวความในพระทัยว่า “ข้าพระพุทธเจ้าเป็นอนารย-ชนในเขตชายแดนของอาณาจักรพระองค์ ไม่มีใครได้รับพระมหากรุณาธิคุณเท่าข้าพระพุทธเจ้า ข้าผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ โอกาสนี้ ด้วยวัยอันชรา ด้วยหัวใจแหลกสลาย ข้าพระพุทธเจ้ามิได้อยู่ในตำแหน่งที่จะนำราชอาณาจักรได้อีก ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีสิ่งใดทดแทนพระมหากรุณาธิคุณได้ เรื่องนี้รบกวนใจข้าพระพุทธเจ้าเสมอ”

เจ้าอนุวงศ์ยังพยายามถวายพระธำมรงค์ (แหวน) มีค่า โดยอ้างวาระวันเฉลิมพระชนมพรรษาจักรพรรดินี ซึ่งเรื่องนี้มีจดหมายโต้ตอบระหว่างขุนนางที่เหงะอานกับเว้ด้วยความเป็นห่วงว่า หากจักรพรรดิทรงไม่รับจะทำให้

เจ้าอนุวงศ์มีสภาพพระทัยย่ำแย่ลงไปอีก

ช่วงเดียวกับที่เจ้าอนุวงศ์ประทับที่เหงะอาน เจ้าน้อยเมืองพวนก็ทูลขอจักรพรรดิเป็นรัฐบรรณาการ “พร้อมกับแผนที่อาณาเขตเมืองพวน” ถวายจักรพรรดิมิงหม่าง

The Journal เล่าว่า ตอนนี้ในการสื่อสารกับสยาม ราชสำนักเว้ได้วางแผนทำจดหมายขึ้นสามฉบับ ฉบับหนึ่งเขียนโดยขุนนางเหงะอานส่งถึงเจ้าอุปราชติสสะ ฉบับที่ ๒ พระราชสาส์นจากเจ้าอนุวงศ์ถึงเจ้าอุปราช ฉบับที่ ๓ จากเจ้าอนุวงศ์ถึงพระยาราชสุภาวดี ทั้งสามฉบับเขียนภายใต้การควบคุมของราชสำนักเวียดนาม

จักรพรรดิยังมีพระราชโองการถึงขุนนางเหงะอานมีเนื้อความคล้ายเตรียมหาทาง “ส่งเจ้าอนุวงศ์กลับ” โดยให้ขุนนาง “ทูลถามกษัตริย์ล้านช้างสักคำถามหนึ่งว่าหากมีการส่งกลับ ให้ทรงพิจารณาสาเหตุที่ทำให้พระองค์ต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง ยอมรับและรับผิดชอบกับสิ่งที่กระทำ ไม่พิโรธพระบรมวงศานุวงศ์ แทนที่จะทรงทำเช่นนั้น ทรงควรหาทางกลับมาอยู่กับครอบครัวของพระองค์มากกว่าและหาทางปกป้องพระราชอาณาจักรของพระองค์”

วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๓๗๐ เวียดนามส่งคณะทูตหกคน พร้อมกับพระโอรสของเจ้าอุปราชติสสะคือเจ้าเม็งข้ามเขตเข้ามายังภาคอีสาน รายงานของคณะทูตบอกว่าพวกเขาเดินทางถึงท่าแขกในวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๓๗๐ ก่อนจะพบกับค่ายทหารสยามที่มีกำลัง ๓๐๐ คน จากนั้นเดินทางต่อไปยังค่ายใหญ่ทหารสยามที่พันพร้าว ตรงข้ามกรุงเวียงจันทน์ โดยพวกเขาถึงเวียงจันทน์ในวันที่ ๓ มกราคม ๒๓๗๐ (นับแบบปัจจุบันคือ พ.ศ. ๒๓๗๑)

ทหารสยามเมื่อทราบความประสงค์ของคณะทูต ก็จัดล่ามให้และนำ

พวกเขาข้ามแม่น้ำโขงไปยังเวียงจันทน์ คณะทูตได้ไปยังที่พำนักเจ้าอุปราชติสสะ โดยเจ้าอุปราชติสสะบอกกับพวกเขาว่า “มีทหารสยามจับตาอยู่” พวกเขาจึงแจ้งเรื่องส่งมอบจดหมายสามฉบับให้แม่ทัพสยามทราบ โดยทหารสยามนำพวกเขาข้ามแม่น้ำโขงกลับไปที่ค่ายพันพร้าวเพื่อพบพระยาราชสุภาวดีซึ่งต้อนรับพวกเขาด้วย “ผลไม้ น้ำตาลมะพร้าว และยาสมุนไพร”

พระยาราชสุภาวดีกล่าวกับพวกเขาว่า “เจ้าอนุวงศ์กบฏและไม่จงรักภักดี สยามได้ยกทัพมาเพื่อลงโทษเจ้าอนุ” เมื่อเล่าถึงตรงนี้ คณะทูตเขียนความเห็นในรายงานว่า พวกเขาเชื่อว่าหากเจ้าอนุวงศ์ไม่ไปหลบภัยที่เหงะอาน ก็คงถูกจับและไม่มีวันได้รับพระราชทานอภัยโทษจากกษัตริย์สยาม

เมื่อทราบว่าเวียดนามนำเจ้าอนุวงศ์ไปไว้ที่เหงะอาน พระยาราชสุภาวดีก็พูดว่า “ไม่ต่างกับการที่สยามจะจับเจ้าอนุวงศ์และรู้สึกยินดีเป็นล้นพ้น” โดยอ้างว่าการที่ทัพสยามมาตั้งค่ายที่พันพร้าวนั้น ก็เพื่อจัดการบ้านเมืองและปล่อยให้ราษฎรทำมาหากินตามปรกติ

ขุนนางเวียดนามยังแจ้งเจ้าอุปราชติสสะว่าครอบครัวที่อยู่เหงะอานได้รับการดูแลอย่างดี ทว่าเจ้าเม็งที่มากับคณะทูตนั้นพระยาราชสุภาวดีได้ขอตัวเพื่อนำลงไปเฝ้าฯ กษัตริย์สยามที่กรุงเทพฯ

คณะทูตยังรายงานสภาพค่าย จำนวนกำลังพล ความเป็นอยู่ของทหารสยามโดยกล่าวถึงค่ายหลักว่า “เต็นท์มุงด้วยใบปาล์มและกั้นด้วยมัดฟาง ไม่มีสิ่งก่อสร้างถาวร ไม่มีการใช้อิฐ ในนั้นเป็นที่เก็บปืนใหญ่ ธนู อาวุธสงครามต่าง ๆ ได้รับการดูแลอย่างดี ในค่ายพระยาราชสุภาวดีมีทหารราว ๗๐๐ คน”

คณะทูตชุดนี้เดินทางกลับเหงะอานในวันที่ ๘ มกราคม ๒๓๗๐

น่าเสียดายว่า *The Journal* จบลงตรงช่วงนี้ เราจึงไม่ทราบว่าระหว่างเดือนมกราคม ๒๓๗๐-กรกฎาคม ๒๓๗๑ (นับตามปฏิทินเก่า) เกิดอะไรขึ้น

(ช่องว่างตรงนี้มีผู้แปลหลักฐานชิ้นสำคัญแล้วคือ พระราชพงศาวดารราชวงศ์เหงวียนที่จะปะติดปะต่อช่วงเวลาที่หายไป ๗ เดือนได้ กรุณาดูบทความพิเศษ “ชะตากรรมเจ้าอนุวงศ์ในเวียดนามท้ายภาคที่ ๙”)

อย่างไรก็ตามหลักฐานไทยบอกว่า พอถึงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๓๗๑ เจ้าอนุวงศ์เสด็จกลับถึงเวียงจันทน์พร้อมทหารลาวและเวียดนามจำนวนหนึ่ง ที่น่าสนใจคือบทสนทนาระหว่างแม่ทัพสยามที่นำทหารส่วนหนึ่งไปอยู่ที่วัดกลางในเวียงจันทน์กับตัวแทนฝ่ายเวียดนามที่มาไกล่เกลี่ย

เช้าวันถัดมา เจ้าอนุวงศ์ได้เข้าพบแม่ทัพสยามที่ยกกำลังเข้ามาตั้งอยู่ในเวียงจันทน์

พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๓ เล่าเหตุการณ์นี้อย่างละเอียดว่า “ญวนก็พาอนุราชวงศ์มาหาพระยาพิไชยสงคราม ณ ศาลาลูกขุน ญวนพูดว่าอนุทำความผิดหนีไปหาญวน ญวนเหมือนมารดา กรุงเทพมหานครเหมือนบิดา บิดาโกรธบุตรแล้วมารดาต้องพามาขอโทษ ท่านแม่ทัพ (พระยาราชสุภาวดีที่คุมกำลังสยามอีกส่วนหนึ่งมาตั้งอยู่ที่พันพร้าว) มาถึงแล้วอนุราชวงศ์จะลงมาหาท่านแม่ทัพให้พาลงไป ณ กรุง แล้วพระเจ้ากรุงเวียดนามได้มีพระราชสาส์นไปขอโทษอนุทางเรือ อนุเคยขึ้นแก่กรุงไทยอย่างไร ญวนก็ไม่ขัดขวาง ญวนต้องเอาธุระด้วยเมืองเวียงจันทน์เคยไปจิ้มก้อง ๓ ปี ครั้ง ๑”

และกล่าวถึงท่าทีเจ้าอนุวงศ์ว่า “ก็พูดจากับพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต เป็นปรกติ” ทั้งยัง “เอาข้าวสารหมากพลูหม้อทองเหลืองมาให้นายไพร่ทั่วกันแล้ว อนุราชวงศ์ก็กลับไปอยู่วัดพระแก้ว”

หากสังเกตจะพบว่า ทูตเวียดนามกล่าวเปรียบ “สยาม” กับ “เวียดนาม” ว่าเหมือน “บิดา-มารดา” ของเวียงจันทน์

แสดงถึงจินตนาการของคนยุคโบราณเกี่ยวกับ “รัฐ” คนละแบบกับโลกยุคปัจจุบันอย่างชัดเจน

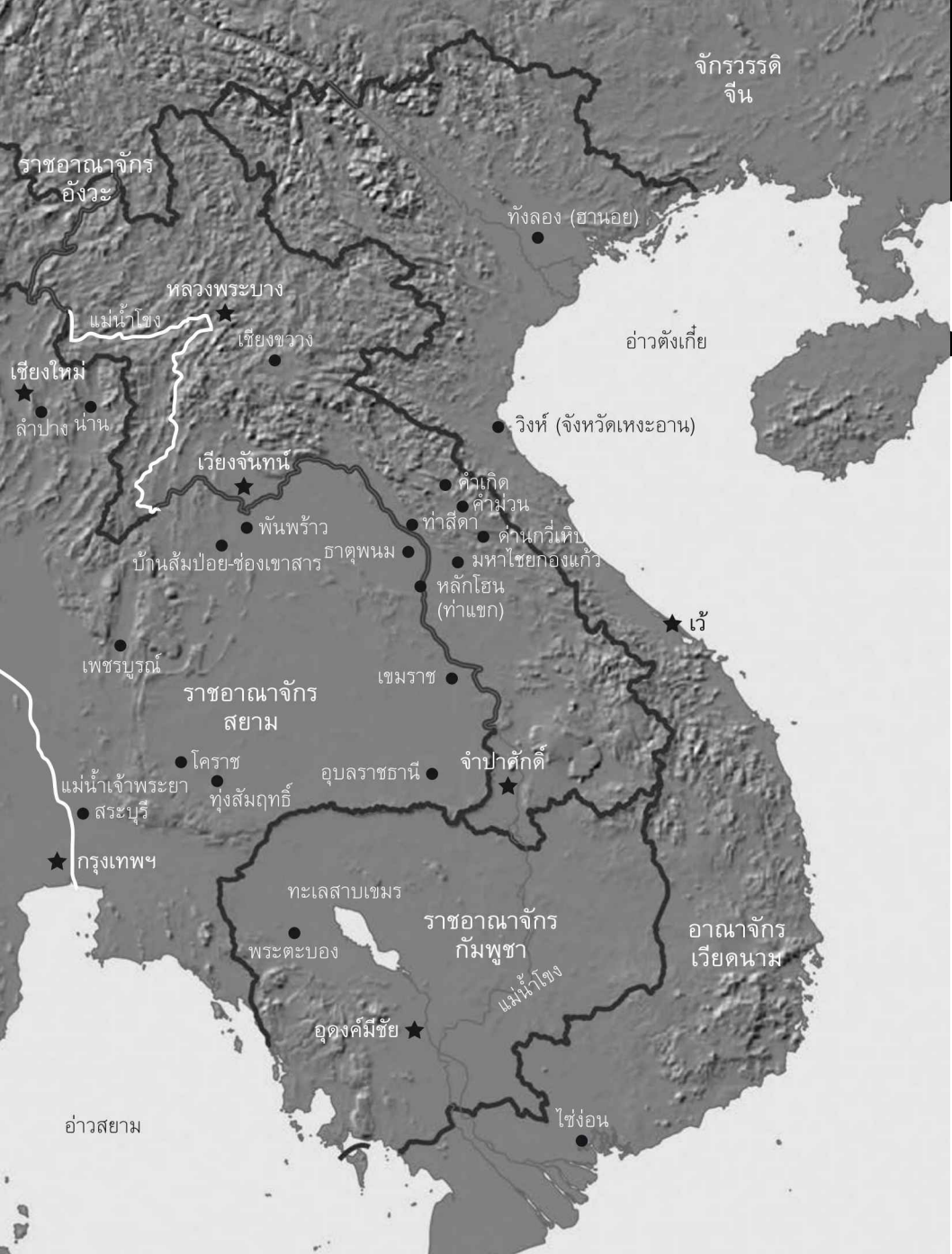
จักรวรรดิ
จีน
ราชอาณาจักร
อังวะ
ทังลอง (ฮานอย)
หลวงพระบาง
แม่น้ำโขง
เชียงขวาง
อ่าวตังเกี๋ย
เชียงใหม่
ลำปาง
น่าน
วิงห์ (จังหวัดเหงะอาน)
เวียงจันทน์
คำเกิด
คำม่วน
พันพร้าว
ท่าสีดา
ด่านกวี่เหิบ
ธาตุพนม
บ้านส้มป่อย-ช่องเขาสาร
มหาไชยกองแก้ว
หลักโฮน
(ท่าแขก)
เว้
เพชรบูรณ์
เขมราช
ราชอาณาจักร
สยาม
โคราช
อุบลราชธานี
จำปาศักดิ์
แม่น้ำเจ้าพระยา
ทุ่งสัมฤทธิ์
สระบุรี
กรุงเทพฯ
ทะเลสาบเขมร
ราชอาณาจักร
กัมพูชา
อาณาจักร
เวียดนาม
พระตะบอง
แม่น้ำโขง
อุดงค์มีชัย
ไซ่ง่อน
อ่าวสยาม

แผนที่แสดงจุดเกิดเหตุการณ์สำคัญ ในศึกเจ้าอนุวงศ์

หมายเหตุ : มีเส้นเขตแดนของรัฐชาติปัจจุบัน
เพื่อให้การระบุตำแหน่งแม่นยำมากขึ้นเมื่อเทียบกับแผนที่ปัจจุบัน
ในอดีตไม่มี “เส้นเขตแดน” เหล่านี้

ภาคที่ ๗

การต่อสู้ครั้งสุดท้ายของเจ้าอนุวงศ์

(ขวาบน) พระพุทธรูปโบราณที่อยู่ในสภาพชำรุดจากสงครามและกาลเวลา ถูกกองรวมกันไว้ที่มุมหนึ่งของวัดสีสะเกด นครหลวงเวียงจันทน์ สปป. ลาว ระหว่างเกิดศึกกรุงเทพฯ กับเวียงจันทน์ วัดนี้เป็นฐานทัพของกองทหารสยาม จึงเป็นสถานที่แห่งเดียวที่ไม่ถูกเผาทำลาย

(ขวา) โรงแรมล้านช้าง ในอดีตคือวัดกลางของนครหลวงเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ สถานที่แห่งนี้เคยมีกองทหารสยามรักษาการณ์และเป็นที่ที่เจ้าอนุวงศ์เจรจากับนายทัพสยามก่อนที่พระองค์จะตัดสินพระทัยโจมตีทัพของพระยาราชสุภาวดีที่บุกเข้าทำลายเวียงจันทน์

บริเวณระเบียงคดที่แล่นล้อมโบสถ์วัดสีสะเกด ปัจจุบันเต็มไปด้วยซากพระพุทธรูป
ที่ถูกทำลายจากสงครามหลายครั้ง ที่นี่เคยเป็นที่ตั้งกองทหารสยามเมื่อคราวโจมตี
เวียงจันทน์ครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๓๗๑

(ซ้าย) ภาพ “หอพระแก้วเวียงจันทน์” เขียนโดย หลุยส์ เดอลาปอร์ต ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ฉายภาพเวียงจันทน์ที่ถูกทิ้งร้างหลังศึกเจ้าอนุวงศ์ผ่านไปหลายทศวรรษ

ต้นฤดูแล้ง พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผมอยู่ที่ค่ายกองบัญชาการหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย (นรข. หนองคาย)

เกือบ ๒ ศตวรรษก่อน บริเวณที่ผมยืนอยู่นี้อาจเป็นจุดหนึ่งที่พระยาราชสุภาวดียืนรอฟังข่าวจากกองกำลังที่ส่งไปเวียงจันทน์ ก่อนที่ท่านจะเห็นทหารสยามราว ๔๐–๕๐ คนว่ายข้ามน้ำหนีตายกลับมา

ทั้งนี้ก็เพราะจู่ๆ ในวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๓๗๑ สถานการณ์ก็เปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ เมื่อเจ้าอนุวงศ์ตัดสินพระทัยทำลายกองทหารสยามที่วัดกลางในเวียงจันทน์ ทำให้พระยาราชสุภาวดีจำต้องถอนกำลังกลับไปตั้งหลักที่ยโสธรและร้อยเอ็ด ปล่อยให้ทหารฝ่ายเจ้าอนุวงศ์บุกทำลายเจดีย์ปราบเวียงและทัพของเจ้าราชวงศ์พระโอรสติดตามทัพสยามไปอย่างกระชั้นชิด

น่าสนใจว่าเหตุการณ์การเจรจาระหว่างเจ้าอนุวงศ์กับนายทหารสยามไปจนถึงการที่พระองค์ลุกขึ้นต่อต้านทหารสยามในช่วงนี้ยังไปปรากฏในหลักฐานต่างประเทศอย่าง *เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์* ด้วย แม้ว่าข้อมูลบางอย่างจะคลาดเคลื่อนไปบ้างก็ตาม

เฮนรี เบอร์นีย์ เป็นทูตอังกฤษซึ่งเคยเข้ามาเพื่อทำสัญญาค้าขายกับสยามในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ โดยในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ เบอร์นีย์อยู่ที่เมืองทวายในฐานะรองข้าหลวงแคว้นตะนาวศรี และได้รับข่าวจาก ดอน คาร์ลอส ดีซิลเวียรา กงสุลโปรตุเกสประจำกรุงเทพฯ จากนั้นเบอร์นีย์ได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาตัดตอนและทำหมายเหตุประกอบ เพื่อรายงานกลับไปยังรัฐบาลอังกฤษ และระบุว่าเรื่องเกี่ยวกับสงครามเจ้าอนุวงศ์นี้เป็น “ข่าวราชการลับ” ที่ได้จากสถานกงสุลโปรตุเกส

เนื้อความนั้นมีว่า “อาจเป็นไปได้มากที่ชาวสยามจะสูญเสียอิทธิพลทั้งหมดของตนเหนือหัวเมืองลาว และถ้าหากหัวเมืองเหล่านี้รวมตัวกันได้แล้ว ก็สามารถจะรบกวนสยามได้เป็นอย่างมากทีเดียว จดหมายที่มาจากตำหนักของพระยาอภัยภูธรได้ให้ข้อมูลว่ามีพวกลาวมาจากเชียงใหม่ ข้ามมาทางแม่น้ำโขง และเข้ามารวมกับคณะของชาวสยามที่เข้าไปจับคนลาวไปยังกรุงเทพฯ ในฐานะทาส

“มีการจับพวกนักโทษอีกครั้ง คนสยามเป็นจำนวนมากถูกฆ่าตายและยินยอมให้พวกที่เหลืออยู่หลบหนีไปได้โดยทิ้งอาวุธและเสบียงอาหารเอาไว้ข้างหลัง พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระบรมราชโองการให้ส่งกองทัพเพิ่มขึ้น แต่เนื่องจากเป็นฤดูฝนจึงมีคนไปเป็นจำนวนน้อย...วันที่ ๒๐ กรกฎาคม จดหมายจากเมืองโคราชได้แจ้งถึงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับข้อตกลงที่ยอมรับโดยเจ้าแก่นจันทน์ (Kinchan - เจ้าอนุวงศ์) พระยาอภัยภูธร (พระยาราชสุภาวดี ?) ได้ตั้งมั่นอยู่ที่พาโบ ๒๕ โคโร ห่างจากแม่น้ำโขง (ฝั่งหนองคาย) และพระยาพิชัยสงครามกับรามไมจัน (Rammichan) ก็อยู่บนฝั่งแม่น้ำนั้นด้วย (หมายถึงฝั่งเวียงจันทน์) ซึ่งพวกเขาคงจะจับกุมตัวพวกชาวบ้านที่ยังหลงเหลืออยู่ที่เมืองแก่นจันทน์ (เวียงจันทน์)”

เบอร์นีย์ยังกล่าวถึง “คน ๑๐๐ คนจากโคชินจีน” ที่มาพบกับทหารฝ่ายสยามและแจ้งว่า “เขามาจากกษัตริย์แห่งโคชินจีน (เวียดนาม) เพื่อมาขอให้เจ้าชายองค์นั้น (เจ้าอนุวงศ์) ได้เสด็จกลับคืนไปสู่แผ่นดินของพระองค์เอง และยังขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้าอยู่หัวของสยามด้วย นอกจากนั้นก็ยังมีคณะทูตอีกคณะหนึ่งเดินเรือไปยังกรุงเทพฯ เพื่อนำของมาถวาย และเพื่อให้เจ้าแก่นจันทน์เดินทางกลับไปยังบ้านเมืองของตนได้ในเวลา ๒-๓ วัน ข้าราชการสยามก็ดูจะพอใจในสิ่งที่ราชทูตบอก...วันต่อมาเจ้าแก่นจันทน์ก็มาถึงเมืองแก่นจันทน์ เขาพูดจาปราศรัยกับข้าราชการทั้งสองคนด้วยท่าทีเป็นมิตร โดยกอดและพูดคุยด้วยราวกับว่าพวกเขาเป็นพี่น้องกัน และขอร้องว่าให้ทั้งสองคนไปพบท่านแม่ทัพในวันรุ่งขึ้น”

ข้อความสำคัญคือข้อความที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าอนุวงศ์ทำลายกองทหารสยามที่วัดกลาง ซึ่งถือเป็นสถานการณ์ที่ส่งผลต่อบรรยากาศความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักสยามกับราชสำนักเว้อย่างมาก

“พวกเขาก็ได้ไปพบตามนั้น ทั้งยังนั่งรวมอยู่ใกล้ชิดกัน เมื่อตอนที่คนของเจ้าแก่นจันทน์คณะหนึ่งได้ยิงปืนไปที่พระยาพิชัยสงคราม และฆ่าเขาที่ตรงนั้น รามไมจันได้วิ่งหนีและกระโดดลงไปในแม่น้ำ แต่ก็ถูกฆ่าตายด้วยหอก ชาวสยามได้ถูกฆ่าตายไปประมาณ ๕๐๐ คน และอีกเป็นจำนวนมากถูกจับเป็นนักโทษ พร้อมด้วยอาวุธและข้าวสารเป็นจำนวนมาก ท่านนายพล (พระยาราชสุภาวดี?) มีคนเพียง ๒๕๐ คน ก็เลยพากันหนีไปยังหนองบัวลำภู ใช้เวลาเดินทาง ๔ วันจากผาบ่อ (ท่าบ่อ?) พระเจ้าแผ่นดิน (รัชกาลที่ ๓) ทรงพิโรธมาก เมื่อได้ทราบข่าวการกระทำอันโง่เง่าของทหารเหล่านั้น จึงดูเหมือนว่าคงไม่อาจหลีกเลี่ยงสงครามกับโคชินจีนไปได้ และได้มีการตระเตรียมการสำหรับเรื่องนี้แล้ว ผู้คนพลเมืองต้องวุ่นวายอยู่กับการทำเรือปืน

ส่วนพระคลังก็ต้องเดินทางไปยังบางปลาสร้อย จันทบูรณ์ (จันทบุรี) และธงชัย (ชายแดนระหว่างสยาม-กัมพูชา) เพื่อไปเร่งให้งานที่เมืองเหล่านั้นเสร็จโดยเร็ว”

❖ ❖ ❖

ปัจจุบันพื้นที่ส่วนหนึ่งของค่ายพันพร้าวอยู่ในเขตกองบัญชาการหน่วยเรือ รักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย (นรข. หนองคาย) ซากเจดีย์ปราบเวียงและวัดที่พงศาวดารระบุว่ามีจารึกประจานเจ้าอนุวงศ์ และเคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตก่อนถูกอัญเชิญไปกรุงธนบุรี ยังคงปรากฏที่ริมน้ำ

หน้าเจดีย์มีป้าย “พระสถูปเจดีย์พระแก้วมรกต” ส่วนหน้าวัดมีป้าย “วัดพระแก้วเดิม (วัดศรีเชียงใหม่)” และมีศิลาทรายชื่อ “ศิลาจารึกวัดหอพระแก้ว” ตั้งอยู่ ที่น่าประหลาดคือมีพระรูปสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๑ ซึ่งชาวบ้านแถบนี้ให้ความนับถือโดยไม่แบ่งแยกว่าเป็นกษัตริย์ลาวหรือไทยตามแบบเรียนประวัติศาสตร์สำนักชาตินิยม ประดิษฐานอยู่ด้วย

นาวาเอก บรรพต เนตรกระจ่าง ผู้บังคับการ นรข. หนองคาย เล่าว่า นรข. หนองคายตั้งหน่วยขึ้นเพื่อป้องกันภัยคุกคามสมัยสงครามเย็นอยู่ที่นี่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ที่ดินที่ตั้งวัดและเจดีย์อยู่ในความดูแลของกรมการศาสนา (ปัจจุบันคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) โดย นรข. หนองคายเช่าที่ดินและรับหน้าที่บำรุงรักษา เปิดให้ประชาชนทั่วไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้โดยไม่ถือเป็นเขตหวงห้าม

“ก่อนเรามาตรงนี้เป็นวัดร้าง ถ้าย้อนไปในสมัยอดีตตรงนี้เคยเป็นจุด

ยุทธศาสตร์ ด้านเหนือที่ติดกับแม่น้ำโขงจะเห็นเกาะกลางน้ำเรียกดอนจันในหน้าแล้งบางทีน้ำลดจนข้ามไปเวียงจันทน์ได้สะดวก”

อย่างไรก็ดีท่านผู้บัญชาการยอมรับว่าการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเจดีย์และวัดแห่งนี้คงทำไม่ได้มากนัก เพราะนโยบายของรัฐบาลไทยคือรักษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทว่าประวัติโบราณสถานแห่งนี้กลับไปเกี่ยวพันกับสงครามไทย-ลาวในอดีตซึ่งละเอียดอ่อนต่อเรื่องนี้อย่างยิ่ง

ย้อนกลับไปที่สถานการณ์สู้รบ ถึงแม้จะเป็นฝ่ายรุกไล่ตามทัพพระยาราชสุภาวดี แต่พระยาราชสุภาวดีก็ถอยกลับไปรวบรวมกำลังทัพขึ้นได้ใหม่ที่เมืองยโสธร และเริ่มเปิดการโจมตีตอบโต้จนเกิดการรบขั้นตะลุมบอนตัวต่อตัวกับเจ้าราชวงศ์บนหลังม้าที่ทุ่งบกหวาน (อยู่ห่างไป ๔ กิโลเมตรทางทิศใต้ของเมืองหนองคาย)

ทั้งสองฝ่ายต่างได้รับบาดเจ็บไปทั้งคู่ แต่ในที่สุดเจ้าราชวงศ์ก็ต้องถอยทัพกลับเวียงจันทน์เมื่อประเมินกำลังแล้วพบว่าตกเป็นรอง ทำให้เจ้าอนุวงศ์ตัดสินพระทัยเสด็จไปลี้ภัยการเมืองในเวียดนามอีกครั้ง

ปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ทัพสยามของพระยาราชสุภาวดีบุกเข้าทำลายเวียงจันทน์เป็นครั้งที่ ๓

ครั้งนี้เองส่งผลให้เวียงจันทน์สิ้นสภาพเมืองอย่างสิ้นเชิง

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ระบุว่า “ทำลายบ้านเมืองเสียให้สิ้น เว้นไว้แต่วัดเท่านั้น” และกวาดต้อนคนทั้งหมดเพื่อ “ตัดรอนผ่อนกำลังอนุเสียให้สิ้น”

ประวัติศาสตร์ลาว ให้ภาพชัดขึ้นอีกว่าสยาม "...ตัดต้นไม้ลงให้หมดไม่ผิดกับการทำไร่ แล้วเอาไฟเผา... พระพุทธรูปหลายร้อยหลายพันองค์ถูกไฟเผาจนละลายกองระเนระนาดอยู่ตามวัดต่าง ๆ วัดในนครเวียงจันทน์เหลือเพียงวัดเดียวที่ไม่ถูกไฟไหม้คือวัดสีสะเกด..." อันเป็นที่ตั้งของกองทหารสยาม

ถ้าข้ามน้ำโขงไปเที่ยวเวียงจันทน์ จะพบว่าร่องรอยความทรงจำเหล่านี้ยังมีอยู่

ที่วัดสีสะเกด บริเวณขอบประตูเข้าสู่ระเบียงคดที่แล่นล้อมตัวโบสถ์ทั้งสี่ทิศ ยังปรากฏศิลาจารึกประวัติของวัด (ที่ถูกฝังเอาไว้ในเสาประตูด้านหนึ่ง) ระบุอย่างชัดเจนว่าวัดนี้สร้างโดยเจ้าอนุวงศ์ และทั้งระเบียงคดนั้นเต็มไปด้วยพระพุทธรูปชำรุด ๑๐,๑๓๖ องค์ที่เสียหายจากสงครามในอดีต

อีกฝั่งถนนคือพิพิธภัณฑ์หอพระแก้ว ซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

ในความทรงจำของคนลาว บ้างเล่าว่าหอพระแก้วถูกทำลายจากสงครามและขณะนี้พระแก้วไปอยู่ "ต่างประเทศ" บ้างก็ว่ากองทัพที่บุกมาทำลายคือทัพสยาม

เรื่องนี้ไม่ปรากฏในแบบเรียนไทย และคนไทยก็อาจไม่ทราบว่าลาวได้บรรจุเนื้อหานี้ไว้ในตำราเรียนชั้นมัธยมฯ ละเอียดยิบ แถมยังมีการเผยแพร่ตามสื่อต่าง ๆ เป็นระยะเพื่อสร้างความรู้สึกชาตินิยม

ไม่ต่างอะไรกับการที่คุณครูในโรงเรียนไทยพร่ำบอกลูกศิษย์ว่า "พม่า" เผากรุงศรีอยุธยา

ปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ทัพสยามของพระยาราชสุภาวดี บุกเข้าทำลายเวียงจันทน์เป็นครั้งที่ ๓ ส่งผลให้เวียงจันทน์สิ้นสภาพเมืองอย่างสิ้นเชิง

ภาคที่ ๘

เสด็จลี้ภัย ครั้งสุดท้าย ที่เชียงขวาง

(ขวาบน) สภาพเมือง “ไชสมบูน” ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มีขนาดเท่ากับหมู่บ้านชนบทของไทย ตั้งอยู่ในหุบเขาลึก “ภูเบี้ย” ภูเขาที่สูงที่สุดของลาวตั้งอยู่ห่างจากเมืองนี้ไม่มากนัก ที่นี่มีอากาศเย็นตลอดปีและเป็นที่อยู่ของชนเผ่าจำนวนมากโดยเฉพาะกลุ่มม้ง พื้นที่นี้คาดว่าเจ้าอนุวงศ์เสด็จผ่านขณะลี้ภัยครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๓๗๑

(ขวา) สะพานข้าม “น้ำจ้า” หรือแม่น้ำจ้า ในเมืองไชสมบูน แม่น้ำจะนำเราไปถึงภูเขา ที่อยู่ด้านหลัง (ในภาพ) ที่นั่นมีถ้ำจ้า หรือ “ถ้ำเจ้าอนุ” ที่สันนิษฐานว่าเป็นที่หลบภัยสุดท้าย ของเจ้าอนุวงศ์ก่อนถูกจับส่งให้กับกองทัพสยาม

ນ້ຳຈ້ຳ
NAM JA

ส่วนหนึ่งของ “เส้นทางลี้ภัยครั้งสุดท้าย” ที่เจ้าอนุวงศ์ใช้ในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ จะเห็นความงามของทิวทัศน์และความยากลำบากของเส้นทางที่ลัดเลาะไปตามเทือกเขาที่สูงที่สุดทางตอนเหนือของลาว

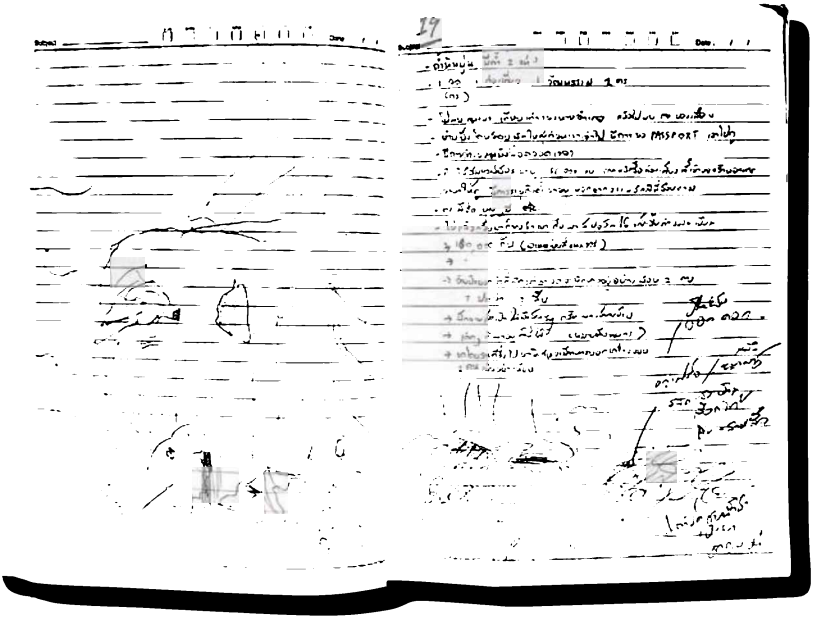

(ซ้าย) ที่ถ้ำจ้า ผู้เขียนใช้สมุดเล่มนี้บันทึกทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น แทนภาพถ่าย “ถ้ำจ้า” (ที่เจ้าหน้าที่ทหารลาวห้ามถ่ายภาพ)

(ซ้ายล่าง) บรรยากาศในตลาดนัดเมืองไชสมบูน เด็ก ๆ ที่เห็นในภาพส่วนมาก เป็นชาวมังที่ทางการลาวเรียกรวมกับชนเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่บนภูเขาสูงว่า “ลาวเทิง”

พระชะตาเจ้าอนุวงศ์หลังเสด็จออกจากเวียงจันทน์ ลำบากลำบนเพียงใด พงศาวดารมิได้ให้รายละเอียด

เรารู้เพียงว่าขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุ ๖๐ พรรษาแล้ว

พงศาวดารระบุเหตุการณ์ช่วงพระองค์พ่ายศึกว่า ทัพสยามจับพระญาติวงศ์เจ้าอนุวงศ์บางส่วนได้ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๓๗๑

จากนั้น ๒๑ พฤศจิกายน ขุนนางของเจ้าน้อยผู้ครองเมืองพวน (เชียง-ขวาง) อันมีสถานะเป็นพระราชบุตรเขยของเจ้าอนุวงศ์อีกตำแหน่งหนึ่ง ส่งสาส์นแจ้งแก่พระยาราชสุภาวดีที่เวียงจันทน์ว่าเจ้าน้อยแต่งกองทัพออกลาดตระเวน และขอว่า “อนุหนีขึ้นไปจะจับส่งมิให้หนีไปได้ ขออย่าให้กองทัพกรุงยกติดตามเข้าไปในเขตแดนเมืองเลย ไพร่บ้านพลเมืองจะสะดุ้งสะเทือนไป”

หลังจากนั้นไม่กี่วัน พระยาราชสุภาวดีก็ได้รับแจ้งว่าพบเจ้าอนุวงศ์แล้ว โดยเจ้าน้อย “ให้คนพิทักษ์รักษาอยู่ ๕๐ คน แล้วขอให้แต่งคนขึ้นไปจับเอาโดยเร็ว”

ประวัติศาสตร์เมืองพวน เล่าสาเหตุที่พระราชบุตรเขยต้องหักหลัง 背叛 พ่อตา (บางทีอาจเป็นไปตามทัศนะ 偏向...观点 ของผู้เขียนประวัติศาสตร์พวน) เอาไว้ว่าเพราะกองทัพของเจ้าพระยาบดินทรเดชานี้

“เมื่อเข้าไปถึงบ้านใด เมืองใด ในเขตแคว้นแดนพวนใด ก็ได้จับเอาประชาชนชาวพวนมาทรมาน และฆ่าทิ่ม แบบวลีของไทยที่เว้าว่า ‘ปาดคอไก่ให้ลิงย่าน’ (เชือดไก่ให้ลิงดู)...”

๑๕ มกราคม ๒๓๗๑ (นับปีแบบโบราณ) พระเจ้าอนุวงศ์ก็ถูกจับได้โดย “พระลับและนายหนานขัตติยะ 人名 เมืองน่าน ท้าวมหาพรหม 人名 เมืองหลวงพระบาง” นำมาส่งที่ค่ายหลวง แต่เจ้าราชวงศ์หลบหนีไปได้

พระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าอนุวงส์ฯ ระบุจุดสุดท้ายที่เจ้าอนุวงศ์ถูกจับว่า “อยู่น้ำไรตีนภูคังไข” ส่วน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓* เล่าว่าจับเจ้าอนุวงศ์ได้ที่ “น้ำไฮเชิงเขาไก่”

ผมไม่พบชื่อสถานที่ดังกล่าวในแผนที่ประเทศลาวปัจจุบันเลย จนทราบจาก ดร. สุเนต โพทิสาน อดีตผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติของลาว ซึ่งปัจจุบันได้รับเชิญจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามมาเป็นอาจารย์พิเศษที่สถาบันวิจัยวัฒนธรรมอีสานว่า

“ลองไปที่ถ้ำจ้า เมืองไซสมบูน นั่นคือจุดที่เจ้าอนุวงศ์ถูกจับ (ในความรับรู้ของคนลาว)”

ผมไม่คิดว่าประโยคนี้จะพาผมเข้าไปในเมืองที่ “ลึกลับ” ที่สุดแห่งหนึ่งของลาว

เมืองที่ว่าคือ ไซสมบูน ซึ่งทางการลาวเพิ่งยกเลิกสถานะ “เขตพิเศษ” (เขตบังคับใช้กฎอัยการศึก) ไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ และยังมีการประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวในเมืองนี้คือ “ถ้ำเจ้าอนุ” เอาไว้บนแผนที่ท่องเที่ยวซึ่งจัดแสดงเอาไว้ ณ หน่วยงานที่รับหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวของลาวกลางกรุงเวียงจันทน์

เบื้องแรก เพื่อนคนลาว (ขอสงวนชื่อ) ของเรา ปฏิเสธอย่างนุ่มนวลกลางวงอาหารเย็น เมื่อทราบว่าเราต้องการไปที่เมืองนี้ โดยเขาเล่าว่าก่อนที่จะมาทำงานด้านการท่องเที่ยว สมัยยังเป็นหนุ่มเคยทำงานกับเอ็นจีโอที่ทำงานด้านการส่งเสริมการศึกษาในประเทศลาว และครั้งหนึ่งเคยเข้าไปในเมืองไซสมบูนในขณะที่มีการสู้รบกันอย่างหนักระหว่างทหารรัฐบาล สปป. ลาว กับทหารม้ง เห็นกับตาว่าเมืองนี้ทุรกันดารมาก ถนนที่จะเข้าไปต้องไต่โตรกผาสูงชันตลอดทาง เขาเองยังจำได้ว่ามีรถถังหลายคันปฏิบัติงานอยู่แถวนั้นด้วย

การสู้รบที่เขาเล่านั้นคือผลพวงจากสมัยสงครามเย็น โดยในยุคตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๑๘ มหาอำนาจค่ายโลกเสรีคือสหรัฐอเมริกาและมหาอำนาจค่ายสังคมนิยมคือสหภาพโซเวียต ต่างทำ “สงครามตัวแทน” ในลาว กัมพูชา และเวียดนาม โดยใช้ไทยเป็นฐานทัพส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในพื้นที่ประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อหนุนหลังรัฐบาลที่สหรัฐอเมริกาสนับสนุนให้สามารถต่อสู้กับกองกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์ อเมริกายังส่งทหารรับจ้างจากไทย และส่งซีไอเอเข้าไปในพื้นที่ฝึกชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในลาวให้รบกับทหารลาวฝ่ายคอมมิวนิสต์

“ม้ง” บริเวณเขตไซสมบูน คือหนึ่งในกำลังหลักที่อเมริกันฝึกไว้ในสมัยนั้น

ทว่าเมื่ออเมริกันพ่ายสงคราม ต้องถอนตัวไปอย่างหมดท่า ประเทศใน

อินโดจีนสามประเทศกลายเป็นคอมมิวนิสต์ คนเหล่านี้ก็ถูกทิ้งไว้ในพื้นที่ และต้องสู้รบกับรัฐบาล สปป. ลาว ไปตามลำพังจนถึงทุกวันนี้

สรุปความคือ “ปะติกาน” (ศัตรู - ฝ่ายตรงข้าม) ทางประวัติศาสตร์ (สำหรับคนลาว) อย่างผมและช่างภาพบุญกิจอันเป็นชาว “สยาม” อย่าไปยุ่งกับแถบนั้นจะดีกว่า

แต่เมื่อเรายืนยันว่าได้รับข่าวว่าพื้นที่แถวนั้นจะสงบแล้ว และทางการลาวคงไม่นำมาลงบนแผนที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นแน่ถ้าไม่ปลอดภัย เขาจึงยอมรับปากนำเราไปที่นั่นด้วยสีหน้าไม่ค่อยสบายใจนัก

ไซสมบูนคงเป็นเขตที่ทางการลาวไม่อยากให้คนนอก โดยเฉพาะคนไทยที่มีประวัติศาสตร์บาดแผลกับลาวเข้าไปยุ่งจริงๆ ด้วยก่อนออกเดินทางผมพบว่าคนนำทางของเราต้องจัดการเตรียม “ใบเบิกทาง” อันประกอบด้วยบุหรี่สองแถว ที่เขาบอกว่า “ต้องเอาไว้ให้ทหารที่ตั้งด่าน” กับเสบียงจำนวนหนึ่ง

เขายังตรวจสอบสภาพรถครั้งย่อมๆ ครั้งหนึ่งก่อนออกจากเวียงจันทน์

ทางไปไซสมบูนช่วง ๑๐๐ กิโลเมตรแรกจากเวียงจันทน์ เป็นเส้นทางเดียวกับที่นักท่องเที่ยวใช้ไปเมืองท่องเที่ยวยอดฮิตอย่างวังเวียงและหลวงพระบาง

ทางไปเมืองไซสมบูนนั้นจะแยกจากทางหลักที่บ้านท่าเรือ เหนือเขื่อนน้ำงึมไม่กี่กิโลเมตร

ถนนช่วงที่แยกออกจากบ้านท่าเรือเป็นถนนลาดยางอย่างดี ทว่าก็มีสิ่งที่เตือนว่าพื้นที่นี้ไม่ควรเข้า จากป้ายที่ติดตั้งอยู่ที่ปากทางว่าพื้นที่นี้เป็นเขต “Military Zone” จากนั้นถนนจะกลายเป็นทางลูกรังที่เต็มไปด้วยฝุ่นสีแดงคละคลุ้ง ก่อนจะยกระดับขึ้นอย่างรวดเร็ว

ถนนอันทุรกันดารเส้นนี้ทอดยาวไปทางตะวันออกราว ๑๐๐ กิโลเมตร ผ่านเขตภูเขาสูงซึ่งเป็นที่ตั้งของภูเบี้ย ภูเขาที่สูงที่สุดของลาวซึ่งมีความสูงถึง ๒,๘๑๙ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง สูงกว่าดอยอินทนนท์ดอยที่สูงที่สุดของไทย ๑๙๔ เมตร (ดอยอินทนนท์สูง ๒,๖๒๕ เมตร)

เราผ่านเขตป่าเขา ผ่านเหมืองภูเบี้ย เหมืองทองคำที่อยู่ระหว่างขุดแร่อย่างคึกคัก ผ่านหมู่บ้านเล็กๆ ของชาวม้งนับสิบหมู่บ้าน ผ่านกรมทหารขนาดใหญ่สองแห่ง เห็นคน “ลาวเทิง” และ “ลาวสูง” (ชาวเขา) หลายเผ่าที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนน มีความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม แทบจะตัดขาดจากโลกภายนอกอย่างสิ้นเชิง ทิวทัศน์บางช่วงสวยงามไม่ต่างอะไรกับภาพวาดของจิตรกรเอก บางช่วงก็ผ่านสะพานเหล็กเก่าคร่ำคร่า ทำให้รถต้องข้ามปากเหวไปอย่างหมิ่นเหม่

มาทราบภายหลังว่าเขตนี้ถ้าเทียบกับในเมืองไทย ก็ถือเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น ๑ ซึ่งทางการควรอนุรักษ์เอาไว้ให้กับคนรุ่นหลัง เพราะเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุกที่สุดในประเทศลาวจากการที่มีพายุดีเปรสชันพัดเข้ามาจากทะเลจีนใต้ (ที่อยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกโดยมีเวียดนามคั่น) ทุกปี และถือเป็นพื้นที่ที่ธรรมชาติเปราะบางมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ

ทว่าสิ่งที่พบคือ ที่นี่กำลังกลายเป็นแหล่ง “ขุดทองคำ” ที่ทางการลาวเปิดให้บริษัทต่างชาติเข้ามาขุดได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมนั้นไม่เคยมีการพูดถึงในสื่อของลาวที่ถูกพรรคประชาชนปฏิวัติลาวควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ ด้วยเหตุผล “ไม่สร้างสรรค์” ถ้าเกิดมีการเสนอข่าวโจมตีรัฐบาล

เราใช้เวลา ๑ วันเต็ม กับระยะทาง ๑๐๐ กิโลเมตรบนถนนสายนี้ โดยไปถึงเมืองไชสมบูนที่มีขนาดพอๆ กับหมู่บ้านเล็กๆ ของไทยในช่วงหัวค่ำ

ผมกับช่างภาพ - บุญกิจ สุทธิญาณานนท์ เป็นชาวต่างชาติเพียงสองคนในเมืองที่ทหารและสายลับจับตามองตั้งแต่ไปพักที่เกสต์เฮาส์ โดยในเมืองนี้มีเกสต์เฮาส์เพียงสองแห่งเท่านั้น (อีกแห่งโทรมกว่ามาก) ซึ่งทราบภายหลังว่าสร้างขึ้นเพื่อรองรับ “ผู้ใหญ่” ของพรรคเมื่อมีการจัดประชุมที่เมืองนี้เท่านั้น และแน่นอนว่าเจ้าของคือนายทหารที่มาตั้งกองพันอยู่ในเมืองนี้เพื่อสู้รบกับชาวม้งโดยเฉพาะ

สิ่งที่คนนำทางแนะนำแกมบังคับให้ “ต้องทำ” คือ ปฏิบัติการจิตวิทยา (ปจว.) ด้วยการนั่งล้อมวงรอบกองไฟดื่มสุรา ๔๐ ดีกรีกับทหารเจ้าของโรงแรมแห่งนี้ทุกคืนที่เรายังอยู่ที่นี่ ถือเป็นการล้อมวงกินเหล้าที่ทรมานอย่างยิ่ง ด้วยอุณหภูมิของที่นี่ในฤดูหนาวจะลดต่ำลงถึง ๘ องศาเซลเซียสในช่วงดึก แต่อย่างไรก็ต้องทนเพื่อ “ม่วนซื่น” เชื่อมสัมพันธ์โดยมีคนนำทางช่วยสร้างบรรยากาศมิตรไมตรี

วันรุ่งขึ้น จากคำแนะนำของคนนำทาง เราตัดสินใจไปที่สถานีตำรวจในพื้นที่ เพื่อแสดงตัวว่ามาโดยไม่มีจุดประสงค์แอบแฝงใด ๆ

คนนำทางชาวลาวของเราโดนสอบอยู่เกือบ ๔๐ นาที ก่อนที่ผมและช่างภาพจะเป็นรายต่อไป โดยเรายืนยันว่าเรามาทำงานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์เท่านั้น และไม่ได้มีเจตนาร้ายแต่อย่างใด

ผมมาทราบว่าไกด์ของเราโดนหาว่าพาคนไทยซึ่งเป็น “ปะติกาน” เข้ามาในเมือง ทั้งยังถูกตั้งคำถามถึงการเข้ามาโดยพลการ ซึ่งผมทราบดีว่าถ้าขออนุญาตอย่างเป็นทางการในแบบที่เจ้าหน้าที่แนะนำคงใช้เวลานับปี

จากนั้นผมกับช่างภาพบุญกิจก็ถูกริบหนังสือเดินทางไป นัยว่าเพื่อเป็นประกันว่าเราจะไม่ทำอะไรนอกเหนือคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ ยังไม่รวมใต้โต๊ะที่ต้องจ่ายจำนวนหนึ่ง

ในที่สุดเราก็ได้รับอนุญาตให้ไปดู “ถ้ำเจ้าอนุ” ซึ่งหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวของลาวระบุว่าเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมโดยมีทหารถือปืน เอเค-๔๗ ตามประกบถึงเจ็ดคน และระหว่างทางคนนำทางของเราก็ต้อง “บำรุงขวัญทหาร” ด้วยการเปิดเครื่องเล่นวีซีดีในรถ ฉายมิวสิกวิดีโอที่มีสาวๆ นุ่งน้อยห่มน้อยเต้นระบำไปตลอดทางเพื่อให้พวกเขาอารมณ์ดี

จากความทรงจำของผม ถ้ำเจ้าอนุนี้สามารถเข้าไปได้โดยเส้นทางลูกรังที่อยู่ทางตอนเหนือของตัวเมืองไซสมบูน

ถนนลูกรังสายนี้ตัดเข้าไปยังที่ราบกลางทิวเขาสลับซับซ้อน ซึ่งคนที่นี่บอกว่าถ้าเดินทางต่อเข้าไปให้ลึกๆ จะพบทางไปภูเบี้ยอันเป็น “เขตสับสน” ที่ยังมีการสู้รบระหว่างทหารลาวกับชนเผ่าม้ง

จากตัวเมืองไซสมบูนไปสู่ถ้ำจ้าใช้เวลาราว ๒๐ นาที ถนนลูกรังจะไปสุดที่ “น้ำจ้า” ลำธารสายเดียวกับที่ไหลผ่านหน้าเกสต์เฮาส์ที่เราพัก ลำธารจุดนี้เป็นต้นน้ำ สองฟากฝั่งเต็มไปด้วยต้นสาบเสือออกดอกสีม่วงไปทั่วบริเวณ

ผมกับช่างภาพพร้อมกองกำลังอารักขาทุกคนต้องถอดรองเท้า ลุยลำธารที่น้ำเย็นจัดสายนี้ตัดข้ามทุ่งนาที่เพิ่งเก็บเกี่ยว เพื่อเดินทางเข้าสู่หน้าถ้ำ

จากการสังเกต ถ้ำแห่งนี้เป็นถ้ำขนาดใหญ่ มีปากถ้ำสองแห่ง ปากถ้ำแรกเป็นถ้ำตื้นๆ ไม่เชื่อมกับตัวถ้ำใหญ่ ส่วนอีกถ้ำหนึ่งนั้นลึก เพดานถ้ำสูง และมีห้องต่อเนื่องเข้าไปภายในหลายห้อง ซึ่งถ้าจะสำรวจจริงจัง อาจจะต้องใช้ชุดผจญถ้ำ

เรายังคงได้รับการย้ำเตือนว่าห้ามถ่ายภาพ ในขณะที่ทหารลาวนำมือถือที่ถ่ายรูปได้ออกมาใช้กันอย่างสนุกสนาน

ผมสังเกตว่าพื้นถ้ำเต็มไปด้วยถุงขนม ซึ่งบ่งว่าตามปรกติที่นี่น่าจะเป็นสถานที่พักผ่อนของชาวไซสมบูน

เมื่อมายืนอยู่ภายในถ้ำแห่งนี้ ผมนึกถึงที่อาจารย์นูเล่าความทรงจำเกี่ยวกับการจับกุมเจ้าอนุวงศ์ซึ่งตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันให้ฟังว่า

“มีเรื่องเล่าว่าคนพวนกับคนเวียงจันทน์ที่โดนกวาดต้อนไปบางกอก พูดเสียดสีกันว่าลูกหลานเจ้าน้อยเมืองพวนขายชาติ” และสรุปว่าคนลาวรุ่นหลังไม่น่าจะเคยได้ยินเรื่องนี้ แถมนักประวัติศาสตร์ลาวรุ่นหลังยังตั้งคำถามว่าเจ้าน้อยเมืองพวนเป็นคนจับเจ้าอนุวงศ์จริงหรือไม่

แต่หากพิจารณาสถานภาพของเมืองพวน (เชียงขวาง) ในช่วงดังกล่าวจะพบว่า การประนีประนอมกับภัยใหญ่ที่มาถึงตรงหน้าอาจเป็นทางออกเดียวในการรักษาเมือง

ด้วยพวนนั้นเป็นรัฐที่เล็กเสียยิ่งกว่าเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง มีสถานะเป็นเมือง “สามฝ่ายฟ้า” โดยปรากฏหลักฐานว่าต้องส่งบรรณาการให้แก่สามรัฐที่ใหญ่กว่าคือทั้งเวียงจันทน์ เว้ และกรุงเทพฯ

สายสัมพันธ์แบบ “ทั้งรักทั้งชัง” ระหว่างเจ้าน้อยกับเจ้าอนุวงศ์ในฐานะเจ้าเมืองประเทศราชและลูกเขย คงอธิบายเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

ก็สายสัมพันธ์นี้เองที่ทำให้ในช่วงสงครามปี พ.ศ. ๒๓๖๙ เจ้าน้อยได้รับอุปถัมภ์พระญาติวงศ์ของเจ้าอนุวงศ์บางส่วนไว้ที่เมืองพวน ทว่าสายสัมพันธ์เดียวกันนั้นเองก็ไม่สามารถจะช่วยอะไรเจ้าอนุวงศ์ได้ในครั้งนี้ เมื่อเหตุการณ์ได้บีบให้เจ้าน้อยจำต้องช่วยเหลือกรุงเทพฯ อย่างเลี่ยงไม่ได้เพื่อรักษาบ้านเมืองของตนไว้ แม้ว่าเจ้าอนุวงศ์จะทรงเป็นพ่อตาของพระองค์ก็ตาม

สถานที่ลี้ภัยครั้งสุดท้ายของเจ้าอนุวงศ์นั้นอยู่ในเขตที่ลึกลับที่สุด และเราน่าจะเป็นคนไทยกลุ่มแรกที่เข้าไปสืบค้นเรื่องเจ้าอนุวงศ์ถึงใจกลางเขตประกาศกฎอัยการศึกของลาว

ภาคที่ ๙

วาระสุดท้าย แห่งพระชนม์ชีพ ที่บางกอก

(ขวา) พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทบนกำแพงพระบรมมหาราชวังฝั่งตะวันออก ริมถนนมหาไชย พงศาวดารไทยและลาวระบุตรงกันว่าลานหน้าพระที่นั่งแห่งนี้ ครั้งหนึ่งเป็นจุดที่เจ้าอนุวงศ์ถูกสำเร็จโทษ

เมื่อการกู้ “เอกราช” ล้มเหลว ผลที่ตามมาคือพระเจ้าอนุวงศ์ทรงประสบชะตากรรมอันแสนสาหัส

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ บรรยายอย่างละเอียดยิบว่า พระเจ้าอนุวงศ์พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในสภาพสะบักสะบอม ทรงถูกทรมานอย่างหนักตั้งแต่ถูกส่งตัวมาถึงเมืองสระบุรี

เส้นทางที่ส่งเจ้าอนุวงศ์ลงมานั้น น่าจะเป็นเส้นทางเดียวกันกับเส้นทางอัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเวียงจันทน์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ในส่วนของเส้นทางบนบก เป็นการเดินทางย้อนลงมาคือ เวียงจันทน์ - พันพร้าว - ท่าบ่อ (หนองคาย) - ซ่องเขาสาร - หนองบัวลำภู - บ้านจิก - บ้านลาด - ภูเก้า - เมืองภูเวียง - บ้านสามหมอ (ชัยภูมิ) - โคราช - เส้นทางดงพญาเย็น/เส้นทางดงพญากลาง (สะดวกกว่าดงพญาเย็นที่เป็นป่าทึบแต่ตัดตรงกว่า) - สระบุรี เมื่อถึงสระบุรีก็จะเปลี่ยนมาใช้เส้นทางน้ำแทน โดยล่องเรือจากสระบุรี - อยุธยา - กรุงเทพฯ

พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๓ บันทึกไว้ว่าที่สระบุรีนั้น พระยาพิไชยวารีแม่กองซึ่งคอยรับครัวลาวที่ถูกกวาดต้อนจากสงครามและส่งเสบียง

ให้กองทัพใหญ่ของสยามที่รุกคืบไปบนที่ราบสูงภาคอีสาน “ก็ทำกรงใส่อนุตั้งประจานไว้กลางเรือ ให้พระอนุรักษโยธา พระโยธาสงครามตระเวนลงมาถึงกรุงเทพมหานคร”

กระบวนเรือที่ควบคุมตัวพระเจ้าอนุวงศ์ด้วยการแห่ประจาน ล่องผ่านคุ้งน้ำต่างๆ ของแม่น้ำเจ้าพระยาลงมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๓๗๑

ที่กรุงเทพฯ รัชกาลที่ ๓ โปรดให้นำพระเจ้าอนุวงศ์ไป “จำไว้ทิมแปดตำรวจ บุตรหลานผู้หญิงและภรรยาน้อยนั้นก็ส่งไปเป็นชาวสะดึงทั้งสิ้น แล้วรับสั่งให้ทำที่ประจานลงที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทำเป็นกรงเหล็กใหญ่สำหรับใส่อนุ มีรั้วตารางล้อมรอบทั้งสี่ด้าน มีกรงเหล็กน้อยๆ สำหรับใส่บุตรหลานภรรยาอนุถึง ๑๓ กรง มีเครื่องกรรมกรณ์คือ ครก สาก สำหรับโขลก มีเบ็ดสำหรับเกี่ยวแขวน มีกระทะสำหรับต้ม มีขวานสำหรับผ่าอก มีเลื่อยสำหรับเลื่อยไว้ครบทุกสิ่ง แล้วตั้งขาหย่างเสียบเป็น”

แต่ละวันทรงให้ไขพระเจ้าอนุวงศ์กับบรรดาพระญาติวงศ์คือ

“...อ้ายโยปาศัก ๑ อ้ายโป้สุทธิสาร ๑ อ้ายเต้ ๑ อ้ายปาน ๑ อ้ายดวง-จันทร์ ๑ อ้ายสุวรรณจักร ๑ อ้ายปัน ๑ บุตรอนุ ๗ คน อีคำปล้องภรรยาอนุ ๑ อ้ายสุริยะ ๑ อ้ายง่วนคำใหญ่ ๑ อ้ายปาน ๑ อ้ายคำบุ ๑ อ้ายดี ๑ หลานอนุ ๕ คน รวม ๑๔ คน ออกมาขังไว้ในกรงจำครบแล้ว ให้นางคำปล้องซึ่งเป็นอัครเทพีถือพัดกาบหมาก เข้าไปนั่งปรนนิบัติอยู่ในกรง ให้นางเมียน้อยสาวๆ ซึ่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีส่งลงมาอีกครั้งหลังนั้นแต่งตัวถือกะบายใส่ข้าวปลาอาหารออกไปเลี้ยงกันที่ประจาน”

กิจกรรมการประจานนี้กระทำกันกลางแจ้งให้ “ราษฎรชายหญิงทั้งในกรุงทั้งนอกกรุงพากันมาดูแน่นอัดไปทุกเวลามิได้ขาด ที่ลูกผัวญาติพี่น้องต้อง

เกณฑ์ไปทัพตายเสียครั้งนั้นก็มานั่งบ่นพรรณนาด่าแช่งทุกวัน ครั้นเวลาบ่ายแดดร่มก็เอาบุตรหลานที่จับได้มาขึ้นขาหย่างเป็นแถวกันให้ร้องประจานโทษตัว” และเมื่อพระอาทิตย์ใกล้ตกดิน ทหารสยามก็จัดการเอาพระเจ้าอนุวงศ์ “เข้ามาจำไว้ที่ทิมดังเก่า”

สถานที่ที่เจ้าอนุวงศ์ถูกทรมาน ปัจจุบันคือลานหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ปราสาทที่ตั้งอยู่บนกำแพงพระบรมมหาราชวังฝั่งตะวันออก

พระที่นั่งองค์นี้สร้างสมัยรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยไม้ทั้งองค์ สันนิษฐานว่าสร้างตามแบบพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์บนกำแพงพระราชวังกรุงศรีอยุธยา ถูกรื้อครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยยกยอดปราสาทและก่อใหม่ด้วยอิฐเพื่อเป็นที่ประทับของกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนีในรัชกาลที่ ๓ โดยได้รับพระราชทานนามว่า “สุทธาสวรรย์”

ถึงรัชกาลที่ ๔ จึงมีการบูรณะอีกครั้งและได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า “พระที่นั่งสุทไธสวรรย์” เป็นหนึ่งใน “หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์” หมู่เรือนหลวงและอาคารแบบยุโรปที่รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างไว้ในสวนขวาเพื่อรับแขกบ้านแขกเมือง

ตรงนี้เองที่พงศาวดารไทยและลาวซึ่งแม้จะจัดเป็นหลักฐานชั้นรองด้วยแต่งขึ้นหลังเหตุการณ์หลายปี แต่ทั้งสองฉบับก็เล่าตรงกันว่าหลังถูกทรมาน ๗-๘ วัน เจ้าอนุวงศ์ขณะพระชนมายุ ๖๐ พรรษาได้ “ป่วยเป็นโรคลงโลหิตตาย”

แม้ว่าพระชนม์ชีพจะสิ้นแล้ว ทว่าพระวรกายเจ้าอนุวงศ์นั้นยังคงต้อง

รับโทษต่อโดยรัชกาลที่ ๓ “โปรดให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ที่สำเหร่”

ส่วนการประหารชีวิตพระญาติวงศ์องค์อื่นๆ ของพระเจ้าอนุวงศ์นั้น พงศาวดารสรุปไว้ว่า “ก็สงบเงียบไป อนุนั้นเกิดเมื่อปีกุน นพศก (ปี พ.ศ. ๒๓๑๐) เมื่อตาย อายุได้ ๖๐ ปี”

เป็นฉากสุดท้ายของเจ้าอนุวงศ์ กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์องค์สุดท้าย ที่เผชิญฉากจบด้วยความตายท่ามกลางเกมอำนาจของสองอาณาจักรใหญ่

เป็นฉากสุดท้ายที่ไม่ต่างอะไรกับชะตากรรมของเจ้าน้อยเมืองพวน ซึ่งต่อมาถูกกษัตริย์เวียดนามสั่งประหาร เนื่องจากช่วยกองทัพสยามจับเจ้าอนุวงศ์ และครอบครัวของเจ้าน้อยนั้นก็มีอันเป็นไปและกระจัดพลัดพรายจากอาญาของพระเจ้ากรุงเว้

เป็นฉากสุดท้ายที่ต่างจากความพยายามของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่นำกรุงศรีอยุธยาหลุดจากอำนาจของหงสาวดีได้เป็นผลสำเร็จ

ผมจินตนาการไม่ออกว่าถ้าเจ้าอนุวงศ์ทำสำเร็จจะเกิดอะไรขึ้น และกลับกัน ถ้าพระนเรศวรล้มเหลวและโดนพระเจ้านันทบุเรงกระทำเช่นนี้จะเกิดอะไรขึ้น

นอกจากจุดจบของเจ้าเวียงจันทน์แล้ว ถ้าเราอ่านเอกสารหลักฐานชั้นต้นดีๆ เราจะยังพบฉากอื่นๆ ที่ไม่ถูกระบุไว้ในแบบเรียนประวัติศาสตร์สำนักชาตินิยมมาก่อน

เราจะพบชะตากรรมกษัตริย์กัมพูชาหลายพระองค์ที่เจริญพระชันษาในราชสำนักสยาม ถูกส่งกลับไปครองอาณาจักรและเผชิญความแตกแยกในกลุ่มขุนนางที่ฝักใฝ่เวียดนามและสยาม

เราจะพบชะตากรรมกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ หลวงพระบาง ที่ต้องส่ง

เชื้อสายของตนมาเป็น “องค์ประกัน” ความจงรักภักดี เมื่อสวรรคตเชื้อพระวงศ์ก็กลับไปครองราชย์ในกำกับสยามและเผชิญเกมการเมืองระหว่างรัฐมหาอำนาจ

เราจะพบชะตากรรมของ “องเชียงสือ” ที่มาพึ่งกรุงเทพฯ และกลับไปตั้งตนเป็นใหญ่ในเวียดนาม สถาปนาพระองค์เป็น “จักรพรรดิซาลอง” ไม่ส่งบรรณาการให้สยามอีกต่อไปในฐานะผู้ครองอาณาจักรที่มีอำนาจทัดเทียม แต่สามารถเก็บส่วย อ้างอำนาจ และเป็นที่พึ่งให้แก่กษัตริย์เวียงจันทน์อันเป็นอาณาจักรเล็กกว่า ทั้งที่กษัตริย์เวียงจันทน์องค์นั้นทรงเคยใช้ชีวิตอยู่เมืองบางกอกร่วมยุคสมัยเดียวกับพระองค์

สงครามครั้งนี้ยังเป็นเหตุให้เกิดการรบระหว่างกรุงเทพฯ-เว้เป็นระยะเวลายาวนาน ก่อนจะสงบลงก็เมื่อฝรั่งเศสเข้ามาล่าอาณานิคมแถบนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๔ บวกกับเมื่ออังกฤษต้องการเส้นเขตแดนที่แน่นอนทางด้านชายแดนตะวันตกของสยาม ก็มีผลทำให้รัฐโบราณต่างๆ ต้องปรับตัว ปรับระบบรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว

อันเป็นเหตุให้เกิด “เส้นเขตแดน” และ “ประเทศ” ที่เรารู้จักกันทุกวันนี้ตามมา

ฉากสุดท้ายของเจ้าอนุวงศ์เป็นฉากสุดท้ายที่ต่างจากความพยายามของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่นำกรุงศรีอยุธยาหลุดจากอำนาจหงสาวดีได้สำเร็จ ...ถ้าเจ้าอนุวงศ์ทำสำเร็จจะเกิดอะไรขึ้น และกลับกัน ถ้าพระนเรศวรล้มเหลวและโดนพระเจ้านันทบุเรงกระทำเช่นนี้จะเกิดอะไรขึ้น

“ประวัติศาสตร์

ดวงเดือน บุนยาวง

บุตรีมหาสิลา วีระวงส์ ผู้บุกเบิกการค้นคว้าประวัติศาสตร์ลาว

“ในทัศนะคุณพ่อ ยกย่องมหาราชหลายพระองค์ เจ้าอนุวงศ์ท่านถือว่ากล้าหาญ อยากให้ลาวมีเอกราช พ่อเป็นคนแรกที่ค้นเอกสารมายืนยันว่านอกจากเจ้าอนุวงศ์เป็นนักรบยังเป็นกวี และเรียบเรียงประวัติออกมาเป็นหนังสือ *พระราช-ประวัติของสมเด็จพระเจ้าอนุวงศ์* (ฉบับมหาสิลา วีระวงส์) ให้รายละเอียดและข้อมูลที่ท่านเห็นในสมัยนั้น เพราะท่านเห็นคนรุ่นดิฉันโตและเรียนในสมัยที่ฝรั่งเศสปกครองลาว ความรู้ด้านภาษา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ถูกฝรั่งเศสยัดเยียดเข้าทำนองใส่ความเชื่อว่าฝรั่งเศสดี ช่วยกู้ลาวจากการเป็นเมืองขึ้นสยาม ปราบฮ่อ พัฒนาประเทศ สมัยนั้นหนังสือประวัติศาสตร์ลาวไม่มี มีแต่หนังสือที่ โปล บลองเซ เขียนให้คนลาวเรียนถือเป็นประวัติศาสตร์ลาวเล่มแรก

“สมัยนั้นเรียนประวัติศาสตร์ยุโรปเสียมาก หลังปี ๒๕๑๘ ที่เรียกว่าปีปลดปล่อยจึงมีการเรียนประวัติศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้าน มีการผลิตตำราประวัติศาสตร์ลาวเพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนมากเน้นเรื่องปฏิวัติและลัทธิคอมมิวนิสต์ พ่อมองว่าลาวต้องมีตำราประวัติศาสตร์ของเราเอง จึงศึกษาเอกสารโบราณ เริ่มสะสมข้อมูล สมัยดิฉันเด็กๆ ตื่นมาจะเห็นพ่อนั่งอ่านใบลานที่ส่วนมากได้จากวัด เขียนด้วยอักษรลาวโบราณ ท่านมีบัญชีที่ระบุว่าใบลานพับไหนมาจากที่ไหน มีการอ้างอิงเอกสารอย่างเป็นระบบ เวลาเขียนไม่บอกว่าตัวเองแต่ง แต่บอกว่าเอาข้อมูลจากตำราหลายเล่มหลักฐานหลายอย่าง มาเรียบเรียงให้อ่านง่าย ไม่เขียนสิ่งไม่รู้ลงไป ถ้าผิดพลาดท่านจะเขียนบอกในนั้นเลย

“ช่วงก่อนพ่อเสียชีวิต ดร. เผยพัน กับ มะยุรี เหง้าสีวัทน์ ยังศึกษาเรื่องเจ้าอนุวงศ์ต่อโดยนำเอกสารเวียดนามมาใช้ก็พบข้อมูลน่าสนใจจำนวนมาก พ่อก็ดีใจที่นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่สนใจ ท่านบอกท่านมีข้อจำกัดที่ไม่รู้ภาษาต่างประเทศ รู้แต่เรื่องเอกสารโบราณ ท่านบอกว่าสิ่งที่เขียนมาจากสิ่งที่ท่านรับรู้และเข้าใจ ไม่ได้ตัดสินว่าใช่หรือไม่ใช่

ไม่มีคำว่า ‘ถูก’ หรือ ‘ผิด’”

“ในระดับหมู่บ้านพ่อเป็นคนสำคัญ มีชาวบ้านนับถือเพราะทำงานนำรัฐบาล คนมักเรียกท่านว่า ‘อาจารย์’ วงวิชาการก็ยอมรับว่าพ่อเป็นคนบุกเบิกด้านประวัติศาสตร์ลาว ก่อนท่านเสียชีวิตดิฉันยังได้ช่วยทำงานเรื่องท้าวฮุ่งท้าวเจืองกับพจนานุกรม ท่านห่วงเรื่องนี้เพราะท่านเสียชีวิตก่อนจะตีพิมพ์สำเร็จ

“การที่ตำราเรียนไทยมองเจ้าอนุวงศ์อีกมุมนั้น ดิฉันคิดว่าธรรมดา แหล่งข้อมูลต่างกันย่อมตีความต่างกัน กรณีตำราเรียนไทยบางทีอาจปิดบังข้อมูลบางอย่างที่ไม่ดีกับประเทศ ประวัติศาสตร์กับการเมืองไปด้วยกัน ดิฉันเคยไปโคราชมองเรื่องย่าโมเป็นเรื่องธรรมดา บ้านไหนก็อยากมีวีรบุรุษ เป็นความภูมิใจ ที่สำคัญไม่ควรข่มน้ำใจกัน ไม่ควรบิดเบือนประวัติศาสตร์ ต้องสอนประวัติศาสตร์ในแง่ที่ว่ามีอะไรเกิดขึ้นในอดีต การบิดเบือนทำง่าย ใครเขียนหนังสือได้ก็ทำได้แล้ว

“มหาสิลาท่านบอกว่าลูกหลานที่ค้นคว้าต่อมีหน้าที่ทำให้สมบูรณ์ ไม่มีใครรู้ว่าสมบูรณ์อยู่ที่ไหน คงต้องทำไปเรื่อย เพราะประวัติศาสตร์ไม่ใช่สิ่งที่เรารู้ได้หมด คนเขียนใบลานสมัยก่อนก็คงเขียนเท่าที่เขารู้ เราอ่านแล้วบอกว่าถูกผิดคงยาก บางทีอาจถึงเวลาที่นักประวัติศาสตร์ของสองประเทศต้องแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน ตอนนี้เป็นไปได้เพราะนักวิชาการสมัยนี้ใจกว้างขึ้น เห็นความสำคัญของเอกสารโบราณจากเดิมที่สนใจแต่เอกสารตะวันตก ที่ผ่านมานักวิชาการไทยคือคุณธวัช ปุณโณทก ก็เคยแปล *พื้นเวียง* เป็นไทย ทางลาวตอนนี้ก็นำเอกสารเวียดนามมาแปล มุมมองก็กว้างขึ้น

“บางคนอาจสงสัยว่าทำไมลาวยังเคารพวีรกษัตริย์ทั้งที่ปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ อธิบายได้ว่าสมัยก่อนไม่มีลัทธิอื่นนอกจากศักดินา ทีนี้ก็มีศักดินาที่กู้ชาติที่เก่งและไม่เก่ง เก่งเราก็ยกย่อง เพราะมีคนเหล่านี้จึงมีประเทศสืบมา

ชะตากรรมเจ้าอนุวงศ์ในเวียดนาม

มรกตวงศ์ ภูมิพลับ
อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์เวียดนาม

"แม้ชาวลาวจะเป็นอนารยชน ราษฎรเวียดนามก็ห้ามโก่งราคา เมื่อใดก็ตามที่เราพบกับครอบครัวหรือผู้ติดตามของกษัตริย์แห่งล้านช้าง ไม่ว่าถนน ตลาด หรือที่พำนักของพวกเขา เราต้องให้สิทธิพิเศษแก่พวกเขาทั้งที่นั่ง นอนเล่น เดิน หรือยืน เราต้องระวังถ้อยคำที่ใช้ หลีกเลี่ยงคำพูดโอ้อวดว่าเป็นเจ้านายหรือไม่แสดงความดูถูก ไม่ปฏิบัติต่อพวกเขาเหมือนเป็นผู้ที่ด้อยกว่า หากชาวลาวกระทำผิด ขุนนางประจำเมืองจะต้องรายงานรวมทั้งจัดการกรณีนั้น ชาวเวียดนามจงปกป้องเกียรติของราช-อาณาจักร และแสดงลักษณะที่เป็นศิวิไลซ์ ผู้ใดละเมิดหรือฝ่าฝืนคำประกาศนี้ ไม่ว่าจะเป็นทหารและราษฎรจักต้องถูกลงโทษ"

มิงหม่าง
เว้, พ.ศ. ๒๓๗๐

กลางปี พ.ศ. ๒๓๗๐ เจ้าอนุวงศ์เสด็จหนีกองทัพสยามจากเวียงจันทน์มุ่งขอความช่วยเหลือจากราชสำนักเหงวียน ณ กรุงเว้* เป็นครั้งแรก สำหรับประวัติศาสตร์ไทยแล้วเรื่องราวของเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเป็นที่รับรู้ส่วนใหญ่เป็นเพียงการนำเสนอจากมุมมองและหลักฐานของสยามหรือลาว ทว่าผู้เกี่ยวข้องสำคัญในเหตุการณ์นี้คือเวียดนามที่อ้างว่าเป็นผู้ให้ความคุ้มครองเวียงจันทน์ ซึ่งไม่เป็นที่กล่าวถึงในสังคมไทย

เวียงจันทน์เป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า ส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังกรุงเทพฯ และเว้ เจ้าอนุวงศ์เริ่มส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังเว้ทุก ๓ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๙ ในสมัยจักรพรรดิซาลอง จึงเป็นเรื่องปรกติที่เมื่อเกิดความขัดแย้งกับฝ่ายหนึ่งก็จะไปขอความคุ้มครองจากอีกฝ่ายหนึ่ง ดังที่สยามและเวียดนามตั้งตนว่าเป็นบิดามารดาของบรรดาเมืองประเทศราชทั้งหลาย ซึ่งเป็นลักษณะการปกครองของรัฐโบราณในอุษาคเนย์

หลักฐานชิ้นสำคัญของเวียดนามที่ระบุถึงเหตุการณ์แรกเริ่มที่เจ้าอนุวงศ์เสด็จมาขอลี้ภัยและช่วงเวลาที่เจ้าอนุวงศ์อยู่ในความคุ้มครองของเวียดนามช่วงสั้น ๆ ได้แก่ "บันทึกการปฏิบัติงานของราชสำนักว่าด้วยเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้าง (Quốc triều xử trị Vạn Tượng sự nghi lục / *The Journal*) โดยโงกาวหลาง (Ngô Cao Lãng) เลขานุการเขตปกครองในจังหวัดเหงะอาน (Nghệ An) ได้รับคำสั่งจากกรมวังให้รวบรวมจดหมายและรายงานต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ ๑๘ ตุลาคม-๕ กุมภาพันธ์ ๒๓๗๐ ส่งให้ราชสำนักที่กรุงเว้ หลักฐานชิ้นนี้เล่าที่มาที่ไปของเหตุการณ์ตั้งแต่เวียดนามเข้าไปมีส่วนในเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์ นอกจากนี้ยังฉายภาพการดูแลต้อนรับ และธรรมเนียมปฏิบัติที่ราชสำนักเว้ปฏิบัติต่อเจ้าอนุวงศ์ แสดงให้เห็นทัศนคติของราชสำนักเวียดนามต่อเจ้าอนุวงศ์ อีกทั้งพระราชพงศาวดารสมัย

---

*เมืองเว้ ถ้าออกเสียงตามภาษาเวียดนามต้องออกว่า "เฮว้" แต่ในหนังสือเล่มนี้จะใช้ "เว้" เนื่องจากคุ้นชินในความรับรู้ของผู้อ่านชาวไทย

ราชวงศ์เหงวียน ได้แก่ *พงศาวดารชุดด่ายนามถึกหลุก (Đại Nam Thực lục)* ก็ลำดับเหตุการณ์ว่าด้วยเจ้าอนุวงศ์ในสายตาของเวียดนามอย่างต่อเนื่อง

เวียดนามเรียกเจ้าอนุวงศ์ว่า "อาโน๋ (A Nỗ)" เจ้าอนุวงศ์ทรงขอลี้ภัยในเวียดนามสองครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ และ พ.ศ. ๒๓๘๐ ก่อนถูกจับส่งให้ราชสำนักกรุงเทพฯ และถูกสำเร็จโทษถึงแก่พระชนม์ชีพในที่สุด ช่วงเวลาที่ลี้ภัยอยู่เวียดนามตลอดจนความรับรู้และทัศนคติของพระเจ้ากรุงเวียดนามที่มีต่อเจ้าอนุวงศ์จึงเป็นประเด็นน่าสนใจ

เส้นทางชีวิตของเจ้าอนุวงศ์ในการขอลี้ภัยในเวียดนามนั้นไม่ง่าย เพราะต้องรอการพิจารณาตอบรับจากราชสำนักเหงวียนเป็นเวลาหลายเดือน โดยหลังจากเจ้าอนุวงศ์ทรงพ่ายแก่กองทัพสยามภายใต้การนำทัพของพระยาราชสุภาวดี (ภายหลังคือเจ้าพระยาบดินทรเดชา) ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ แล้ว เจ้าอนุวงศ์ พระญาติและผู้ติดตามได้มาลี้ภัยอยู่ที่เมืองวิงห์ จังหวัดเหงะอาน เขตติดต่อระหว่างลาวและเวียดนาม

การมาของเจ้าอนุวงศ์และคณะนั้นทางราชสำนักเวียดนามมองว่าเหมือนหนีร้อนมาพึ่งเย็น และตามธรรมเนียมปฏิบัติของรัฐใหญ่ที่อ้างว่าเวียงจันทน์ส่งเครื่องราชบรรณาการถวายมายังเวียดนาม จึงหมายถึงความชอบธรรมที่ราชสำนักเวียดนามจะให้ความคุ้มครองแม้ตอนแรกจะยังไม่ชัดเจนว่าเหตุใดเจ้าอนุวงศ์จึงถูกกองทัพสยามตีพ่าย

ความขัดแย้งระหว่างสยามและเวียงจันทน์นั้นเวียดนามระวังท่าทีในการแสดงออกและพยายามวางตนเป็นคนกลางในการประนีประนอมปัญหาระหว่างทั้งสองรัฐ และเสนอให้สยามยอมอภัยให้แก่เจ้าอนุวงศ์ ด้วยช่วงต้นรัตนโกสินทร์สยามและเวียดนามมีสัมพันธ์ทางการทูตที่แนบแน่นมาตั้งแต่ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์เหงวียน คือรัชสมัยของจักรพรรดิซาลองและรัชกาลที่ ๑ ของสยามที่ครั้งหนึ่งเหงวียนแอ๋งห์ (ต่อมาคือจักรพรรดิซาลอง) เคยเสด็จลี้ภัยจากกบฏเตยเซินมาอาศัยในกรุงเทพฯ มิงหม่างทรงครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๒ ก็ต้องธำรงความสัมพันธ์ที่ดีไว้

แม้หลักฐานเวียดนามจะแสดงให้เห็นท่าทีของมิงหม่างว่าไม่ประสงค์ให้สงครามขยายวงให้เวียดนามเข้าไปร่วมด้วย แต่ก็ระบุถึงความระแวงของราชสำนักเว้ที่มีต่อสยามว่าไม่ได้แจ้งอะไรเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเลยทั้งที่เวียงจันทน์เป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า ทว่า "เหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์" ได้นำมาสู่กำเนิดการทูตอันร้าวฉานจนนำไปสู่สงครามระหว่างสยามและเวียดนามในเวลาต่อมา

ก่อนจะถึงเมืองวิงห์ (Vinh) : เส้นทางการเสด็จลี้ภัยของเจ้าอนุวงศ์

๑๕ พฤษภาคม ๒๓๗๐ เจ้าอนุวงศ์ ครอบครัวและผู้ติดตามเดินทางออกจากเวียงจันทน์ล่องเรือลงมาตามน้ำทั้งหมด ๑๑ สายจากทางตะวันออกของแม่น้ำโขงและขึ้นฝั่งที่หลักโฮน (Lac-hoan หรือ Lakhone) ซึ่งปัจจุบันคือเมืองท่าแขก เพื่อขอลี้ภัยไปยังเวียดนาม เจ้าอนุวงศ์ทรงใช้เวลาเคลื่อนไหวแถบชายแดนลาว-เวียดนามเกือบ ๔ เดือน ก่อนราชสำนักเวียดนามจะนำตัวเจ้าอนุวงศ์และพระญาติไปยังจังหวัดเหงะอาน เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๓๗๐

ทหารสยามมากกว่า ๒ หมื่นคนตามจับตัวเจ้าอนุวงศ์ เจ้าอนุวงศ์จึงทรงต้องแยกเส้นทางการหนีโดยส่งมเหสี สนม พระโอรสและพระธิดาไปทางบก ส่วนพระองค์ใช้อีกเส้นทางหนึ่ง จุดหมายคือเมืองตามด่ง (Tam Động) เมืองชายแดนระหว่างลาวและเวียดนาม การหลบหนีครั้งนี้มีเจ้าเมืองท่าแขกติดตามมาด้วย เมื่อมาถึงเมืองตามด่งก็ให้น้องชายเจ้าเมืองเป็นผู้ส่งพระราชสาส์นไปยังจักรพรรดิเวียดนาม ผ่านขุนนางเวียดนามที่เมืองกวี่เหิบ (Quỳ Hợp) ชายแดนเวียดนามในจังหวัดเหงะอาน

คณะราชทูตที่ส่งจดหมายไปยังเมืองกวี่เหิบนั้นมีจำนวน ๑๑ คน ตามธรรมเนียมของเมืองใหญ่ทหารเวียดนามให้การต้อนรับและคุ้มครองคณะราชทูตด้วยถือเป็นเมืองที่ส่งราชบรรณาการมายังเวียดนามโดยตลอด รายงานของทหาร

ชายแดนเวียดนามส่งไปยังราชสำนักเหงวียนระบุสภาพของเจ้าอนุวงศ์ว่า “กษัตริย์ล้านช้างไม่มีหนทางใดแล้วและถูกบีบให้ต้องลี้ภัยมา ทางเราก็พบว่าผู้คนของพวกเขาอยู่ในสภาพหดหู่ และหวังเป็นอย่างยิ่งจากองค์จักรพรรดิจะมีพระเมตตาต่อพวกเขา” ระหว่างรอคำสั่งนั้นก็ช่วยเหลือโดยให้เครื่องดำรงชีพเป็นเบี้ย ข้าวสาร น้ำปลา เกลือ

เวียดนามเองก็บอกว่าเวียงจันทน์เป็นเสมือนสมบัติและเด็กที่พึ่งพาราชสำนัก ทั้งยังมองว่าอาณาจักรเวียงจันทน์เป็นเหยื่อของสยาม ต่อมาราชสำนักเวียดนามจึงออกคำสั่งมาถึงขุนนางที่เหงะอาน ความว่า “กษัตริย์ล้านช้างพบกับสถานการณ์ที่ยากลำบาก ทางราชสำนักมีความเห็นอกเห็นใจและพยายามจะให้กษัตริย์แห่งล้านช้างได้บรรเทาความกังวลนั้น และอดทนรอในการตัดสินใจของราชสำนัก โปรดรอและอย่าได้สับสน หากทหารสยามพยายามเข้ามาจับตัวและไม่สามารถทัดทานได้ก็ให้หนีมายังเขตแดนของเหงะอาน ตั้งแต่ได้รับข่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์ของพระองค์นั้น เราได้เตรียมช้างศึกยังชายแดนเพื่อปกป้องพระองค์ หากทหารสยามดำเนินตามนโยบายเกี่ยวกับชายแดน พวกเขาจะไม่กล้าก้าวล่วงมายังดินแดนของเรา” ราชสำนักเวียดนามให้แม่ทัพ นายกอง และทหาร ๑๐๐ คนแต่งเครื่องแบบเต็มยศ ส่งจดหมายและของขวัญไปให้เจ้าอนุวงศ์และผู้ติดตามเป็นเบี้ย กระบือ ข้าว เหนียว หมู ไก่ เป็ด สุรา เกลือ น้ำปลาและปลาร้า ให้กษัตริย์แห่งล้านช้างเพื่อแสดงเจตจำนงแห่งความห่วงใย

เป้าประสงค์ของเจ้าอนุวงศ์ไม่ใช่แค่เพื่อรักษาชีวิตรอดโดยใช้เวียดนามเป็นเครื่องกำบัง ระหว่างรอการตัดสินใจว่าจะให้ลี้ภัยหรือไม่นั้น เจ้าอนุวงศ์ได้พยายามใช้กำลังของกองหน้าและกองหนุนเพื่อสู้กับสยาม เจ้าอนุมีทหารเพียง ๓๐๐ คน ส่งให้ไปตั้งรับกองทัพสยาม ส่วนกองหนุนก็เกณฑ์แรงงานปลูกข้าวเพื่อเป็นเสบียง

ในพระราชสาส์นที่เขียนตอบกลับไปหลังจากราชสำนักเวียดนามส่งมานั้น เจ้าอนุวงศ์ทรงระบุถึงกองทัพของพระยาราชสุภาวดีที่กำลังยกพลมายังเมืองบาสัก และสะหวันนะเขต จึงขอกำลังสนับสนุนจากเวียดนาม อ้างว่ากองทัพสยามทำให้

ราษฎรในเมืองเวียงจันทน์หวาดกลัวและพากันหนีเข้าป่าลึก

เจ้าอนุวงศ์ยังทรงเขียนอีกว่า ชาวบ้านพวกนั้นหวังว่าจะได้กลับมาหากษัตริย์ของพวกเขา โดยอ้างเหตุการณ์ที่เวียดนามเคยส่งกำลังไปช่วยเมืองออกของเวียดนามในเขตกัมพูชาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ในพระราชสาส์นยังระบุอีกว่าการช่วยเหลือของเวียดนามจะทำให้ราษฎรของเวียงจันทน์สามารถส่งเครื่องราชบรรณาการและจงรักภักดีต่อเวียดนาม ทั้งยังหลีกเลี่ยงอันตรายจากการรุกรานของทัพสยาม

ทว่าราชสำนักเวียดนามเองกลับมองเจ้าอนุวงศ์ในฐานะของผู้เกรงกลัวต่อโชคชะตา วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๓๗๐ พระบรมราชโองการจากราชสำนักมีใจความว่า "...เราเชื่อว่ากษัตริย์ล้านช้างตกใจกลัวที่ทัพสยามตามไล่ล่าไกลสุดหล้าฟ้าเขียว เขาตกใจกลัวแม้ว่ายังไม่ได้เผชิญหน้ากับทหารสยามแม้เพียงคนเดียว การลี้ภัยแถบชายแดนเวียดนามจะสร้างความหวั่นวิตกให้แก่ประชาชนที่อยู่บริเวณชายแดน"

ระหว่างเจ้าอนุวงศ์ทรงรอความช่วยเหลือจากเวียดนามอยู่นั้น เหตุการณ์ที่เจ้าอุปราช (เจ้าอุปราชติสสะ) ถูกสยามจับตัวไปที่เมืองมุกดาหารและยินยอมโอนอ่อนตามสยามพร้อมกับชาวบ้านผู้ติดตามเจ้าอุปราชจำนวนหนึ่ง เวียดนามมองว่าเจ้าอนุวงศ์เองที่เป็นฝ่ายเลือกทิ้งแผ่นดินของพระองค์มา ทั้งพระอนุชาก็ถือข้างสยามและโอรสของเจ้าอุปราชติสสะซึ่งแต่เดิมเดินทางมาพร้อมกับเจ้าอนุวงศ์ก็ยินดีจะลักลอบหนีไปหาเจ้าอุปราช สถานการณ์เช่นนี้ราชสำนักและแม่ทัพใหญ่ของเวียดนามวิเคราะห์ว่า เจ้าอนุวงศ์ถูกปฏิเสธโดยประชาชนและถูกละทิ้งโดยพระญาติและมองว่าเจ้าอนุวงศ์ไม่อาจมีสถานะที่จะฟื้นฟูดินแดนของพระองค์ หลายต่อหลายครั้งที่บันทึกของทหารเวียดนามมักวิพากษ์การทำหน้าที่พ่อเมืองว่า "เจ้าอนุวงศ์เลือกละทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนของตัวเอง"

สอดคล้องกับจดหมายจากเจ้าน้อยเมืองพวนที่กล่าวถึงการยอมอยู่ใต้การปกครองของกษัตริย์ล้านช้างตามพระราชโองการของจักรพรรดิชาลอง (จักรพรรดิพระองค์ก่อน) จากการลี้ภัยของเจ้าอนุวงศ์ เจ้าน้อยในฐานะของเมืองเล็กกว่าเห็นว่าเจ้าอนุวงศ์ได้ละทิ้งเมืองเล็กเมืองน้อยที่อยู่ภายใต้การปกครอง ราษฎรได้รับความ

เดือดร้อน ถูกปล้นสะดม จึงขอให้ราชสำนักเวียดนามรับเมืองพวนกลับไปเป็นเมืองออกของราชสำนักเวียดนามดังเช่นเคยปฏิบัติมา โดยจะส่งบรรณาการถวายทุก ๓ ปี (หลักฐานท้องถิ่นบางชิ้นระบุ ๑ ปี) เพื่อจะได้รับการคุ้มครองทางทหารและอยู่กันอย่างสันติเช่นเคย

พงศาวดารด่ายนามถึกหลุก บันทึกว่า เมื่อเจ้าอนุวงศ์ได้ส่งพระราชสาส์นขอความช่วยเหลือจากเวียดนาม จักรพรรดิมิงหม่างและราชสำนักเวียดนามเห็นพ้องให้มีการสืบต้นตอความขัดแย้งโดยให้แม่ทัพใหญ่ เลวันเสวียด (Lê Văn Duyệt) ผู้ปกครองเมืองซาดิ่งห์ (หรือไซ่ง่อน) ส่งกำลังไปสังเกตการณ์และวางแนวทหารเกณฑ์ช้างศึกมาประจำการในเขตเมืองตามด่ง เมืองชายแดนลาว เมืองกวี่เหิบและเมืองกี่เซินของเวียดนาม จนถึงเมืองพวน เพื่อป้องกันไม่ให้ทหารสยามเข้ามาในพระราชอาณาเขตของเวียดนามและปกป้องเจ้าอนุวงศ์ การตรึงกำลังทางทหารส่งผลให้ทหารเวียดนามสูญเสียกำลังทหารจำนวนมากเพราะความเจ็บป่วย นอกจากนี้แม่ทัพใหญ่ของเวียดนามยังมองว่าแม้สยามจะเป็นรัฐเพื่อนบ้านมีสัมพันธ์มายาวนาน แต่ครั้งนี้ปฏิบัติเสมือนเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อาจเป็นเพราะสยามเกรงกลัวราชสำนักเหงวียนจะฉวยโอกาสชิงอำนาจเหนือเวียงจันทน์

ทว่าราชสำนักเหงวียนอ้างว่าจำเป็นต้องช่วย เพราะเจ้าอนุวงศ์เป็นกษัตริย์เมืองออกของเวียดนาม และเจ้าอนุวงศ์ก็ตกอยู่ในเหตุการณ์ไม่คาดฝัน จึงมีความเคลื่อนไหวด้วยการเจรจาระหว่างพระยาราชสุภาวดีของสยามกับแม่ทัพเวียดนาม ระหว่างนั้น หลักฐานเวียดนามบันทึกว่า จดหมายของแม่ทัพสยามระบุว่า สยามจะไม่ยอมลดละการไล่ล่าตัวเจ้าอนุวงศ์ เพราะได้กระทำความผิดร้ายแรงและรัชกาลที่ ๓ ทรงต้องการนำตัวเจ้าอนุวงศ์ไปลงโทษ ทว่าสยามก็มีข้อจำกัดที่มิกล้ารุกล้ำดินแดนที่เป็นอาณาเขตของเวียดนามหรือมีทหารเวียดนามตรึงกำลังอยู่ เลยปักหลักอยู่ที่เหมืองหลักโฮน

ช่วงเดือนมิถุนายนถึงปลายเดือนสิงหาคม เจ้าอนุวงศ์ลี้ภัยอยู่บริเวณเมืองตามด่งกระทั่งทัพสยามบุกกระหนาบเข้ามาจึงย้ายไปยังฐานที่ตั้งของทัพเวียดนาม

คือเมืองกวี่เหิบ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๓๗๐ ราชสำนักเหงวียน ณ กรุงเว้ให้เตรียมการรับเจ้าอนุวงศ์เข้าลี้ภัยในตัวเมืองเหงะอาน

ก่อนเจ้าอนุวงศ์จะเสด็จเข้าเมืองเหงะอาน พระองค์ทรงกล่าวถึงความกรุณาของราชสำนักเหงวียนว่า "เราได้รับพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ซึ่งตลอดชีวิตนี้ก็ไม่สามารถทดแทนได้หมด"

ชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้าอนุวงศ์ในเวียดนาม

เจ้าอนุวงศ์เสด็จถึงเหงะอานเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๓๗๐ หลังออกจากเวียงจันทน์มากว่า ๔ เดือน ภายใต้การคุ้มกันของทหารเวียดนามกว่าพันคน นำโดย เหงวียนกงเตี๊ยบ (Nguyễn Công Tiếp) จากเมืองตามด่ง มาเมืองวิงห์ ผ่านภูเขาซางมาน (Giang Man)

ภาพแรกที่บันทึกขบวนเสด็จของเจ้าอนุวงศ์เมื่อมาถึงเหงะอาน คือทรงแต่งองค์เหมือนสามัญชนเพราะไม่ต้องการให้ทหารสยามรู้ความเคลื่อนไหวว่าเป็นหน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์หรือเป็นคนในราชวงศ์ ขบวนเสด็จของเจ้าอนุวงศ์รวมทั้งหมด ๔๘๐ คน ประกอบด้วย เจ้าอนุวงศ์ มเหสี ๔ พระองค์ พระปิตุจฉา (ป้า) ๑ พระองค์ พระสนม ๑๘ พระองค์ พระโอรส ๘ พระองค์ พระนัดดา ๖ พระองค์ นางสนองพระโอษฐ์ ๕๘ คน ผู้ติดตามอีก ๑๙๒ คน ขุนนางระดับสูงอีก ๔๔ คน และชาวบ้าน ๑๔๘ คน ทั้งหมดนี้ทางกรมวังของเวียดนามสั่งให้ข้าหลวงเมืองเหงะอานให้การต้อนรับและมอบเงินและเครื่องใช้ลดหลั่นตามลำดับเป็นเดือนๆ ไป

กรมวังเวียดนามจัดพิธีต้อนรับเจ้าอนุวงศ์ตามธรรมเนียมปฏิบัติของเวียดนาม ข้าราชการและขุนนางเวียดนามแต่งตัวเต็มยศ เจ้าอนุวงศ์เองก็ต้องต้อนรับขุนนางเวียดนามตามกำหนดการที่กรมวังเวียดนามจัดการให้ ราชสำนักเวียดนามจัดการปลูกที่พำนักให้เจ้าอนุวงศ์รวมทั้งผู้ติดตามทั้งหมด

ตลอดระยะเวลาที่เจ้าอนุวงศ์ทรงลี้ภัยอยู่ในราชอาณาจักรเวียดนามนั้นได้

อาศัยอยู่ในเมืองวิงห์ จังหวัดเหงะอานเป็นหลัก มิงหม่างทรงแต่งตั้งให้ฟานวันถวี่ (Phan Văn Thuỷ) เป็นข้าหลวงใหญ่ มีอำนาจเต็มในการตัดสินใจและดูแลชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนตัดสินใจชะตาของเจ้าอนุวงศ์

ก่อนที่เจ้าอนุวงศ์จะเสด็จไปถึงจังหวัดเหงะอาน จักรพรรดิมิงหม่างมีพระบรมราชโองการผ่านกรมวังไปถึงขุนนางที่เมืองวิงห์ เมืองหลวงในจังหวัดเหงะ-อาน ให้เตรียมการต้อนรับเจ้าอนุวงศ์ ครอบครัวและผู้ติดตามอย่างสมพระเกียรติตามธรรมเนียมของราชสำนักเวียดนาม ในฐานะที่ราชอาณาจักรเวียงจันทน์ถวายบรรณาการและอยู่ภายใต้การคุ้มครองของพระเจ้ากรุงเวียดนาม แม้ว่าเจ้าอนุวงศ์จะทรงมีความผิดจริงหรือไม่ แต่ราชสำนักเวียดนามก็ต้องออกตัวปกป้องก่อนธรรมเนียมการต้อนรับตามอย่างราชสำนักเหงวียนนั้นแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีและเกียรติของราชสำนัก ขุนนางประจำจังหวัดจัดเวรยามคุ้มกันเจ้าอนุวงศ์และผู้ติดตาม

ราชสำนักเว้ให้การต้อนรับเจ้าอนุวงศ์และคณะโดยออกคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษรใจความว่า

“เมื่อพวกเขามาถึงเมืองเหงะอาน จะต้องจัดเตรียมล่ามไว้ให้ กองทัพประจำเมืองถูกจัดให้ต้องรับรองและคุ้มกันพวกเขาให้ดี หากพวกเขาไปตลาดเพื่อซื้อหรือขายของ ล่ามต้องบอกราคา แปลหรือเขียนราคาให้ดู หากพวกเขาต้องการซื้อของล่ามมีหน้าที่เอาของตามจำนวนที่เขาต้องการและให้พวกเขาตรวจตราสินค้า ห้ามชาวเวียดนามไม่ว่าผู้ใดนำสินค้าไปยังที่อื่นหรือผ่อนผันว่าจะนำสินค้ามาให้ทีหลัง เมื่อชาวเวียดนามต้องการขายของต้องเป็นของแท้เท่านั้น”

ต่อคำประกาศนี้ราชสำนักกำหนดให้ขุนนางในฐานะของหน่วยรักษาความปลอดภัยและลูกน้องเป็นผู้บังคับใช้ราชโองการฉบับนี้ให้ชาวเวียดนามทุกระดับปฏิบัติโดยทั่วกัน แม้จะเป็นกษัตริย์จากเมืองน้อยและถูกตีพ่ายแล้ว ราชสำนักเวียดนามยังจัดลำดับพิธีการต่าง ๆ ให้สมพระเกียรติในฐานะผู้ลี้ภัย การให้ความสะดวกและการดูแลเจ้าอนุวงศ์ในราชอาณาจักรเหงวียนแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีและเกียรติของเวียดนาม

นอกจากนี้พระบรมราชโองการของมิงหม่างยังระบุไว้ชัดเจนดังความตอนหนึ่งว่า “สำหรับกษัตริย์แห่งล้านช้างแล้วในสภาวะที่ยากลำบากเช่นนี้และมาขอลี้ภัย ห้ามไม่ให้ใครวางตัวโอหัง แต่ก็ใช่ว่าจะยอมรับใช้เขา กระทำการที่ไม่สร้างความเสียหายแก่เกียรติยศของราชอาณาจักรหรือหลักการของรัฐเมื่อต้องมีเรื่องเกี่ยวข้องกับกษัตริย์”

ระหว่างเจ้าอนุวงศ์ประทับที่เวียดนาม พระองค์ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมและจารีตตามอย่างราชสำนักเว้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดหน่วยทหารและขุนนางเมืองเหงะอานเพื่อเข้าพบเจ้าอนุวงศ์ โดยมีขุนนางของจังหวัดเป็นพี่เลี้ยงในการประกอบพิธีตามธรรมเนียมปฏิบัติของเวียดนาม นอกจากนี้ยังจัดทหารเพื่ออารักขาเจ้าอนุวงศ์และที่พักของพระองค์อย่างเข้มงวด

ขณะเดียวกันเจ้าอนุวงศ์และผู้ติดตามไม่ได้รับอิสระในการเข้านอกออกในนัก ราชสำนักเวียดนามให้มีคนประกบอยู่ตลอดเวลาโดยมีข้อบังคับระบุว่า ระหว่างอยู่ที่เมืองเหงะอาน หากเจ้าอนุวงศ์หรือผู้ติดตามต้องการไปตลาดหรือที่อื่นใดล่ามต้องแจ้งให้ทหารเวียดนามที่ดูแล พวกเขาไม่สามารถไปโดยลำพัง ขณะเดียวกันประชาชนและทหารของจังหวัดต้องตระหนักว่าจะไม่โอ้อวดกับทหารหรือพลเรือนของกษัตริย์แห่งล้านช้าง” แสดงให้เห็นว่าแม้ราชสำนักเหงวียนจะให้ลี้ภัยและช่วยเหลือแต่ก็ระแวงและถูกจับตามองภายใต้การควบคุมของขุนนางเวียดนามตลอดเวลา

ตลอดระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขตของเวียดนามนั้น นอกจากเครื่องเงินและทรัพย์สินอื่นๆ แล้ว มีบางครั้งที่มิงหม่างพระราชทานของขวัญให้เจ้าอนุวงศ์และผู้ติดตามเป็นรายเดือน ทั้งข้าวสาร หมู กระบือ น้ำปลา และสุรา

ระหว่างลี้ภัยในเวียดนามนั้นเจ้าอนุวงศ์ต้องส่งเจ้าราชวงศ์พระโอรสและขุนนางเวียงจันทน์เข้าไปยังราชสำนักเหงวียน ณ กรุงเว้ เพื่อเป็นสื่อหรือเครื่องประกันของฝ่ายเวียงจันทน์ในการนำสารขอความช่วยเหลือและขอบคุณโดยเข้าเฝ้ามิงหม่าง ณ พระราชวังท้ายหว่า (Thái Hoà) มิงหม่างไม่ทรงอนุญาตให้เจ้า

อนุวงศ์เข้าเฝ้าในวัง อ้างว่าเพราะเจ้าอนุวงศ์มีพระชนมายุมากแล้วและผ่านความยากลำบากมามากมายจึงควรต้องพัก

อย่างไรก็ดีเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ เจ้าอนุวงศ์เริ่มมีพระราชดำริจะกลับไปปกครองเวียงจันทน์ ซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของทัพสยามโดยมีเจ้าอุปราชติสสะเป็นผู้นำเมืองแทน เจ้าอุปราชเองก็ส่งสาส์นมาเพื่อให้เจ้าอนุวงศ์คืนพระมารดาและพระโอรสของเจ้าอุปราช (จำนวนโอรสนั้นระบุไม่แน่นอนในหลักฐานชิ้นนี้) ที่เจ้าอนุวงศ์จับขังไว้ หลังจากทราบว่าเจ้าอุปราชติสสะเลือกอยู่กับสยาม ในการเจรจาผ่านจดหมายครั้งนี้ เจ้าอุปราชติสสะขอให้เจ้าอนุวงศ์กลับไปปกครองราชอาณาจักร เมื่อเจ้าอนุวงศ์ได้รับจดหมายจากเจ้าอุปราชเช่นนั้นก็แสดงความเสียใจและปล่อยพระมารดาและพระโอรสของเจ้าอุปราชออกมา จากนั้นเจ้าอนุวงศ์ก็ตัดสินพระทัยเขียนจดหมายถึงเจ้าอุปราชเพื่อขอให้เจรจากับสยามให้พระองค์ได้ปกครองเวียงจันทน์ตามเดิม

ในการเขียนจดหมายเพื่อให้พระโอรสของเจ้าอุปราชคือเจ้าเม็งและทหารเวียดนามส่งไปยังเวียงจันทน์นั้นต้องได้รับการรับรองและความช่วยเหลือในการร่างจดหมายจากข้าหลวงเวียดนาม ราชสำนักเวียดนามเองก็ดำริว่าเจ้าอนุวงศ์ควรอยู่อย่างปรองดองกับพระญาติของพระองค์เอง เนื้อความในจดหมายเจ้าอนุวงศ์จะให้เจ้าอุปราชต่อรองกับสยามให้เชิญจดหมายเชิญพระองค์กลับไปปกครองเวียงจันทน์ ซึ่งประจวบเหมาะกับที่เวียดนามส่งพระราชสาส์นมายังกรุงเทพฯ เพื่อขอให้รัชกาลที่ ๓ ประทานอภัยแก่เจ้าอนุวงศ์

ราชสำนักเวียดนามยังทำความเข้าใจกับเจ้าอนุวงศ์ว่า หากพระองค์ได้ปกครองเวียงจันทน์อีกครั้ง ก่อนจะกลับไปเจ้าอนุวงศ์จะต้องทบทวนพระองค์ว่าสาเหตุใดที่ทำให้ต้องลี้ภัย และควรตระหนักในหน้าที่รับผิดชอบในฐานะของกษัตริย์อย่างไร ไม่โกรธพระญาติที่เคยเข้าใจว่าไปเข้ากับสยาม ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างความสามัคคีระหว่างเครือญาติและราษฎรให้สามารถป้องกันราชอาณาจักรให้ได้

เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ จักรพรรดิมิงหม่างให้ข้าหลวงเมืองเหงะอาน

หากำลังสนับสนุนให้เจ้าอนุวงศ์กลับไปปกครองเวียงจันทน์ได้อีกครั้ง เจ้าอนุวงศ์ทรงตอบมาว่าได้ให้กรมการต่าง ๆ ภายในเวียงจันทน์เตรียมการกลับไปของพระองค์และหาผู้สนับสนุนได้กว่าหมื่นคน เจ้าอนุวงศ์ขอทหารจากมิงหม่างเพื่อนำพระองค์กลับไปยังเวียงจันทน์ หากเจอกองทัพสยามอีกครั้งจะเผชิญหน้าไม่กล้ารบกวนทหารของเวียดนาม หากสยามรุกรานอีกครั้งก็จะยอมตายเพื่อรักษาที่มั่นให้ได้และจะไม่หนีเช่นคราวก่อน

มิงหม่างทรงเห็นว่าเจ้าอนุวงศ์มีเจตนาสร้างสันติให้บ้านเมืองอีกครั้ง ราชสำนักเหงวียนก็ควรต้องส่งเสริม จึงสนับสนุนกำลังทหารให้ ๓,๐๐๐ คน และยังมีช้าง ๒๐ เชือกไปยังเวียงจันทน์ การเป็นคนกลางในการเจรจาเวียดนามก็ระวังท่าทีหลายครั้งที่มิงหม่างทรงเกรงใจสยามอยู่มากก็แจ้งให้สยามได้ทราบท่าทีของเวียดนาม

หลังจากนำเจ้าอนุวงศ์มาส่งยังเวียงจันทน์แล้วสถานการณ์ดูเป็นปรกติในตอนแรก แม่ทัพเวียดนามเห็นว่าไม่มีอะไรจึงอนุญาตให้ทหารของเวียดนามไปพักและทยอยกลับเวียดนาม จากนั้นเพียง ๒ เดือนราชสำนักเว้ก็ได้ยินข่าวว่าเจ้าอนุวงศ์โจมตีทัพสยามระหว่างการเจรจาอีกครั้ง โดยฆ่าทหารสยามไป ๒๐๐ คน

เจ้าอนุวงศ์ทรงขอการสนับสนุนกำลังจากเวียดนามอีกครั้ง แต่ถูกปฏิเสธ มิงหม่างส่งพระราชสาส์นมาเกลี้ยกล่อมให้เจ้าอนุวงศ์ขอพระราชทานอภัยโทษกับรัชกาลที่ ๓ เพื่อจะได้ไม่เกิดสงคราม นำสันติสุขมาสู่ทั้งสามรัฐ และยังเขียนพระราชสาส์นไปยังกรุงเทพฯ เพื่อขอให้อภัยแก่เจ้าอนุวงศ์อีกครั้งเพื่อให้เวียงจันทน์กลับมาเป็นเมืองออกของรัฐทั้งสองต่อไป และเห็นว่าการลุกขึ้นต่อสู้กับทหารสยามเป็นเพราะความทะนงตนของเจ้าอนุวงศ์

เจ้าอนุวงศ์เสด็จหนีไปเมืองพวนและถูกเจ้าน้อยแห่งเมืองพวนจับตัวส่งให้สยามในวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๓๗๑ ขณะที่ทหารสยามสังหารคณะทูตของราชสำนักเวียดนามที่จะมาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทกว่า ๔๐ คน

จากเหตุการณ์นี้จักรพรรดิมิงหม่างทรงขอให้รัชกาลที่ ๓ ลงโทษทหารผู้เป็น

คนฆ่าคณะทูต โดยระบุว่าตามธรรมเนียมการทูตระหว่างรัฐไม่เคยมีการสังหารทูตมาก่อน

และพอได้ข่าวเจ้าอนุวงศ์ถูกจับ มิงหม่างก็กริ้วเจ้าน้อยเมืองพวนจึงออกคำสั่งให้คนไปจับตัวเจ้าน้อยมาประหาร ณ กรุงเว้

หลักฐานเวียดนามระบุว่า จุดจบของเจ้าอนุวงศ์นั้นเวียดนามมองว่าเป็นเพราะไม่รอให้ทัพเวียดนามไปช่วย

ตอนนี้สยามนำเจ้าอนุวงศ์มายังกรุงเทพฯ ก่อนจะถูกทรมานจนถึงแก่พระชนม์ชีพในคืนวันอาทิตย์ที่ ๒๕ มกราคม ย่างเข้ารุ่งเช้าวันจันทร์ที่ ๒๖ มกราคม ๒๔๗๒ ณ กรุงเทพฯ ย่านสำเหร่

ก่อนหน้านั้นเจ้าอนุวงศ์ทรงส่งคนไปรายงานแก่ข้าหลวงในเมืองเหงะอานว่าได้จับตัวมารดาและบุตรของเจ้าอุปราช ซึ่งเจ้าอุปราชได้ส่งจดหมายถึงเจ้าอนุวงศ์ความว่า เจ้าอุปราชติสสะได้พูดขอให้แม่ทัพสยามขอพระราชทานอภัยโทษให้เจ้าอนุวงศ์และเชิญเจ้าอนุวงศ์กลับไปยังเวียงจันทน์ ดังนั้นจึงขอให้ปล่อยตัวแม่และบุตรให้กลับไปยังเวียงจันทน์ด้วย

ในการนี้ราชสำนักเวียดนามเห็นว่าควรให้บุตรของเจ้าอุปราชเท่านั้นกลับไปยังเวียงจันทน์และที่เหลือก็ให้อยู่เหงะอาน โดยราชสำนักเหงวียนให้การดูแลเหมือนเจ้าอนุวงศ์และครอบครัวเพื่อใช้ต่อรองได้ แต่เมื่อพระราชโองการยังไม่ถึงมือ เจ้าอนุวงศ์ก็ได้ขอกับข้าหลวงเมืองเหงะอานให้บุตรของเจ้าอุปราชกลับไปพร้อมถือพระราชสาส์นเพื่อดูสถานการณ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ราชสำนักเหงวียนเห็น มิงหม่างตรัสว่า “หากเบื้องบนไม่ต้องการให้เวียงจันทน์ต้องประสบความทุกข์ยาก เมื่อเจ้าอุปราชคิดจะนำพระเชษฐากลับ ทางเราก็ส่งพระราชสาส์นไปยังสยามและนำเจ้าอนุวงศ์กลับเวียงจันทน์ได้ก็จะทำให้ราษฎรของเราอยู่อย่างสงบ หากไม่แล้วก็คงยากจะหลีกเลี่ยงไฟสงครามที่จะเกิดขึ้น”

สายตาและท่าทีของราชวงศ์เหงวียนต่อเจ้าอนุวงศ์

ไม่ต่างจากรัฐในอารักขาอื่นๆ ราชสำนักเวียดนามยึดคติการมองเมืองปกครองต่างๆ แบบเดียวกับจีน เรียกพวกดินแดนชายขอบราชสำนักว่าเป็น Man (มาน-蛮) หรือ Di (ซี-狄) หมายถึง อนารยชนหรือความไม่ศิวิไลซ์ ดังนั้นจึงเรียกเจ้าอนุวงศ์ว่าเป็นกษัตริย์แห่งพวกอนารยะ (Vua Man)

เหตุผลในการยอมรับต่อคำขอของเจ้าอนุวงศ์มาจากความสงสารในโชคชะตาเช่นเดียวกับภาระหน้าที่ที่ต้องบรรเทาทุกข์ของประเทศที่อ่อนแอกว่า หลักฐานจากราชสำนักเหงวียนระบุไว้ชัดเจนว่า “หากแม่ทัพสยามขอตัวเจ้าอนุวงศ์ เชื้อพระวงศ์หรือคนในปกครองไป ให้แม่ทัพนายกองส่งจดหมายแจ้งว่าไม่มีเหตุให้ส่งคนของเวียงจันทน์ไปอย่างที่สยามร้องขอ” หลักฐานเวียดนามระบุถึงความเห็นของสภาขุนนางแห่งเว้ว่า “อาณาจักรล้านช้างเป็นเมืองออกของเรามาจวบจนถึงปัจจุบัน ส่งอัญมณีล้ำค่าและเครื่องราชบรรณาการให้เรามาโดยตลอด ส่วนความสัมพันธ์กับสยามนั้น เราเปรียบเสมือนเป็นเพื่อนบ้านซึ่งไม่เคยเกลียดชังกัน เราต้องไม่ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดหวัง” แม้ว่าเวียดนามจะยังไม่รู้เรื่องตื้นลึกหนาบางว่าสาเหตุที่สยามต้องส่งกองทัพมาบุกเวียงจันทน์และเจ้าอนุวงศ์ต้องทิ้งบ้านเมืองมาขอความช่วยเหลือยังเวียดนาม แต่เวียดนามก็ต้องคำนึงถึงผู้อ่อนแอกว่า แม้จะมีความแตกต่างของภาษาและประเพณี พระเจ้ากรุงเวียดนามมองว่าชาวลาวควรได้รับพระมหากรุณาธิคุณขององค์จักรพรรดิผู้ซึ่งดูแลและแสดงให้เห็นถึงความเห็นอกเห็นใจต่อผู้ที่อ่อนกำลังและอยู่ห่างไกล...และจะเป็นข้ออ้างไม่ได้ว่าเราให้ความช่วยเหลือแก่กบฏ แต่นี่คือกรณีที่เกี่ยวพันกับการป้องกันอาณาเขตของเวียดนาม

เวียดนามค่อนข้างระมัดระวังในการเข้าไปมีส่วนในข้อขัดแย้งระหว่างล้านช้างและสยาม มองว่าขณะเจ้าอนุวงศ์หนีทหารสยามนั้น เจ้าอนุวงศ์เองก็ดำริว่าจะขอความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ อย่างไม่สิ้นสุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความช่วยเหลือในเรื่องของกำลังทหาร แม้จะมีการนำกำลังทหารไปอารักขาหรือดูแลความปลอดภัยเจ้าอนุวงศ์อยู่ห่างๆ แต่เหตุผลที่แท้จริงที่เวียดนามกังวลและเน้นย้ำ

อยู่ตลอดคือ เป็นการรักษาความสงบให้แก่ประชาชนตามชายแดนในพระราช-อาณาเขตของเวียดนาม และทหารเวียดนามเองก็ไม่ถนัดรบทางบก เห็นได้จากรายงานที่บ่งบอกจำนวนทหารที่ป่วยและการพูดถึงเส้นทางทุรกันดาร ทั้งนี้เพราะทหารเวียดนามถนัดการรบทางน้ำมากกว่า

สิ่งที่จะไม่กล่าวถึงไม่ได้ในเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์คือ สถานะของเมืองออกที่เคยอยู่ภายใต้เวียงจันทน์ ไม่ได้เป็นไปอย่างปรองดองเหนียวแน่นเพราะในสภาวะสุญญากาศแห่งอำนาจ เมืองต่างๆ ที่เป็นเมืองออกของเวียงจันทน์ก็ขอเข้ามาอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของเวียดนาม โดยเฉพาะเมืองทางตอนใต้ของเวียงจันทน์ ทั้งเมืองคำเกิด คำม่วน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเมืองเชียงขวางหรือเมืองพวน ที่ผู้ปกครองคือเจ้าน้อย ส่งจดหมายมายังราชสำนักเวียดนามเพื่อขอเป็นเมืองออกของเวียดนามโดยตรง จากเดิมที่เคยส่งผ่านเวียงจันทน์ โดยเสนอว่าขอส่งเครื่องราชบรรณาการให้เวียดนาม และขอให้เวียดนามคุ้มครองให้เมืองของตนอยู่อย่างสันติเช่นเคย และต่อไปหากเจ้าอนุวงศ์ต้องปกครองเมืองเหล่านี้อีกครั้งก็ต้องไม่กดขี่รัฐเล็กเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นเมืองออกที่มีขนาดเล็กหรือใหญ่ นอกจากนี้ยังระบุว่าเจ้าอนุวงศ์ไม่สามารถอ้างว่าเมืองเล็กพวกนี้เป็นเสมือนทาสที่ต้องรับใช้เวียงจันทน์อีกดังเช่นที่เคยทำในอดีต ราชสำนักเหงวียนก็ให้น้ำหนักความสำคัญของทุกรัฐที่อยู่ใต้การปกครองเท่ากัน

ต่อกรณีนี้ราชสำนักเวียดนามรับข้อเรียกร้องและมองว่าที่บรรดาหัวเมืองต่างๆ ต้องมาขอความช่วยเหลือเพราะเจ้าอนุวงศ์เองก่อให้เกิดปัญหาความไม่สงบเรียบร้อย ดังนั้นเพื่อรักษาสันติของหัวเมืองต่างๆ เวียดนามจึงเข้าไปให้ความคุ้มครองเพื่อให้เกิดสันติต่อไป สิ่งนี้แสดงให้เห็นธรรมชาติของการปกครองในอุษาคเนย์คือรัฐเล็กส่งบรรณาการไปให้รัฐใหญ่เพราะต้องการความคุ้มครองหากถูกรัฐอื่นๆ รุกราน และเป็นศักดิ์ศรีของรัฐที่ใหญ่กว่าในการให้ความคุ้มครองรัฐเล็ก

อย่างไรก็ตามราชวงศ์เหงวียนก็ไม่ได้ไว้วางใจในตัวเจ้าอนุวงศ์นัก ขณะที่เจ้าอนุวงศ์ยังหลบอยู่ชายแดนลาวติดกับเวียดนาม และเวียดนามเองก็พยายามให้

แมวมองหาผู้ที่มีลักษณะและความสามารถที่จะเป็นผู้นำใหม่แทนที่เจ้าอนุวงศ์อีกด้วย ดังบันทึกที่ราชสำนักเวียดนามส่งมายังเหงะอานเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๓๘๐ “ตามสถานการณ์ที่ได้รับรายงานจากทางชายแดน กษัตริย์ล้านช้างไม่สามารถรักษาคำมั่นสัญญาได้ และเราก็ไม่สามารถทราบได้ว่าประชาชนของเขายังพร้อมจะติดตามพระองค์หรือไม่ ข้าหลวงของราชสำนักซึ่งตรวจตราอยู่บริเวณชายแดน คือ ฟานวันถวี่ ได้รับอำนาจให้จัดตั้งกลุ่มทหารเพื่อดูพฤติกรรมของกษัตริย์ซึ่งถูกไล่ออกมา และเพื่อค้นหาให้ได้ว่าพระองค์ยังได้รับการสนับสนุนจากประชาชนหรือไม่ หรือว่าประชาชนของพระองค์ไม่ชอบและทรยศเขาเลยทำให้ยากที่จะหวังให้เวียงจันทน์ฟื้นกลับขึ้นมาได้ ขณะเดียวกันหากท่านสามารถหาได้ว่าในบรรดาผู้ติดตามมีใครจะเป็นผู้นำซึ่งมีพรสวรรค์กับจิตวิญญาณที่จะต่อสู้และกู้สิ่งที่เสียหายไปกลับคืนมาได้ นี่คือปัญหาสำคัญที่สุดในเวลานี้”

การสังเกตครั้งนี้ขุนนางของเวียดนามมองว่าเจ้าเมืองหลักโฮนดูจะเป็นคนใจกล้า แต่ก็ยังยากจะขึ้นมาเป็นผู้นำเพราะเขาเองก็ต้องเชื่อฟังเจ้าอนุวงศ์ อีกทั้งราษฎรหรือผู้คนที่ติดตามก็ยังไม่ได้แสดงความสนับสนุนเท่าใด

ขุนนางเวียดนามเขียนในบันทึกว่า หลังจากที่ขอร้องการคุ้มกันอย่างเร่งด่วนถึงสองครั้ง เจ้าอนุได้ส่งคำร้องที่เป็นทางการสำหรับขอความช่วยเหลือทางทหาร กษัตริย์ผู้ไม่มีจิตวิญญาณของความกล้าได้กล้าเสีย แต่ร้องขอให้คนอื่นช่วยเพื่อให้พระองค์ปลอดภัยนั้น ในสถานการณ์ยากลำบากเช่นนี้เจ้าอนุวงศ์จะยังได้รับความเคารพจากคนของพระองค์ได้หรือ และพระองค์จะได้รับการสรรเสริญด้วยการอุทิศตนจากขุนนางและทหารได้อย่างไร

“เจ้าอนุวงศ์” รอยร้าวการทูตสยามและเวียตนาม

เหตุการณ์การรบพุ่งของเจ้าอนุวงศ์ต่อสยามกล่าวได้ว่าเป็นปฐมบทในการก่อร่างสร้างความขัดแย้งบาดหมางต่อทั้งสยามและเวียดนามซึ่งเป็นสองรัฐ

มหาอำนาจเหนืออุษาคเนย์ภาคพื้นทวีป

เฉกเช่นเดียวกับกัมพูชา ราชสำนักเหงวียนมองเวียงจันทน์ในฐานะเมืองประเทศราช ที่ต้องขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และเว้ หน้าที่ของรัฐใหญ่คือการแสดงบารมีและแผ่ขยายพระบรมโพธิสมภารไปยังเมืองประเทศราชทั้งหลาย กิจการที่เกิดขึ้นทั้งภายในและระหว่างรัฐก็มีความเกี่ยวพันกับทั้งสยามและเวียดนามด้วย

จากนั้นเป็นต้นมา เวียดนามเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติและโลกทัศน์ในการมองเมืองประเทศราชของราชวงศ์เหงวียน และกำหนดบทบาทตนเองในฐานะของรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า พยายามสร้างสมดุลระหว่างการรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกับราชสำนักสยาม และให้ความช่วยเหลือเวียงจันทน์ในฐานะเมืองออก เวียดนามจะต้องไม่เป็นฝ่ายเริ่มก่อนเพราะสยามอาจถือเป็นข้อได้เปรียบในเวลาต่อมา เวียดนามถือว่าเรื่องนี้สำคัญเพราะหากสยามส่งกำลังล่วงเข้ามาถึงพื้นที่ของเหงะอานแล้วก็จะถือเป็นการรุกล้ำอาณาเขตของเวียดนาม

เหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์ต่อต้านราชสำนักสยามนั้นเวียดนามพยายามวางตนเป็นกลาง เห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของราชวงศ์เหงวียนในการพยายามรักษาความสัมพันธ์อันดีกับรัฐสยาม ขณะเดียวกันก็ถือว่าการปกป้องเจ้าอนุวงศ์เป็นหน้าที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงเกียรติ ศักดิ์ศรี และบารมีของรัฐใหญ่ที่จำต้องแสดงต่อรัฐเล็กที่อยู่ภายใต้อาณัติ บันทึกราชสำนักเหงวียนระบุว่า “เราต้องไม่เริ่มการอันใดก่อน เพราะหากเราเริ่มก่อนแล้ว สยามอาจถือเป็นข้อได้เปรียบในคราต่อไป”

เวียดนามยืนยันชัดเจนในนโยบายไม่ก้าวล่วงพื้นที่ชายแดน โดยยึดจุดยุทธศาสตร์สำคัญอันได้แก่เขตแดนในจังหวัดเหงะอานเป็นที่ตั้ง ตราบใดที่สยามไม่รุกล้ำเข้ามายังเขตแดนที่ราชสำนักเวียดนามถือเป็นพระราชอาณาเขต ตราบนั้นเวียดนามก็ยังจะรักษาไมตรีและดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างสันติ

พงศาวดารด่ายนามถึกหลุก และเอกสารประวัติศาสตร์เวียดนามหลายฉบับมักสะท้อนภาพกองทัพสยามว่าเต็มไปด้วยความโหดร้าย ป่าเถื่อน โดยเฉพาะการเผาทำลายเมืองและทำให้ราษฎรที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเดือดร้อน หลบหนีเข้าป่า

การลุกขึ้นโจมตีทัพสยามของเจ้าอนุวงศ์อีกครั้งนั้นทำให้มิงหม่างเสียหน้าที่รับประกันว่าเจ้าอนุวงศ์ได้ตระหนักรู้ในความผิดของตน แต่เมื่อมีการฆ่าทหารสยามและทหารสยามตอบโต้โดยฆ่าคณะทูตของเวียดนามกว่า ๔๐ คนนั้น ทำให้เวียดนามถือว่าสยามไม่เห็นแก่หน้าและละเลยความสัมพันธ์ทางการทูตที่มีมาแต่อดีต

ทางตันของความสัมพันธ์ระหว่างสยามและเวียดนามเกิดขึ้นหลังจากที่เวียดนามให้ความช่วยเหลือเจ้าอนุวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสยามได้ลวงคณะราชทูตเวียดนามไปฆ่าเพื่อแก้แค้นที่เจ้าอนุวงศ์ฆ่าทหารสยามระหว่างการเจรจา

เหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพลิกความสัมพันธ์ระหว่างสยามและเวียดนาม

จาก “มิตร” สู่ “ศัตรู” ในที่สุด

อ้างอิง

Đặng Văn Chương. “Quan hệ Xiêm-Việt từ 1782 đến 1847.” University of Pedagogy, Hanoi, 2003.

Ngaosyvathn, Mayoury and Ngaosyvathn, Pheuiphanh. *Paths to Conflagration: Fifty Years of Diplomacy and Warfare in Laos, Thailand, and Vietnam, 1778-1828*. Ithaca, N.Y.: Southeast Asia Program Publications, Cornell University, 1998.

Ngô Cao Lãng. Quốc triều xử trí Vạn Tượng sự nghi lục. Tokyo: Komiyama Printing Co., Ltd., 2001.

Phạm Nguyên Long. “Cuộc khởi nghĩa chống ách thống trị Xiêm La của chân dân Lào dưới sự lãnh đạo của Châu A-Nu (1827-1828).” in *Tạp chí Nghiên cứu Lịch sử*, 1(1972): 11-21.

Trần Trọng Kim. *Việt Nam Sử Lược*. Hanoi: Culture and Information Publishing House, 2008.

Unpublished paper. *Đại Nam Nhất Thống chí, Quốc sứ quán Triều Nguyễn (Geography of the Unified Đại Nam, The missions of the Nguyễn Dynasty)*.

Viện Sử học, Viện Khoa học Xã Hội Việt Nam. *Đại Nam Thực lục, tập 2-3*. Hà Nội: Education Publishing House, 2007.

ภาคที่ ๑๐

กวาดต้อนผู้คน - ปล้นทรัพย์ - เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง และหลายร้อยปีหลังสงคราม เจ้าอนุวงศ์

(ขวา) วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ มองจาก “มุมเหรียญบาท” ที่นี่เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตมาตั้งแต่ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ซึ่งคนไทยยุคปัจจุบันจำนวนมากไม่ทราบว่าก่อนจะอัญเชิญมานั้นพระพุทธรูปสำคัญองค์นี้ประดิษฐานอยู่ที่เวียงจันทน์และนครเชียงใหม่มาก่อน

“พระธาตุหลวง” ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเวียงจันทน์ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญในยุคที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทำเงินให้กับลาว น่าสนใจว่านักท่องเที่ยวไทยส่วนมากที่ไปเยือนลาวนั้นแทบไม่เคยรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าอนุวงศ์แต่อย่างใด

ในนครหลวงเวียงจันทน์มีถนนหลายสายที่ตั้งชื่อตามวีรกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ “ถนนเจ้าอนุ” เป็นหนึ่งในถนนสายที่ยืนยันความเคารพของชาวลาวต่อวีรกษัตริย์องค์นี้

พระแซกคำ ประดิษฐานอยู่ที่วัดคฤหบดี เขตบางยี่ขัน ฝั่งธนบุรี กรุงเทพฯ พระพุทธรูปองค์นี้เป็นหนึ่งในพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ที่ถูกอัญเชิญลงมาโดยเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แม่ทัพสยามเมื่อมีชัยเหนือเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. ๒๓๗๑

การโปรโมตรถยนต์ยี่ห้อดังบริเวณประตูชัย สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญอีกแห่งของนครหลวงเวียงจันทน์ แม้จะปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ (มีพรรคการเมืองเดียวผูกขาดอำนาจ) ลาวก็ไม่ต่างจากประเทศทุนนิยมอื่น ๆ ที่เปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกและดำเนินระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ทว่าในแง่ของเสรีภาพทางการเมืองและการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างวิทยาศาสตร์นั้นถือว่า “มีจำกัด” เป็นอย่างยิ่ง

พระพักตร์ของ “อนุสาวรีย์พระเจ้าอนุวงศ์” ที่สร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ พร้อมกับ “สวนสาธารณะเจ้าอนุ” อนุสาวรีย์แห่งนี้เป็นอนุสาวรีย์วีรกษัตริย์ที่มีขนาดใหญ่โตที่สุดของลาวในปัจจุบัน (ภาพ : สุเจน กรรพฤทธิ์)

สงครามเจ้าอนุวงศ์ ทิ้งผลิตผลทางประวัติศาสตร์เอาไว้มากกว่าผลแพ้-ชนะ

ผลที่ชัดเจนนอกจากความตายและประชาชนคนธรรมดาในอาณาจักรจะบ้านแตกสาแหรกขาด สิ่งที่เห็นได้ชัดก็คือความพยายามทำลายจิตวิญญาณอาณาจักรด้วยการทำลายศาสนสถานและสถานที่อันเป็นศูนย์รวมจิตใจ

ในสมัยโบราณ เรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดาระหว่างเกิดศึก และทัพสยามก็ทำอยู่บ่อยครั้ง

ที่มีบันทึกชัดเจน คือคราวยกไปตีเมืองพระนครหลวงของกัมพูชาในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ในปี พ.ศ. ๑๙๗๔

พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายระบุเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า “สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้แล ท่านจึงให้พระราชกุมารท่าน พระนครอินทเจ้า เสวยราชสมบัติเมืองนครหลวงนั้น ครั้งนั้นท่านจึงให้พญาแก้วพญาใท **แลรูปภาพทั้งปวง** มายังพระนครศรีอยุธยา”

สอดคล้องกับที่ศาสตราจารย์ฌอง บวสเซอลิเยร์ นักวิชาการชาวฝรั่งเศสผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ศิลปะกัมพูชา ตั้งสมมุติฐานว่าในการศึกครั้งนั้นกองทัพอยุธยาขนรูปสำริดจำนวนหนึ่งกลับไปพร้อมพระประธานของปราสาทนาคพันหรือเกาะราชยศรี สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมืองพระนคร เพื่อแสดงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่ากษัตริย์เมืองพระนครสิ้นอำนาจลงอย่างสิ้นเชิง

เราไม่มีข้อมูลว่า “รูปภาพ” ที่สมเด็จเจ้าสามพระยาโปรดให้นำกลับอยุธยานั้นมีจำนวนเท่าใด แต่ปัจจุบันเราพบว่ามีรูปประติมากรรมสำริดจำนวนหนึ่งตั้งอยู่ที่วัดมหามัยมุนี เมืองมัณฑะเลย์ ประเทศพม่าทั้งหมดหกชิ้น คือ ช้างเอราวัณหนึ่งตัว สิงห์สามตัว พระอิศวร (บางตำราว่าทวารบาล) สององค์

ประวัติศาสตร์พม่าระบุว่าเมื่อพระเจ้าบุเรงนองตีอยุธยาได้ในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ พระองค์นำรูปสำริดเหล่านี้มาตั้งที่พระราชวังหงสาวดีถึง ๓๐ ปี ก่อนถูกเคลื่อนย้ายอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๑๔๗ เมื่อพระเจ้านันทบุเรงพระโอรสพระเจ้าบุเรงนองสิ้นอำนาจถูกยะไข่ยกกองทัพมาปล้นเมืองและย้ายรูปสำริดไปบูชาที่วัดมหามัยมุนี เมืองยะไข่ ยาวนานถึง ๑๘๐ ปี ก่อนพระเจ้าปะดุงกษัตริย์อังวะ (ที่ทำสงครามเก้าทัพกับสยามสมัยรัชกาลที่ ๑) จะยกทัพไปชิงพระมหามัยมุนีจากเมืองยะไข่แล้วนำประติมากรรมเหล่านี้มาประดิษฐาน ณ เมืองอมระปุระราชธานี (ปัจจุบันอยู่ในเขตเมืองมัณฑะเลย์)

อันเป็นรูปธรรมที่อธิบายถึงการ “กวาดต้อนทรัพย์สิน” ในการทำสงครามยุคโบราณได้ดีที่สุด

หรือในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ พงศาวดารสยามหลายฉบับยังระบุตรงกันว่ากองทัพอังวะนอกจากปล้นเมือง เผาเมืองแล้ว ยังได้ทำการหลอมเอาทองจากพระศรีสรรเพชญ์ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์

พระอารามหลักของอาณาจักรอยุธยาไปด้วย

ไม่ต่างกับการตีเวียงจันทน์สองครั้งของกองทัพสยามในสมัยกรุงธนบุรี-ต้นรัตนโกสินทร์ ที่พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๑-๓ เล่าเอาไว้ว่า ปี พ.ศ. ๒๓๒๒ เมื่อตีเวียงจันทน์ได้ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทรงนำพระพุทธรูปซึ่งมีสถานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของอาณาจักรเวียงจันทน์ คือ พระแก้วมรกต พระบาง (ซึ่งขณะนั้นอยู่เวียงจันทน์) และพระแซกคำกลับมายังกรุงธนบุรี ทั้งนี้ยังไม่รวมพระพุทธรูปอื่นๆ ที่สำคัญรองลงมาอีกหลายองค์

ปี พ.ศ. ๒๓๗๐ เมื่อกองทัพสยามทำศึกเจ้าอนุวงศ์และได้รับชัยชนะ คราวนี้ทัพของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพนำพระแซกคำกลับลงมากรุงเทพฯ ส่วนพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ที่ได้มาในคราวนี้คือ “พระเสริม พระไส พระศุก” และ “พระสรงน้ำ พระเงินหล่อ พระเงินบุ รวม ๙ พระองค์” นั้น โปรดให้นำไปประดิษฐานไว้ในเจดีย์ปราบเวียง

พระพุทธรูปสำคัญเหล่านี้ ต่อมาได้กระจัดกระจายไปประดิษฐานตามที่ต่างๆ องค์ที่น่าสนใจ คือ

“พระแก้วมรกต” ได้รับการอัญเชิญมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่รัชกาลที่ ๑ โปรดให้สร้างภายในพระบรมมหาราชวัง เช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา พระพุทธรูปองค์นี้จึงกลายเป็น “หัวใจ” และ “จิตวิญญาณ” ของ “กรุงเทพ-มหานครอมรรัตนโกสินทร์ฯ” ด้วยนามนี้หมายความว่า “กรุงที่ประดิษฐานเก็บรักษาพระมหามณีรัตนปฏิมากร”

น่าสนใจว่าร่องรอยบางอย่างยังคงหลงเหลืออยู่ในพระแท่นบุษบกที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ของ ศรัณย์

ทองปาน เรื่อง *ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อน พ.ศ. ๒๔๔๘* ที่แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ระบุว่าจากการสัมภาษณ์อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะไทย ท่านเล่าว่าครั้งหนึ่งในการถอดพระแท่นบุษบกประดิษฐานพระแก้วมรกตนั้น “ดูแล้วฝีมือช่างลาวทำทั้งนั้น มีตัวจารึกภาษาลาวเขียนไว้เป็นชื่อก็มี”

“พระบาง” ต่อมารัชกาลที่ ๑ พระราชทานคืนไปยังเวียงจันทน์ด้วยเหตุผลที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์เอาไว้ใน *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ* ว่า “เจ้านันทเสน บุตรพระเจ้าล้านช้าง (พระเชษฐาพระเจ้าอนุวงศ์ โอรสพระเจ้าสิริบุญสาร) กราบบังคมทูลว่า ผีซึ่งรักษาพระแก้วมรกต กับผีซึ่งรักษาพระบางเป็นอริกัน พระพุทธรูป ๒ พระองค์นั้นอยู่ด้วยกันในที่ใด มักมีเหตุภัยอันตราย อ้างอุทาหรณ์แต่เมื่อครั้งพระแก้วมรกตอยู่เมืองเชียงใหม่ กรุงศรีสัตนาคนหุตก็อยู่เย็นเป็นสุข ครั้นพระเจ้าไชยเชษฐาเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองเชียงใหม่ไปไว้ด้วยกันกับพระบางที่เมืองหลวงพระบาง เมืองเชียงใหม่ก็เป็นขบถต่อกรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วพม่ามาเบียดเบียน จนต้องย้ายราชธานีลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ ครั้นเชิญพระบางลงมาไว้เมืองเวียงจันทน์กับพระแก้วมรกตด้วยกันอีก ก็เกิดเหตุจลาจลต่างๆ บ้านเมืองไม่ปรกติมาจนเสียเมืองเวียงจันทน์แก่กองทัพกรุงธนบุรี ครั้นเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางลงมาไว้ด้วยกันในกรุงธนบุรี ไม่ช้าก็เกิดเหตุจลาจล ขออย่าให้ทรงประดิษฐานพระบางกับพระแก้วมรกต”

พระบางจะได้รับการอัญเชิญกลับมากรุงเทพฯ อีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ เมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชายกทัพขึ้นไปทำศึกกับเจ้าอนุวงศ์ครั้งหลังสุด พร้อมกับพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ของล้านช้าง อาทิ พระฉันสมอ ทว่ารัชกาลที่ ๓ โปรดให้นำไปประดิษฐานนอกพระนคร “ด้วยทรงรังเกียจตามคติที่ถือกันมา

แต่ก่อน”

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าว่าพระบางจะกลับไปที่หลวงพระบางอีกครั้งคือ พ.ศ. ๒๔๐๑ ด้วยปีนั้นเกิดฝนแล้งและโรคระบาดในสยามติดต่อกันถึง ๓ ปี จน “เสียงคนทั้งหลายโทษว่า เพราะพระบางกลับลงมาอยู่ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริอย่างเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดให้เชิญพระบางขึ้นไปไว้ยังเมืองหลวงพระบางแต่นั้นมา”

ปัจจุบันพระบางประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑ์หอคำหลวงที่เมืองหลวงพระบาง

พระแซกคำประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ที่วัดคฤหบดี ฝั่งธนบุรี

พระเสริมประดิษฐานอยู่ที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

ที่ดูจะเป็นปริศนาที่สุดคือ พระพุทธรูปสำริดองค์หนึ่งที่ปัจจุบันได้รับการเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ที่ฐานพระพุทธรูปองค์นี้มีคำจารึกอยู่ห้าบรรทัดว่า

“‘สมเด็จพระราชเชษฐาอาปณคามาธิราชชาติสายสุริยวงศ์’ ทรงมีกุศลเจตนาในบวนพุทธศาสนาเป็นอันยิ่ง ให้หล่อพระพุทธรูปเจ้าน้ำหนัก ๒ หมื่น ๕ พัน เทียม (แทน) พระแก้วมรกตเจ้า เพื่อให้มั่นคงแก่พระพุทธศาสนาตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระวัสสา”

ที่ยังเป็นปริศนาคือถ้าพระเจ้าอนุวงศ์ทรงสร้าง ความเป็นมาของพระพุทธรูปองค์นี้เป็นอย่างไร พระพุทธรูปองค์นี้ไปอยู่ที่อุบลราชธานีได้อย่างไร

ผมพบคำตอบเรื่องนี้ในหนังสือ *ลำดับกษัตริย์ลาว* ของ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง เจ้าหน้าที่บริหารงานโบราณคดี ๘ สำนักงานโบราณคดีและ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ผู้มีพื้นฐานทางด้านการอ่านจารึกและเคยค้นคว้าจารึกดังกล่าวขณะเป็นผู้อำนวยการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ อุบลราชธานี สันนิษฐานว่าพระเจ้าอนุวงศ์โปรดให้หล่อพระองค์นี้ ตามจารึกที่ปรากฏบนฐานคือหล่อในปีจุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙) อันเป็นปีเดียวกันกับคราวที่พระองค์ยกทัพเข้าตีเมืองนครราชสีมา

“อาจเป็นไปได้ว่าที่ทรงมีพระประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ เป็นรูปจำลองพระแก้วมรกตประดิษฐานไว้ ณ หอพระแก้วเมืองเวียงจันทน์ที่ทรงทำการบูรณะไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ต่อมาเมื่อกองทัพไทยยึดเมืองเวียงจันทน์ได้ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ แม่ทัพ คงนำพระพุทธรูปองค์นี้กลับมาจากเมืองเวียงจันทน์พร้อมกับพระพุทธรูปสำคัญอื่นๆ ภายหลังได้ตกเป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และย้ายมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒”

เหตุจูงพระทัยในการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ยังคงรอนักประวัติศาสตร์โบราณคดีสืบค้นต่อไป และเมื่อถึงเวลานั้นพระพุทธรูปองค์นี้อาจเป็นกุญแจนำเราไปสู่ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับเรื่องของพระเจ้าอนุวงศ์ได้อีกมาก

อีกเรื่องหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือเรื่องของ “คน” ชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในสยาม

ตามแบบเรียนประวัติศาสตร์ชาตินิยม มักมีคำอธิบายว่าคนเหล่านี้อพยพมา “พึ่งพระบรมโพธิสมภาร” โดยละม่อม ทว่าถ้าดูเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดีๆ จะพบว่าเรื่องนี้ยังมีอีกมิติหนึ่ง

หลังศึกเจ้าอนุวงศ์ สยาม “เทครัว” จากเมืองที่กระจายตัวอยู่ทางฝั่งซ้าย

และขวาของแม่น้ำโขงที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจเวียงจันทน์เข้ามายังภาคอีสานและภาคกลาง เพื่อตัดกำลังคนอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ไม่ให้กลับฟื้นคืนมาได้อีก ถือเป็นการอพยพผู้คนครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์

มองจากมุมเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบเรื่องความมั่นคงยุคปัจจุบัน เรื่องนี้ทำความเข้าใจได้ยากที่สุด เพราะการทำสงครามสมัยใหม่ เป้าหมายคือการยึดครองพื้นที่ ยึดครองทรัพยากร การดูแลผู้อพยพหรือประสบภัยสงครามนั้นถือเป็นภาระทางเศรษฐกิจและสังคม มิพักต้องกล่าวถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่ไทยมีภาระดูแลผู้อพยพหนีภัยสงคราม การเมือง และเศรษฐกิจตามแนวชายแดนและเมืองใหญ่ ๆ นับแสนคน ขณะที่ด้านกลับกัน แรงงานต่างด้าวเหล่านี้กลายเป็นตัวจักรสำคัญที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของไทยโดยเข้าไปทำงานหนักในส่วนที่คนไทยไม่ทำ โดยที่รัฐไทยเองทำเป็นไม่รับรู้และไม่ดูแลพวกเขาให้เหมาะสมตามหลักมนุษยธรรม

ทว่าในสมัยโบราณที่แต่ละอาณาจักรมีประชากรไม่มาก “คน” ถือเป็นทรัพยากรที่มีค่ายิ่ง ด้วยเป็นที่มาของกำลังทัพ ส่วยสาอากร แรงงานสร้างบ้านแปงเมือง ทั้งยังมีแนวคิดว่าอาณาจักรใดมีผู้คนอยู่มาก ย่อมหมายถึงกษัตริย์แห่งอาณาจักรนั้นเป็นผู้ทรงทศพิธราชธรรมและปกป้องอาณาประชาราษฎร์ได้

แน่นอนอาณาจักรสยามยุครัชกาลที่ ๓ ยังใช้มุมมองนี้ อีกทั้งสมัยนั้นสยามยังมีประชากรไม่ถึง ๓ ล้านคน เมื่อทำสงครามเสร็จ ขั้นตอนหนึ่งที่ “ต้องทำ” คือ “กวาดเอาครัวกลับมาใส่บ้านใส่เมือง” เพื่อเพิ่มกำลังคนให้อาณาจักร

อาจารย์สุวิทย์ซึ่งศึกษาเรื่องการอพยพผู้คนหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์กล่าวถึงกรณีนี้ว่า

“ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ช่วงปี พ.ศ. ๒๓๗๓-๒๓๗๕ สยามส่งกองทหารจากเมืองริมน้ำโขงไปเกลี้ยกล่อมและกวาดต้อนผู้คนจากพื้นที่ตอนกลางและใต้ของลาว ไปจนถึงเมืองที่อยู่กึ่งกลางระหว่างเขตอำนาจลาว-เวียดนาม คือ เมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหก เชียงขวาง เชียงคำ เชียงดี (ทางตอนเหนือของลาว) คำม่วน มหาไชยกองแก้ว ชุมพร พิน พอง นอง ตะโปน ร่ม (ภาคกลางและใต้ของลาว) ในจำนวนผู้คนที่ถูกกวาดต้อนเหล่านี้ส่วนมากมาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขงรอบเทือกเขาภูพาน อีกครึ่งหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานในภาคกลางและภาคเหนือ ในภาคเหนือนั้นอยู่แถบตอนล่าง เช่น ศรีสัชนาลัย สุโขทัย ส่วนในภาคกลาง คนลาวมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ไม่มีคนสยามอยู่ทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คนจากนครพนมมาอยู่ที่พนัสนิคม พนมสารคาม คนจากสกลนครมาอยู่ที่กบินทร์บุรี ประจันตคาม นอกจากนี้บางส่วนยังมาตั้งถิ่นฐานที่นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ลพบุรี สมุทรปราการ นครปฐม นครชัยศรี กรุงเทพฯ ชัยนาท อุทัยธานี ราชบุรี อ่างทอง”

ก่อนอธิบายว่าคนลาวจากเวียงจันทน์นั้นจะถูกเรียกว่า “ลาวเวียง” ส่วนคนลาวที่มาจากเชียงขวาง จะถูกเรียกว่า “ลาวพวน” อีกกลุ่มคือ “ลาวโซ่ง” (ลาวทรงดำ) นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อย เช่น ผู้ไท กะเลิง โซ่ แสก ย้อ โย้ย

“กลุ่มผู้ไทจะมีมากที่สุด กลุ่มนี้จะโดนกวาดต้อนมาหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์เป็นระลอกๆ”

ก่อนเพิ่มเติมว่า ผลจากศึกครั้งนี้ทำให้มีการกวาดต้อนผู้คนในภาคอีสานและในลาวอีกเป็นระยะ เพราะสยามต้องทำศึกกับเวียดนามในระยะยาว ซึ่งนักประวัติศาสตร์รุ่นปัจจุบันรู้จักกันดีในชื่อ “อานามสยามยุทธ”

สงครามใหญ่ที่กินเวลายาวนานถึง ๑๕ ปี

“หากรวมเมืองทั้งหมดที่ตั้งขึ้นใหม่ในภาคอีสานหลังศึกเจ้าอนุวงศ์จนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๔ พบว่ามีเมืองใหม่ถึง ๕๗ เมือง เป็นการตั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึง ๓๖ เมือง รัชกาลที่ ๔ อีก ๒๑ เมือง และการที่ประชากรในภาคอีสานของไทยในปัจจุบันมีมากกว่าประชากรในประเทศลาวถึง ๕ เท่า น่าจะเกิดจากการกวาดต้อนในครั้งนั้นด้วย”

อาจเพราะเหตุนี้ เราจึงพบคนลาวพวน (คนเชียงขวาง) ลาวเวียง (คนเวียงจันทน์) ชาวผู้ไท (ตั้งถิ่นฐานอยู่ตรงพรมแดนลาว-เวียดนาม) ลาวโซ่ง (แคว้นสิบสองจุไททางภาคเหนือของลาว) กะเลิง โซ่ แสก ย้อ โย้ย และคนนานาชาติพันธุ์ อยู่ใน “ประเทศไทย” ทางภาคอีสาน

คนเหล่านี้แหละที่สร้างบ้านแปงเมือง เป็นบรรพบุรุษชาวอีสานซึ่งมีวัฒนธรรมร่วมกับคนในประเทศลาวปัจจุบัน

ยิ่งถ้าหันมามองพื้นที่และชุมชนต่างๆ ในเขตกรุงเทพฯ ยุคปัจจุบัน ผลจากการกวาดต้อนผู้คนช่วงที่สยามทำศึกกับเวียงจันทน์ยังคงอยู่ แม้จะไม่เห็นชัดเจน แต่ก็พอมีร่องรอยบางอย่างผ่านชุมชนเชื้อสายลาวถึงเจ็ดแห่งที่กระจายตัวอยู่ในเขตกรุงเทพฯ

แห่งแรกคือ “บางยี่ขัน” พื้นที่ซึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ตรงข้ามกับวังหน้าซึ่งรับหน้าที่ดูแลหัวเมืองทางภาคเหนือของลาวและชุมชนลาวในกรุงเทพฯ เขตนี้จะเป็นกลุ่มลาวเชื้อพระวงศ์ที่มาจากกรุงเวียงจันทน์ตั้งแต่สยามยกทัพไปตีได้ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ปัจจุบันที่บางยี่ขันเหลือร่องรอยของลาวเวียงเพียงกำแพงโบราณวังบางยี่ขันเท่านั้น

แห่งที่ ๒ คือ “บางขุนพรหม” ปัจจุบันเป็นบริเวณธนาคารแห่งประเทศไทย (แบงก์ชาติ) และพื้นที่โดยรอบ ที่นี่เป็นที่อยู่ของกลุ่มลาวพวน ซึ่งพระเจ้า

นันทเสน พระเชษฐาของเจ้าอนุวงศ์ทรงส่งลงมาถวายกษัตริย์สยามในคราวยกทัพเวียงจันทน์ไปตีเชียงขวาง ลาวพวนกลุ่มนี้สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มช่างมีหน้าที่เกี่ยวกับเรือพระราชพิธี ชื่อชุมชนเดิมชื่อ “บ้านลาวพวน” ก่อนเปลี่ยนมาเป็น “บางขุนพรหม” ภายหลัง มีข้อสันนิษฐานว่าชุมชนนี้อาจเคยได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าพรหมวงศ์พระเชษฐาของพระเจ้าอนุวงศ์

ที่บางขุนพรหมปรากฏวัดที่คนลาวพวนสร้างขึ้นหลายวัด บางวัดระบุชัดในประวัติว่ากษัตริย์เวียงจันทน์เคยอุปถัมภ์ เช่น วัดสารพัดช่าง (ปัจจุบันไม่มีแล้ว) วัดบางขุนพรหมนอก (ปัจจุบันคือวัดใหม่อมตรส) วัดวรนุช (ปัจจุบันคือวัดเอี่ยมวรนุช) วัดไร่พริกหรือวัดบางขุนพรหมใน (ปัจจุบันคือวัดอินทารามวรมหาวิหาร)

วัดกลุ่มนี้หลังสงครามเจ้าอนุวงศ์อยู่ในฐานะลำบาก จะมีเพียงวัดบางขุนพรหมในซึ่งภายหลังสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เกจิอาจารย์ชื่อดังสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งหลักฐานบางชิ้นอ้างว่ามีถิ่นกำเนิดที่บางขุนพรหมและมีเชื้อสายลาวพวน กลับมาจำวัด วัดอินทารามจึงกลับรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน

แห่งที่ ๓ และ ๔ คือ “บ้านลาวพวน” และ “บ้านกระบะ” ที่ปัจจุบันคือชุมชนหลังวังบูรพา ในอดีตลาวที่มาอยู่ที่นี่มีอาชีพทำกระบะสาน เลี้ยงลูกน้ำและปลากัด

แห่งที่ ๕ คือ “บ้านตีทอง” ปัจจุบันคือบริเวณชุมชนรอบวัดสุทัศน-เทพวราราม ลาวที่นี่เป็นกลุ่มลาวที่มีฝีมือช่าง คนกลุ่มนี้ถูกแบ่งมาให้สมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ก่อนจะมาอยู่ที่นี่ คนลาวกลุ่มนี้เคยอยู่ที่บ้านช่างทองทางด้านใต้ของกรุงธนบุรี ก่อนจะย้ายมาที่บ้านตีทองที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

มีเรื่องน่าสนใจเกี่ยวกับคนลาวกลุ่มนี้คือ พระบรมวงศ์ชั้นสูงของราชวงศ์จักรี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระเชษฐภคินีของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรงพระนิพนธ์ในหนังสือ *แม่เล่าให้ฟัง* ว่า “ญาติของแม่ (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) บางคนเล่าว่าครอบครัวมาจากเวียงจันทน์ แม่บอกว่าอาจเป็นได้เพราะที่บ้านชอบรับประทานข้าวเหนียว...”

ถิ่นฐานของพระญาติสมเด็จย่าที่ทรงพระนิพนธ์ถึงคือที่ “บ้านช่างทอง” ฝั่งธนบุรีซึ่งครั้งหนึ่งคนลาวบ้านตีทองเคยอาศัยอยู่นั่นเอง

แห่งที่ ๖ คือ “บางไส้ไก่” ชุมชนลาวที่อยู่ลึกเข้าไปจากปากคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) ไม่มากนัก คนเฒ่าคนแก่ที่นี่ยังคงจำได้ว่าชุมชนเคยมีชื่อว่า “บ้านลาว” หรือ “บ้านลาวศรีภูมิ” ตามชื่อหัวหน้าชุมชนในสมัยกรุงธนบุรี-ต้นรัตนโกสินทร์คือ “ขุนศรีภูมิ” ทว่าคนในยุคปัจจุบันรู้จักชุมชนนี้ในชื่อ “บ้านลาวบางไส้ไก่”

ในสมัยรัชกาลที่ ๑-๒ คาดว่าคนลาวบางไส้ไก่มีส่วนสร้างกำแพงพระนครให้กรุงเทพฯ สร้างวัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์ นอกจากนี้ยังอาจเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานที่ขุดคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยาและคลองสาน

ชื่อบ้านนามเมืองแถบนี้ยังคงมีคำว่าลาว เช่น “คลองสวนลาว” และวัดบางไส้ไก่ วัดของชุมชนที่มีชื่อเดิมว่า “วัดบ้านลาว” ประวัติวัดกล่าวว่าคนลาวเวียงเป็นผู้สร้างโดยความอุปถัมภ์ของพระเจ้านันทเสนและพระเจ้าอินทวงศ์ สมัยที่ยังประทับอยู่ที่บางยี่ขัน ซึ่งทุกวันนี้ในชุมชนยังปรากฏศาลบูชาเจ้านันทเสนอยู่

ประชากรลาวที่นี่จะย้ายออกไปที่อื่นเมื่อรัชกาลที่ ๓ ทรงตัดสินพระทัย

สร้างฐานทัพเรือที่ยานนาวา ทำให้ต้องเกณฑ์แรงงานลาวไปทำงานต่อเรือที่นั่นและพ่อค้าสยามได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่แทน ส่งผลให้วัดบ้านลาวร้างไประยะหนึ่ง ก่อนที่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ จมื่นไวยวรนารถ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งต่อมาคือเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ เข้ามาจัดตั้งอู่ต่อเรือรบในพื้นที่ชุมชนลาวเดิม อันเป็นเหตุให้มีการนำกลุ่มคนมอญเข้ามาทำงานและอาศัยในแถบนี้ด้วย

ร่องรอยสุดท้ายเกี่ยวกับลาวที่เหลืออยู่ที่บางไส้ไก่ในยุคปัจจุบันคือกลุ่มคนเชื้อสายลาวกลุ่มเล็กๆ ที่สืบทอดงานฝีมือทำ “ขลุ่ยบางไส้ไก่” ที่กลายเป็นสินค้าขึ้นชื่อของชุมชน

แห่งที่ ๗ คือ “บ้านกล้วย” หรือปัจจุบันคือพื้นที่รอบวัดสุทธิวราราม ชุมชนลาวที่นี่คือกลุ่มคนที่ถูกย้ายมาจากบางไส้ไก่เพื่อมาต่อเรือรบให้สยามใช้ไปทำศึกกับเวียดนาม ยุคนั้นมีการปรับปรุงวัดท้องถิ่นขึ้นวัดหนึ่งแล้วให้ชื่อใหม่ว่า “วัดลาว” เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนดุจเดียวกับวัดบ้านลาวที่บางไส้ไก่

ต่อมารัชกาลที่ ๓ ทรงเปลี่ยนชื่อ “วัดลาว” เป็น “วัดยานนาวา” ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการตัดถนนเจริญกรุงเข้ามาทำให้พื้นที่ด้านตะวันตกของวัดที่ติดแม่น้ำถูกกันออกไป วัดถูกลดความสำคัญลง พื้นที่แถบบ้านกล้วยกลายเป็นพื้นที่ที่รัชกาลที่ ๔ ทรงใช้ไปในเชิงพาณิชย์ ด้วยการให้ห้างฝรั่งเข้ามาเช่าค้าขายและตั้งท่าเรือขนส่งสินค้า ทำให้คนลาวบริเวณนี้ได้ทำงานกับพวกฝรั่งตะวันตก

ต่อมาท่านผู้หญิงสุทธิ ภริยาเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) เจ้าเมืองสงขลาคนที่ ๖ เชื้อสายของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้มีศรัทธาสร้างวัดนี้ใหม่อีกครั้งและได้รับพระราชทานชื่อจากรัชกาลที่ ๕ ว่า “วัดสุทธิวราราม” ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ มีการซ่อมแซมอีกครั้งโดย ปั้น วัชราภัย (ปั้น อุปการโกษากร) บุตรีคุณหญิงสุทธิโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศ

ส่วนกุศลให้บิดามารดา ครั้งนี้เองที่ที่ดินของวัดที่เคยถูกตัดไปถูกซื้อกลับมาเพื่อสร้างโรงเรียนวัดสุทธิวราราม

อาจเพราะเหตุนี้ เราจึงพบคนเชื้อสายลาวมากมายในกรุงเทพฯ ยุคปัจจุบัน กระทั่งท่านผู้อ่านเองอาจไม่รู้ตัวว่าถ้าสืบย้อนกลับไป ท่านอาจมีเชื้อสายลาวที่ถูกกวาดต้อนมาในคราวศึกเจ้าอนุวงศ์ก็เป็นได้

ปัจจุบันผู้คนที่ผมเขียนถึงทั้งหมดข้างต้นมี “สัญชาติไทย” เป็น “คนไทย” ตามกฎเกณฑ์ของรัฐสมัยใหม่

คำถามคือ จะมีใครสักคนไหมที่กล้าแสดงตนว่าเป็น “ไทยแท้” โดยไม่มีสายเลือดอื่นเจือปน

กลางปี พ.ศ. ๒๕๕๒

๑๘๑ ปีหลังการศึกบนที่ราบสูงภาคอีสาน และการสวรรคตของเจ้าอนุวงศ์

๒๔๒ ปีหลังกรุงแตก

ผมยืนอยู่ด้านหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ริมกำแพงด้านตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง สถานที่ที่พระเจ้าอนุวงศ์สวรรคตจากพระราชอาญาของรัชกาลที่ ๓ อย่างทรมานที่สุด

ในที่สุดก็พบว่าเรื่องเล่าที่รับรู้มาทั้งหมดตั้งแต่เด็กคือวิถีของโลกยุคโบราณ

วิถีก่อนสิ่งที่เรียกว่า “รัฐชาติ” (Nation-state) จะถือกำเนิด

ทว่าเรื่องราวของ “เจ้าอนุวงศ์” และเรื่องราวของ “ผู้คน” ทั้งหมดข้างต้น

เมื่อผ่านระยะเวลาอันยาวนานกลับถูก “ตัดตอน” “ตกแต่ง” และบางครั้ง “ใส่ไข่” ผ่านตำนาน พงศาวดาร และแบบเรียนที่สร้างขึ้นตามอุดมการณ์ชาตินิยม

ผลคือเจ้าอนุวงศ์เป็น “กบฏ” ในสายตาไทย เป็น “วีรกษัตริย์” ในสายตาลาว โดยที่คนไทยและคนลาว “ลืม” ไปว่าครั้งหนึ่งกษัตริย์เหล่านี้เป็นญาติ เป็นพระสหาย ยกเมืองให้กัน ขัดแย้งกันโดยไม่มีความคิดเรื่อง “ชาติ” แถมบางครั้งแต่งงานเป็นเครือญาติใกล้ชิดกัน

ในลาว ที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงหน้ากรุงเวียงจันทน์ มีการสร้างอนุสาวรีย์ “เจ้าอะนุวง” สูง ๑๔.๙๙ เมตร พร้อมสวนสาธารณะ “เจ้าอนุ” โดย “คณะกรรมการเฉลิมฉลองเวียงจันทน์เป็นนครหลวง ๔๕๐ ปี”

อนุสาวรีย์นี้เป็นรูปเจ้าอนุวงศ์ในท่ายืน มือซ้ายถือดาบที่ถูกเก็บในฝัก มือขวาผายออก หันหน้ามาสู่ฝั่งไทย (เขตจังหวัดหนองคาย) คณะกรรมการระบุว่ามีจุดประสงค์ “เอาสถานที่สักการบูชาแห่งนี้ เป็นที่ศึกษาอบรมลูกหลานลาวให้มี ‘น้ำใจฮักเชื้อแพงชาด’ อันดูดดื่ม...” โดยระบุว่าเจ้าอนุวงศ์เป็น “วีรกษัตริย์ผู้องอาจกล้าหาญ และ ‘บ่ยอมจำนน’ ของอาณาจักรลาวล้านช้างเวียงจันทน์”

อนุสาวรีย์มีพิธีเปิดในวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ โดย บัวเงิน ซาพูวง รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม ประธานคณะอนุกรรมการโครงการปั้นหล่ออนุสาวรีย์เจ้าอะนุวงอธิบายท่าทางของอนุสาวรีย์ดังกล่าวไว้ว่า “...ท่ามือของท่านที่ผายไปเบื้องหน้านั้น หมายถึงท่านให้อภัยแก่ผู้ที่เคยรุกราน เข่นฆ่าประชาชนพลเมืองลาวรวมทั้งตัวท่านเองอย่างโหดเหี้ยมสามานย์เมื่อก่อนนั้น ท่านอโหสิกรรม ท่านอภัยให้”

ทว่าในคำกล่าวรายงานของ สมสะหวาด เล่งสะหวัด รองนายกรัฐมนตรีลาวในโอกาสเดียวกันนั้นระบุว่า “ประชาชนลาวทุกถ้วนหน้า ล้วนแต่

จดจำรำลึกตลอดมาว่า เจ้าอะนุวงคือวีรกษัตริย์องค์หนึ่ง ที่มีน้ำใจรักชาติสูงส่ง ท่านเป็นจอมทัพที่องอาจ กล้าแกร่ง นำพาปวงชนลาวต่อสู้ ผ่านการรุกราน ยึดครองของศักดินาสยาม” ซึ่งสะท้อนแนวคิดการมองประวัติศาสตร์แบบ “ชาตินิยม” ออกมาอย่างชัดเจน

ไม่ต่างกับแบบเรียนไทยที่ปัจจุบันก็ยังคงมองเจ้าอนุวงศ์เป็น “กบฏ” ที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข

ที่สำคัญที่สุดคือ ตอนนี้คนส่วนมากลืมไปแล้วว่าคนลาวกับคนไทยจริงๆ เป็นเครือญาติชาติพันธุ์เดียวกัน บรรพบุรุษของใครหลายคนที่มีชีวิตอยู่ ณ วันนี้ ในอดีตอาจเป็นหนึ่งในคนที่ถูกเกณฑ์ไปทำสงครามและไปตายด้วยเหตุผลเพียง “การแผ่ขยายอำนาจบารมีของกษัตริย์” ร่วมกันด้วยซ้ำไป

ในสมัยปัจจุบันที่บรรดาชนชั้นนำเมืองไทยพร่ำเพ้อว่าเด็กไทยและคนไทยอ่อนวิชาประวัติศาสตร์ แล้วก็ยัดเยียดประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมสุดขั้วให้พวกเขาอ่าน

ความหวังเดียวของผมในตอนนี้คือ เราจะใช้ “วิจารณญาณ” ในการอ่านประวัติศาสตร์ ตั้งคำถาม และค้นหาความรู้อย่างไม่หยุดยั้ง

เพื่อที่เราจะมีชีวิตในยุคสมัยใหม่

ยุคสมัยที่คนทั่วโลกไปมาหาสู่กัน ค้าขายกัน และต้องการสันติภาพ

ยุคสมัยที่การสรรเสริญการฆ่าฟันในอดีต สรรเสริญผู้ที่นำคนไปตายไม่ควรเป็นเรื่องน่าภาคภูมิใจของ “รัฐประชาชาติ” สมัยใหม่ที่เป็น “ประเทศที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมสร้าง” อีกต่อไป

แล้วเราจะไม่เดิน “ซ้ำรอย” ไม่ “ตกหลุมพราง” ทางประวัติศาสตร์ซ้ำแล้วซ้ำอีกเหมือนที่เคยเป็นมา

“ไทยต้อง ‘เริ่ม’ แก้ไขการรับรู้ทาง

ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์อุษาคเนย์

“ในแง่ ‘ประวัติศาสตร์ชาติไทย’ กษัตริย์อนุวงศ์แห่งล้านช้างร่มขาวเวียง-จันทน์คือ ‘กบฏ’ ไม่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ไทยสยามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในแง่ของ ‘ประวัติศาสตร์ชาติลาว’ กษัตริย์อนุวงศ์คือ ‘วีรบุรุษ’ ผู้ต้องการกอบกู้เอกราชของ ‘ชาติ’ แต่ในโลกยุคโบราณเรื่องนี้จะเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

“ปัญหาเรื่องเจ้าอนุวงศ์ที่เกี่ยวพันกับ ‘ท้าวสุรนารี’ นั้น ต่างกับกรณี ‘ปราสาทเขาพระวิหาร’ ที่เป็นปัญหาระหว่างไทยกับกัมพูชา เรื่องนี้ไม่ได้มีผลกระทบรุนแรงเท่าเรื่องปราสาทเขาพระวิหารคือถูกใช้ปลุกกระแสเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองภายในของไทยได้ไม่ง่ายนัก ยกเว้นฝ่ายลาวจะลุกขึ้นมาสร้างหนังหรือละครเพื่อโจมตี *ท้าวสุรนารี* ซึ่งทางลาวคงไม่มะงุมมะงาหราทำ หากทางไทย (รัฐหรือเอกชน) ไม่เริ่มอย่างคึกขุอาโนเนะขึ้นมาก่อนเหมือนที่เคยเป็นมาแล้วหลายครั้ง

“อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ต้องการ ‘ความละเอียดอ่อน’ และ ‘วุฒิภาวะ’ อย่างมาก ไทยซึ่งใหญ่กว่า (ประชากร ๖๐ กว่าล้าน เทียบกับ ๕-๖ ล้านของลาว) รวยกว่า พัฒนากว่า ต้องมองให้เห็น (หัวและตัวตนของ) เพื่อนบ้านที่เล็กกว่า ยากจนกว่า ลำบากยากเข็ญกว่าอย่างลาว (และกัมพูชา)

“กรณีวิทยานิพนธ์ของ สายพิน แก้วงามประเสริฐ ผมได้รับรู้และอ่านเมื่อพิมพ์เป็นหนังสือ (ที่อื้อฉาว) งานชิ้นนี้เยี่ยมมากในแง่ ‘ประวัติศาสตร์นิพนธ์’ เพราะเปิดประเด็น วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองและทฤษฎีใหม่ โดยเฉพาะมุมมอง deconstructionism ถอดเปลือกดูทีละชั้นๆ ว่าประวัติศาสตร์ที่เรารับรู้ เรียนรู้กันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ‘ประวัติศาสตร์ชาติไทย’ ถูกสร้าง แต่งเติม

ประวัติศาสตร์ก่อน”

เสริมต่อกันมาอย่างไร จนเมื่อกลับสู่จุดเริ่มต้น ก็เกือบจำไม่ได้เลยว่านั่นหรือคือ ‘วีรสตรี’ หรือ ‘วีรบุรุษ’ ของชาติ

“เรื่องราวในประวัติศาสตร์ถูกนำมาใช้ทั้งนั้น ขึ้นกับว่าใช้อย่างไร รัฐชาติต้องการและต้องใช้ประวัติศาสตร์ แต่จะใช้อย่างไรให้พอเหมาะ ให้อยู่ใน ‘สายกลาง’ ให้ได้ เป็นเรื่องยากและละเอียดอ่อนมาก ใช้ดีก็ดีไป ใช้ไม่ดีอาจ ‘ตกเหว’ เพราะประวัติศาสตร์เป็น ‘หลุมดำ’

“ต่อประเด็นการแก้ไขประวัติศาสตร์ ที่ถามว่าเราทำก่อนโดยที่เพื่อนบ้านยังไม่ทำจะดีหรือ ผมไม่แน่ใจว่าตอนนี้ในเมืองไทยเราแก้ไขการรับรู้ประวัติศาสตร์ได้สำเร็จหรือไม่ อาจมีแต่เป็นในคนกลุ่มเล็กมาก ในระดับประเทศ วิชาและการรับรู้ประวัติศาสตร์ของเรายังล้าหลังมาก เห็นได้ชัดในกรณี ‘ปราสาทเขาพระวิหาร’ หลังคำพิพากษาศาลโลกเกือบ ๕๐ ปี เรายังคงพูด ยังคงทำ ยังคงปลุกระดม ‘ละเมอเพ้อพก’ เหมือนอยู่ยุคจอมพลสฤษดิ์ ไม่ต้องพูดถึงประชาชนคนธรรมดา อดีตนักการทูต ระดับครูบาอาจารย์อาวุโสต่างก็ตกอยู่ในปลัก ‘อวิชชา’ และ ‘อคติ’ อย่างไม่น่าเชื่อ เราต้องเลิกคิดแบบเก่า เช่น คิดและพูดว่าลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้อง ไม่ใช่นี่เป็นเรื่องระหว่างประเทศที่โลกปัจจุบันถือว่าเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเป็น ‘พี่’ ไม่มีใครเป็น ‘น้อง’ ต้องเป็น ‘เพื่อน’ กันให้ได้ ต้องเป็นเพื่อน ‘ที่ดี’ ด้วย ต้องเข้าใจ ‘เขา’ ให้ได้ ไทยต้อง ‘เริ่ม’ แก้ไขการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ก่อนด้วย ไม่ต้องรอคนอื่นเริ่ม”

“ประวัติศาสตร์ลาวทุกวันนี้คือประวัติ

รศ. ดร. ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
นักวิชาการไทยผู้ศึกษาแบบเรียนลาวอย่างเจาะลึกมากที่สุดในยุคปัจจุบัน

“อ่านหลักฐานจะพบว่าแต่ละประเทศสร้างชุดความคิดให้คนของตัวเอง แถมยังมีการปะทะระหว่างประวัติศาสตร์ชาติกับท้องถิ่น ลาวจะเอาใครเป็นวีรบุรุษแน่นอนเจ้าอนุวงศ์อยู่ในรายชื่อ อีกอย่างเวียงจันทน์เพิ่งได้รับการฟื้นฟูหลังฝรั่งเศสเข้ามา สิ่งที่ฝรั่งเศสทำคือตอกย้ำถึงการทำลายล้างของสยามเพื่อให้ลาวรู้สึกไม่ดี ชี้ว่าการแตกแยกของหลวงพระบาง เมืองพวน กับเวียงจันทน์ เป็นเหตุให้พ่ายแพ้ ในลาวก็มีกรณีเชื้อสายเจ้าน้อยเมืองพวนที่พงศาวดารระบุว่าจับเจ้าอนุวงศ์ส่งให้กรุงเทพฯ คือเจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ ออกมาเขียนพงศาวดารเมืองพวนเพื่อแก้ต่างเรื่องนี้เช่นกัน

“พงศาวดารเป็นหลักฐานประเภทที่เขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ คนอ่านต้องแยกมุมมองกับข้อเท็จจริงในนั้นออกจากกันให้ได้ นักประวัติศาสตร์ลาวรุ่นบุกเบิกอิงข้อมูลประวัติศาสตร์จากสยาม ดร. มะยุรี เหง้าสีวัทน์ ก็พูดเช่นนี้ เพราะหลักฐานลาวในอดีตถูกนำมาไว้ที่สยาม ข้อมูลส่วนหนึ่งจึงเป็นชุดเดียวกัน เพียงแต่นำไปใช้โดยมองคนละมุม ความยากในการเขียนงานประเภทแบบเรียนคือเราจะหลีกหนีประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมได้ไหม คิดว่ายากเพราะแบบเรียนลาว แบบเรียนเวียดนาม หรือแบบเรียนไทย ก็ต้องการหล่อหลอมคนให้เป็นแบบที่รัฐต้องการ

นักวิชาการลาวยังไม่หลุดออกจากตรงนี้ บางท่านเลือกใช้หลักฐานเฉพาะที่ต้องการโดยไม่สนใจข้อเท็จจริง แบบเรียนลาวยุคก่อนและหลังปฏิวัติปี พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงไม่ต่างกันมากนัก ยิ่งนักประวัติศาสตร์ลาวรุ่นใหม่นี่ชาตินิยมชัดเจนมากในเรื่องเจ้าอนุวงศ์ ทั้งที่ความจริงสมัยนั้นไม่มีแนวคิดเรื่องชาติ

ศาสตร์ชาตินิยมไม่ต่างกับไทย”

“ประวัติศาสตร์ลาวทุกวันนี้คือประวัติศาสตร์ชาตินิยมไม่ต่างกับไทย แต่ลาวหนักกว่าคือผ่านการต่อสู้ สูญเสีย ตกเป็นเมืองขึ้นของสยาม ฝรั่งเศส สู้กับสหรัฐอเมริกา ในที่สุดระบอบกษัตริย์ล้ม ยุคแรกๆ ของการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมนิยม ลาวก็เหมือนประเทศอื่นๆ ที่ใช้ประวัติศาสตร์ในการสร้างชาติ หากดูหนังสือยุคแรกๆ จะมีหนังสือสำคัญสามเล่มที่นักวิชาการลาวได้รับความร่วมมือจากคณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคมจากเวียดนามส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยประกอบความคิดความเห็นจนงานสำเร็จ คือ *วรรณคดีลาว ภูมิศาสตร์ลาว* และ *ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม ๓* ค.ศ. ๑๘๓๙ จนถึงปัจจุบัน อ่านคำนำหนังสือสามเล่มนี้จะเข้าใจได้ถึงการร่วมมือนี้ แนวการเขียนระบุไว้ชัดว่าใช้ทัศนะของมาร์กซ์-เลนินเป็นพื้นฐาน เห็นได้ว่าการเขียนประวัติศาสตร์นั้นสำคัญมากในการสร้างการรับรู้ของคนในสังคม แน่นอน ผู้ร้ายในที่นี้ก็คือพวกล่าเมืองขึ้นทั้งหลาย แต่หลังปี ๒๕๒๙ เป็นต้นมาเขาลดดีกรีลงมากเมื่อมีนโยบาย ‘จินตนาการใหม่’ มิฉะนั้นสหรัฐอเมริกากับสยามก็กลายเป็นผู้ร้ายและดูไม่จืดเหมือนในแบบเรียนลาวสมัยก่อนที่หนักกว่าแบบเรียนในสมัยปัจจุบันมาก

“พูดถึงปมประวัติศาสตร์ไทยกับเพื่อนบ้าน เราต่างมีทัศนคติที่แก้ได้ยาก แต่ละฝ่ายมีเรื่องราวความเจ็บปวดทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น ที่สำคัญ นักประวัติศาสตร์ต้องเปลี่ยนมุมมอง ทำอย่างไรจึงจะมองไปข้างหน้าได้เสียที ดูจากสถานการณ์รอบบ้านเราตอนนี้เกรงว่าประวัติศาสตร์ชาตินิยมจะเฟื่องฟูขึ้นมาอีก”

“ถ้าเรายอมแก้แบบเรียน เราจะจัดความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านได้ดีขึ้น”

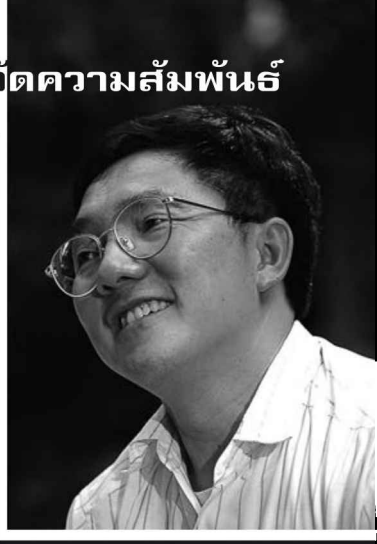

ดร. ธงชัย วินิจจะกูล

นักประวัติศาสตร์
อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน - เมดิสัน

“การเริ่มแก้แบบเรียนก่อน ผมมองไม่เห็นว่าเราจะเสียประโยชน์ตรงไหน ถ้าเพื่อนบ้านไม่แก้เราก็ไม่แก้ แล้วสู้กันต่อไปอย่างนั้นหรือ ผมคิดว่าแนวโน้มของโลกทุกวันนี้ ทุกประเทศต่างต้องทำความเข้าใจประเทศอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกัน สิ่งนี้จะต้องเกิดขึ้นทั้งโลก ผมไม่อยากทำตัวเป็นหมอดู แต่ก็นึกไม่ออกว่าความคิดแบบชาตินิยมที่คับแคบซึ่งไทยใช้อยู่ทุกวันนี้มันจะอยู่ได้นานแค่ไหน

“แน่นอน มันอาจจะนาน เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์ มันอาจจะต้องใช้เวลาหลายชั่วคน แต่แนวคิดเช่นนี้จะไม่อยู่ตลอดไป แน่นอนอีกเช่นกันว่าความขัดแย้งในโลกมันยังไม่หมดไปแน่ แต่ความขัดแย้งอันมีที่มาจากเรื่องชาตินิยมแบบคับแคบมันจะค่อยๆ หมดไปในอนาคต

“ผมคิดว่าเพื่อนบ้านเขาไม่ปรับก็เรื่องของเขา นี่คือปัญหาของเขา แต่ถ้าเรายอมแก้แบบเรียน เราจะจัดความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านได้ดีขึ้น และถ้าเราปรับเปลี่ยนก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะได้เปรียบเขา แต่สิ่งที่เราจะได้คือเราจะปรับตัวได้ดี เผชิญหน้ากับสถานการณ์ได้ดีขึ้น ทุกวันนี้มีหลายประเทศในโลกที่มองและคบกับไทยอย่างเท่าเทียมกัน แต่เราก็ยังระแวงเขาด้วยความคิดแบบชาตินิยม จะเห็นว่าเราใช้ความคิดไม่ตรงกันกับเขาเลย แต่ผมถามว่าประเทศเหล่านั้นเสียเปรียบอะไรเราหรือไม่ ดูสหภาพยุโรปก็แล้วกัน มองแบบผิวเผินเขาก็ไม่ได้มีความเจริญน้อยลงแต่อย่างใด”

“แบบเรียนฝ่ายลาวถูกต้องแล้ว”

ดร. สุเนด โพทิสาน

อดีตผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

“สำหรับคนลาวเจ้าอนุวงศ์คือหนึ่งในสี่วีรกษัตริย์ ยุคนั้นประเทศตกเป็นเมืองขึ้น สยามปล่อยให้ปกครองตนเองแต่ต้องส่งส่วย ถูกเกณฑ์แรงงาน ลาวแตกแยกเป็นสามอาณาจักรกัน แต่เจ้าอนุวงศ์ท่านก็สู้ เรื่องนี้มหาสิลา วีระวงส์ เป็นผู้เขียนไว้เป็นแบบเรียน คนลาวรุ่นหลังได้รู้เรื่องเจ้าอนุวงศ์จากท่านเยอะมาก

“ผมเคยทำงานกับมหาสิลาพักหนึ่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๘ ที่สถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ตอนนั้นมีอนุกรรมการสามด้าน คือ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี และภูมิศาสตร์ ผมทำงานกับท่านมหาคำจำปาแก้วมณี และท่านสาย สิงทอง มหาสิลาเป็นที่ปรึกษาร่วมกับลาวพักดี หรือชื่อเวียดนามคือ เลยูเรือง ทั้งสองท่านเป็นผู้แนะนำการเขียนประวัติศาสตร์ลาว โดยเลยูเรืองเป็นผู้แนะนำเรื่องสมัยใหม่เสียมาก ขณะที่มหาสิลาให้คำปรึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ลาวยุคเก่า ยุคนั้นพบหลักฐานเกี่ยวกับเจ้าอนุวงศ์เพิ่มขึ้น ที่สำคัญคือ *พื้นเวียง* ที่ได้จากการสัมมนาที่มหาสารคามเมื่อหลายสิบปีก่อน จริงๆ ก่อนหน้านั้นผมได้ *จดหมายเหตุปราบกบฏเวียงจันทน์* ซึ่งต่อมา ดร. มะยุรี และ ดร. เผยพัน เหง้าสีวัทน์ ซึ่งรู้ภาษาต่างประเทศเอาไปใช้

“คนลาวมองเรื่องเจ้าอนุวงศ์ต่างจากไทย ตามหลักการสู้ไม่ชนะก็เป็นกบฏ แต่ถึงไม่สำเร็จคนลาวก็ถือว่าท่านเป็นวีรบุรุษ เชิดชูจนทุกวันนี้ พระโอรสท่านคือเจ้าราชวงศ์ก็สู้ต่อ ยังมีตำนานเล่าสืบต่อกันมาจนถึงยุคที่ลาวสู้กับฝรั่งเศส กองทัพ

ปฏิวัติก็มีการตั้งชื่อทหารกองหนึ่งว่า ‘กองราชวงศ์’ โดยมีท่านไกสอน พมวิหาน เป็นหัวหน้า สี่สิบปีหลังเสียเวียงจันทน์ ทีมสำรวจฝรั่งเศสเขียนเล่าว่าเมืองมีแต่เถ้ากับถ่าน เรื่องนี้คนไทยไม่รู้แต่คนลาวรู้ ตอนไทยคิดสร้างหนังท้าวสุรนารีเมื่อหลายปีก่อนลาวก็ไม่ชอบ และมีจัดสัมมนาเรื่องเจ้าอนุวงศ์ ตอนนั้นผมเป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติก็ได้รับเชิญไปพูดเรื่องนี้

“กรณีท้าวสุรนารีผมได้อ่านหนังสือ *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* เรียนตามตรงว่าไม่ต่างกับที่คนลาวรับรู้มานาน ความรู้สึกของคนโคราชเราต้องแยกไว้แต่ความจริงเป็นอีกเรื่องหนึ่ง มันเป็นการเมือง ฝ่ายไทยมีอำนาจ อยากผลิตเรื่องประวัติศาสตร์อะไรก็ได้ที่คิดว่ามีประโยชน์กับประเทศ ผมก็เคยคุยกับลูกศิษย์คนไทยหลายคนที่ถามเรื่องนี้ ก็บอกเขาไปว่าพูดได้ จะเอาแบบของจริงหรือมีการเมืองหลายคนก็รับได้ บางคนก็บอกรู้แต่สร้างอนุสาวรีย์มาแล้ว แล้วเขาก็นับถือไปแล้วก็มี ซึ่งผมก็รับได้

“แบบเรียนฝ่ายลาวถูกต้องแล้ว แต่ฝ่ายไทยแก้หรือไม่ ถ้าแก้ได้ก็เหมือนยุโรปที่แต่ละประเทศทะเลาะแทบตายแต่ตอนนี้ก็หมดปัญหาแล้ว คิดว่าเราต้องแลกเปลี่ยนกัน ความจริงลาวมีการแก้ไขแบบเรียนมาตั้งแต่สมัยปลดปล่อยปี พ.ศ. ๒๕๑๘ แล้ว หลายคนคิดว่าเวียดนามสั่งให้เขียน แต่จริง ๆ เวียดนามไม่ได้มีอิทธิพลอะไรขนาดนั้น ถ้าตกลงไม่ได้ก็ไปหากรมการเมืองเป็นผู้ชี้ขาด คนลาวมีคำพูดว่าประวัติศาสตร์ปะไว้ แก้ไม่ได้ก็อย่าฟื้น แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง อะไรมีประโยชน์ก็ทำ

พูดถึงกลไกระดับอาเซียน ยุคผมเป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติเคยทำงานในองค์การ Center for History and Tradition ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ทำงาน

ด้านประวัติศาสตร์และประเพณีอาเซียน เพื่อหาทางออกของความขัดแย้งร่วมกัน มีสำนักงานอยู่ที่พม่า ตั้งมาสักพักแล้วแต่ปัจจุบันทำงานได้แค่ไหนผมไม่ทราบ ผมมองอนาคตอาเซียนจะเป็นเหมือนสหภาพยุโรปคือไม่มีชายแดนสองประเทศ ถ้าจะคบกันต้องเข้าใจกัน ถ้ารู้สึกไม่ดีต่อกันสิ่งที่พูดมามันก็ไม่ดีด้วย เหตุการณ์สมัยเจ้าอนุวงศ์สำคัญ แต่เขตแดนทุกวันนี้เกิดขึ้นตามกฎหมายระหว่างประเทศ ลาวก็รับรู้ เราไม่ได้คิดว่าต้องตีเอาภาคอีสานคืน กรมการเมืองสอนเรามาอย่างนั้น

"ตอนนี้ (ปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๑) ผมเป็นหนึ่งในกรรมการสร้างอนุสาวรีย์วีรกษัตริย์สี่องค์ของลาว อนุสาวรีย์ของเจ้าอนุวงศ์อยู่ในขั้นออกแบบเตรียมสร้างสถานที่น่าจะอยู่หน้าวัดกลางซึ่งปัจจุบันคือริมแม่น้ำโขงหน้าโรงแรมล้านช้าง ในเวียงจันทน์ ตรงนั้นเป็นบั้นรบ (สมรภูมิ) เดียวที่ท่านเอาชนะทหารสยาม ๔๐๐ คนได้ รูปแบบอาจเป็นตอนท่านทรงช้างเพราะส่วนมากท่านบัญชาการรบ ทัพหน้าจะเป็นพระโอรสเสียมาก"

ภาคที่ ๑๑

เจ็ดเล่ม เพื่อความเข้าใจ “เจ้าอนุวงศ์”

ชุมชนจินตกรรม
บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม
Imagined Communities
Reflections on the Origin and Spread of Nationalism
เบน แอนเดอร์สัน Benedict Anderson

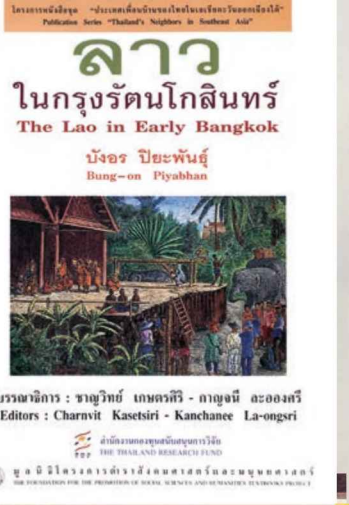
ลาว
ในกรุงรัตนโกสินทร์
The Lao in Early Bangkok
บังอร ปิยะพันธุ์
Bung-on Piyabhan
บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-ongsri
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

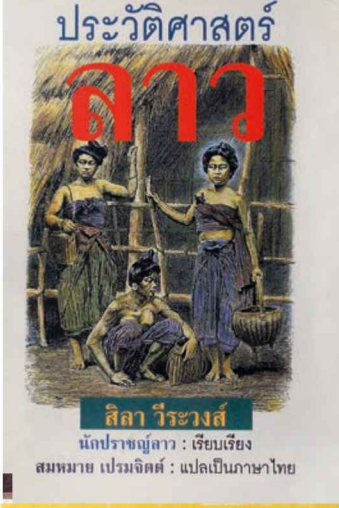
ประวัติศาสตร์
ลาว
สิลา วีระวงส์
นักปราชญ์ลาว : เรียบเรียง
สมหมาย เปรมจิตต์ : แปลเป็นภาษาไทย

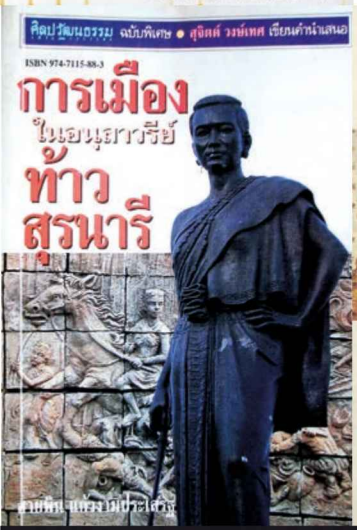
ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ • สุจิตต์ วงษ์เทศ เรียบเรียง
ISBN 974-7115-88-3
การเมือง
ในเอนุสาวรีย์
ท้าว
สุรนารี

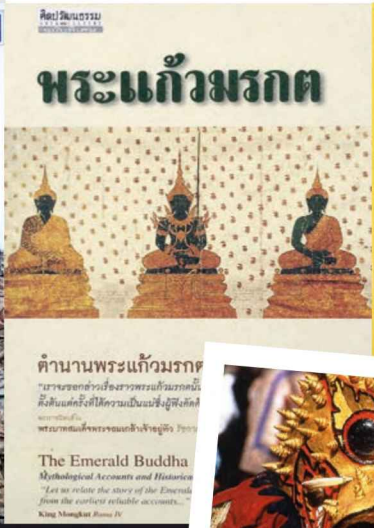
ศิลปวัฒนธรรม
พระแก้วมรกต
ตำนานพระแก้วมรกต
The Emerald Buddha
Mythological Accounts and Historica
King Mongkut Rama IV

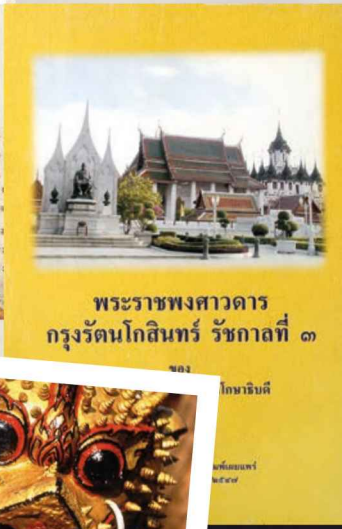
พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

ประวัติศาสตร์สังเขป
ประเทศลาว
ประเทศกลางแผ่นดินเอเชียอาคเนย์
แกรนท์ อีแวนส์ เขียน
คุหธี เฮย์มอนด์ แปล

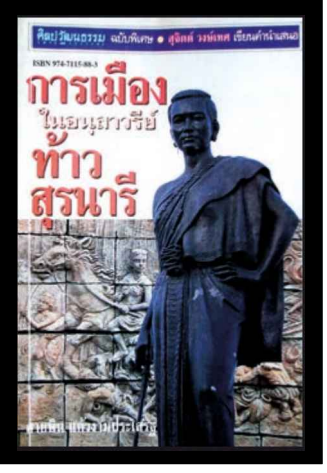

การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี

ผู้เขียน สายพิน แก้วงามประเสริฐ
สำนักพิมพ์ มติชน
ปีที่พิมพ์ ๒๕๓๘

หนังสือเล่มนี้พัฒนาจากงานวิทยานิพนธ์ดีเด่น สาขาประวัติศาสตร์ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ของ สายพิน แก้วงามประเสริฐ คุณครูซึ่งขณะนี้สอนหนังสือเด็กมัธยมฯ อยู่ที่จังหวัดราชบุรี

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๓๙ วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้มีชื่อเสียงอย่างยิ่ง เมื่อสำนักพิมพ์มติชนตีพิมพ์เป็นเล่มออกวางขายจนมีชาวโคราชบางกลุ่มออกมาต่อต้านและเผาพริกเผาเกลือสาปแช่งเจ้าของวิทยานิพนธ์ด้วยข้อหาลบหลู่ท้าวสุรนารีทั้งที่พวกเขายังไม่เคยเปิดอ่านแม้แต่หน้าเดียว ส่งผลให้สำนักพิมพ์ต้องเก็บหนังสือคืนจากตลาดเพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้น

เนื้อหาในเล่มคือการ “รื้อ” หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทุกชิ้นที่เกี่ยวข้องกับท้าวสุรนารีมาวิเคราะห์ มีการหยิบยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับท้าวสุรนารีหลายชิ้น โดยผู้ทำวิทยานิพนธ์พบว่าช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่โคราช เมืองที่ได้ชื่อว่ามีประวัติต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลางมายาวนานในหน้าประวัติศาสตร์ เรื่องของท้าวสุรนารีถูกหยิบขึ้นมารับใช้วาระบางอย่างของรัฐบาลคณะราษฎร และหลังจากนั้นประวัติศาสตร์เรื่องนี้ก็ยังคงถูกหยิบยกมาใช้งานทางการเมืองของรัฐบาลตามแต่วาระจนพัฒนามาเป็นความเชื่อเรื่องท้าวสุรนารีที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าเราจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม

ปัจจุบันหนังสือเล่มนี้ถือเป็น “หนังสือต้องห้าม” ที่ “แพร่หลาย” เล่มหนึ่งในเมืองไทย หาอ่านได้ง่ายตามห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ ทั้งนี้ถ้าผู้อ่านท่านใดสนใจอยากอ่านวิทยานิพนธ์ฉบับดั้งเดิมก่อนมีการปรับรูปแบบบางอย่างให้เหมาะกับการพิมพ์เป็นเล่ม ก็สามารถหาอ่านได้ที่ห้องสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

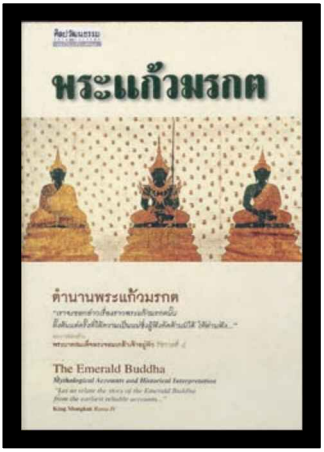

พระแก้วมรกต

ผู้เขียน หลายท่าน
สำนักพิมพ์ มติชน
ปีที่พิมพ์ ๒๕๔๖

รวบรวมทุกเรื่องที่เกี่ยวกับพระแก้ว-มรกต โดยเฉพาะตำนานต่างๆ ที่เป็นต้นเค้าเรื่องเล่าของพระพุทธรูปองค์นี้ในยุคปัจจุบัน เช่น *รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต* ฉบับภาษาบาลีแต่งโดย พระพรหมราชปัญญา ฉบับแปลเป็นไทยโดย พระยาธรรมปโรหิต (แก้ว) *ตำนานพระแก้วมรกต* ฉบับของหลวงพระบาง กัมพูชา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมี *จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี* และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์มาสู่กรุงธนบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ฯลฯ

หนังสือเล่มนี้จะช่วยให้เราเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาของพระพุทธรูปอันถือเป็นหัวใจของกรุงเทพฯ และสยามในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้จะช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ของพระพุทธรูปองค์นี้โดยอิงอยู่บนหลักฐานที่น่าเชื่อถือ

หนังสือเล่มนี้ยังมีบทความของอาจารย์พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดีที่กล่าวถึง “เส้นทางอัญเชิญพระแก้วมรกต” ซึ่งจะทำให้เราเห็นเส้นทางเดินทัพโบราณที่ทัพสยามใช้ยกไปตีเวียงจันทน์ ด้วยเส้นทางอัญเชิญพระแก้ว-มรกตจากเวียงจันทน์มากรุงธนบุรีนั้นก็คือเส้นทางเดียวกับการเดินทัพในสมัยนั้นนั่นเอง

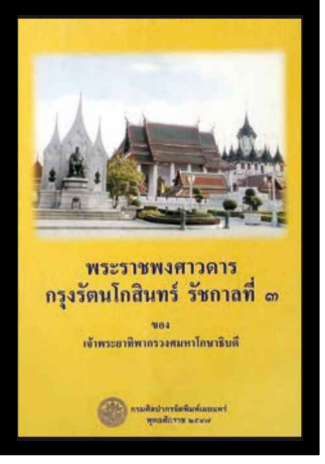

พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

ผู้เขียน เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี
สำนักพิมพ์ กรมศิลปากร
ปีที่พิมพ์ ๒๕๔๗

แม้ว่าจะแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ก็ถือเป็นหลักฐานประเภทพงศาวดารชิ้นเดียวที่ให้ข้อมูลกรณีสงครามเจ้าอนุวงศ์ (ในมุมมองของสยาม) เอาไว้อย่างละเอียด และถือว่านี่คือหลักฐานชิ้นสำคัญที่ทางนักประวัติศาสตร์ลาวหลายท่านนำไปใช้อ้างอิงด้วย

ประวัติศาสตร์ลาว

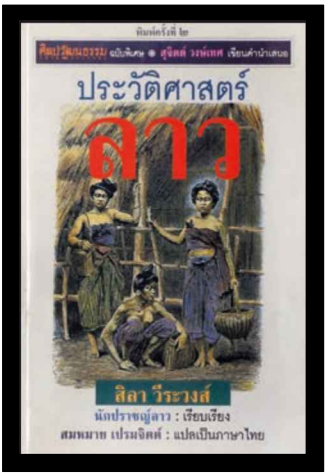

ผู้เขียน สิลา วีระวงส์
ผู้แปล สมหมาย เปรมจิตต์
สำนักพิมพ์ มติชน
ปีที่พิมพ์ ๒๕๓๙

ผลงานของ “บิดาประวัติศาสตร์ลาว” ชิ้นนี้ อ่านแล้วจะทำให้เราเข้าใจมุมมองของคนลาวที่มีต่อประวัติศาสตร์ลาวมากขึ้น หลายเหตุการณ์ในตำราประวัติศาสตร์เล่มนี้เกี่ยวพันกับสยามแต่ก็มีมุมมองที่มองเหตุการณ์นั้นแตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะเรื่องของเจ้าอนุวงศ์ที่ถึงแม้จะมีไม่มากนักในเล่มนี้ แต่ก็สะท้อนมุมมองคนลาวต่อวีรกษัตริย์ของพวกเขาได้เป็นอย่างดี

ถึงแม้ว่าจะเป็น “ตำราประวัติศาสตร์ชาตินิยม” ของลาว แต่คนไทยก็ควรอ่านไว้เพื่อจะรู้ว่าเพื่อนบ้านนั้นมีมุมมองต่อเราอย่างไร

ชุมชนจินตกรรม

ผู้เขียน เบน แอนเดอร์สัน
ผู้แปล ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ
สำนักพิมพ์ มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ปีที่พิมพ์ ๒๕๕๒

หากใครสนใจประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ไม่ควรพลาดหนังสือเล่มนี้

“ชุมชนจินตกรรม” หรือ “Imagined Communities” คืองานชิ้นมาสเตอร์พีซของ เบน แอนเดอร์สัน ปรมาจารย์ทางด้านประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ที่เล่าถึงที่มาของ “ประเทศ-รัฐชาติ สมัยใหม่” ที่มาของ “ชาตินิยม” และเรื่องราวที่ต่อเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบันอย่างทะลุปรุโปร่ง

งานชิ้นนี้เองที่เป็นต้นธารให้นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ใช้ศึกษาเรื่องราวในอดีตของอุษาคเนย์อย่างเข้าอกเข้าใจ ทั้งยังมีการยกตัวอย่างสถานการณ์ในภูมิภาคอื่นๆ มาให้เห็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

หากท่านเป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ การอ่านงานของเบนก่อนอ่านสารคดีเรื่องนี้จะทำให้คุณเข้าใจถึงสถานการณ์ในภูมิภาคอุษาคเนย์ยุคโบราณ และอ่านเรื่องของเจ้าอนุวงศ์ได้อย่างสนุกสนานมากขึ้น

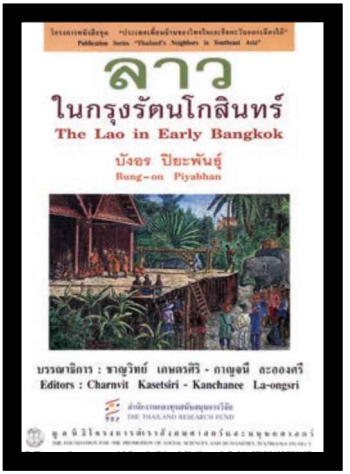

ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์

ผู้เขียน บังอร ปิยะพันธ์

สำนักพิมพ์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปีที่พิมพ์ ๒๕๔๑

ให้ข้อมูลของกลุ่มคนเชื้อสายลาวซึ่งอพยพเข้ามาหลายระลอกด้วยเหตุผลต่าง ๆ โดยเน้นการย้ายถิ่นฐานของชาวลาวในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งผลการเข้ามาของชุมชนลาวเหล่านี้ส่งผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง ต่ออาณาจักรสยาม

การอ่านเล่มนี้จะทำให้เราเข้าใจว่าทำไมจึงมีชุมชนเชื้อสายลาวกระจายอยู่จำนวนมากในภาคกลางของไทย และหลายคนอาจได้ลองย้อนทบทวนสืบเชื้อสายของตนเองว่ามี “ลาว” ปนอยู่หรือไม่

ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว

ผู้เขียน แกรนท์ อีแวนส์
ผู้แปล ดุษฎี เฮย์มอนด์
สำนักพิมพ์ Silkworm Books
ปีที่พิมพ์ ๒๕๔๙

หนังสือเล่มนี้ของศาสตราจารย์แกรนท์ อีแวนส์ ทำหน้าที่เล่า “ประวัติศาสตร์ช่วงยาว” ของลาวตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงช่วงปีที่ลาวกลายเป็นคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ (ค.ศ. ๑๙๗๕) โดยนำเสนอการตีความใหม่ ๆ ที่ไม่ได้ยึดติดกับกรอบชาตินิยมอีกต่อไป ทั้งยังมีรูปประกอบที่หาชมได้ยากอีกจำนวนมากภายในเล่ม

น่าสนใจว่าศาสตราจารย์แกรนท์ตีความและนำเสนอเรื่องเจ้าอนุวงศ์ในแบบที่วงวิชาการประวัติศาสตร์บ้านเราไม่เคยนำเสนออีกเช่นกัน ที่น่าสนใจคือเป็นมุมมองจากนักประวัติศาสตร์ที่เป็นชาวตะวันตกซึ่งศึกษาเรื่องลาวมาอย่างทะลุปรุโปร่ง

หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาไทย และภาษาลาว สำหรับฉบับภาษาลาวนั้นถือเป็นหนังสือ “ต้องห้าม” ใน สปป. ลาว เพราะมีทัศนะหลายประการที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางประวัติศาสตร์ฉบับทางการของลาว

สยาม-เวียงจันทน์ และเจ้าอนุวงศ์

๒๓๑๐
- กองทัพอังวะตีกรุงศรีอยุธยาแตก
- เจ้าอนุวงศ์ประสูติที่เวียงจันทน์
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จพระราชสมภพที่เมืองสมุทรสงคราม

๒๓๑๑ พระเจ้าตากสินทรงกู้เอกราช (ตามคติดั้งเดิม) และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี

๒๓๒๒
- ทัพสยามนำโดยเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกตีกรุงเวียงจันทน์แตก

รัชกาลที่ ๑

- เจ้าอนุวงศ์ทรงถูกเชิญมาเป็น “องค์ประกัน” ที่กรุงธนบุรี พร้อมพระญาติวงศ์
- มีการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากกรุงเวียงจันทน์ มาประดิษฐานยังกรุงธนบุรี

๒๓๒๓ พระเจ้าสิริบุญสารขึ้นครองราชย์ที่เวียงจันทน์ โดยความยินยอมของสยาม

๒๓๒๔ พระเจ้าสิริบุญสารสวรรคต

๒๓๒๕

- เกิดเหตุการณ์วุ่นวายในกรุงธนบุรี เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีและสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี

- องเชียงสือ (ญวน) เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และนักองค์เอง (กัมพูชา) ถูกส่งเข้ามาเป็นองค์ประกันที่กรุงเทพฯ

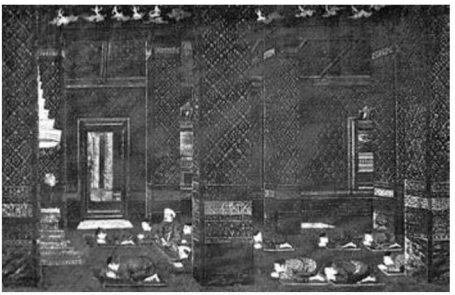

- รัชกาลที่ ๑ สถาปนาเจ้านันทเสนครองเวียงจันทน์ เจ้าอินทวงศ์รับตำแหน่งอุปราช

๒๓๒๗ อังวะส่งกองทัพเก้าสายเข้าโจมตีกรุงเทพฯ แต่กรุงเทพฯ ตีแตก กลับไปได้หมดทุกทัพ เป็นที่รู้จักกันในเวลาต่อมาว่า “สงครามเก้าทัพ”

๒๓๒๙
- สยามทำสงครามกับทัพอังวะที่ท่าดินแดง
- โปรตุเกสส่งทูตมาขอเจริญพระราชไมตรีกับสยาม

๒๓๓๐
- พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชสมภพที่กรุงเทพฯ
- องเชียงสือเขียนหนังสือถวายบังคมลารัชกาลที่ ๑ และหนีออกจากกรุงเทพฯ เพื่อไปทำสงครามกับกบฏเตียเซิน

๒๓๓๓ องเชียงสือสถาปนาอำนาจเหนือเวียดนามภาคใต้ได้สำเร็จ และส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายรัชกาลที่ ๑

๒๓๓๖ เจ้าอนุรุทธะผู้ครองหลวงพระบางกล่าวหาเจ้านันทเสน ว่าร่วมกับพระบรมราชาเมืองนครพนมติดต่อราชสำนักเว้ ทำให้ทั้งสองต้องถูกส่งมาดำเนินคดีที่กรุงเทพฯ

๒๓๓๘ เจ้านันทเสนสวรรคต เจ้าอินทวงศ์ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์เวียงจันทน์ เจ้าอนุวงศ์ทรงรับตำแหน่งอุปราช

“เจ้าอนุวงศ์” ในจินตนาการคนลาว

๒๓๔๑ เจ้าอนุวงศ์ทรงยกทัพไปช่วยสยามยันทัพอังวะที่ด่านระแหง เมืองตาก

๒๓๔๕ องเชียงสือสถาปนาอำนาจเหนืออาณาจักรเวียดนาม
และสถาปนากรุงเว้เป็นราชธานี

๒๓๔๖ เจ้าอนุวงศ์ทรงช่วยกองทัพสยามโจมตีทัพอังวะที่เมืองเชียงแสน

๒๓๔๗ รัชกาลที่ ๑ สถาปนาเจ้าอนุวงศ์เป็นกษัตริย์เวียงจันทน์

๒๓๕๒
- รัชกาลที่ ๑ สวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-
นภาลัยขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์รัชกาลที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี
- เกิดสงครามกับทัพอังวะที่เมืองถลาง
เกิดวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร

๒๓๕๔
- กองทัพสยามไประงับความวุ่นวายในกัมพูชา
- อิน-จัน แฝดสยามคู่แรกของโลกถือกำเนิด
- สถาปนาพระองค์เจ้าชายทับ (รัชกาลที่ ๓)
เป็น “กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์”

๒๓๖๐ เจ้าอนุวงศ์ทรงยกทัพไปปราบกบฏอ้ายสาเกียดโง้ง

๒๓๖๑ รัชกาลที่ ๒ โปรดให้สร้าง “สวนขวา” ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

๒๓๖๒
- รัชกาลที่ ๒ สถาปนาเจ้าราชบุตร พระโอรสเจ้าอนุวงศ์
ให้ครองจำปาศักดิ์
- หมอจัลลิส มิชชันนารีอเมริกันที่ประจำอยู่ย่างกุ้ง
หล่อตัวพิมพ์อักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก

๒๓๖๓ โปรตุเกสตั้งสถานกงสุลในกรุงเทพฯ

๒๓๖๕ เซอร์จอห์น ครอว์เฟิร์ด ทูตอังกฤษมาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม

๒๓๖๗
- สยาม “สักเลก” ในหัวเมืองภาคอีสาน
- รัชกาลที่ ๒ สวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี

๒๓๖๘
- เจ้าอนุวงศ์เสด็จไปช่วยงานพระบรมศพรัชกาลที่ ๒ ที่กรุงเทพฯ
- เฮนรี เบอร์นีย์ ทูตอังกฤษมาขอทำสัญญาค้าขายกับสยาม

๒๓๖๙
- เจ้าอนุวงศ์ทรงส่งทูตไปราชสำนักเว้ ขอความช่วยเหลือในการต่อต้านกรุงเทพฯ
- เจ้าอนุวงศ์ทรงยกทัพมายึดเมืองนครราชสีมา เกิดการรบบนที่ราบสูงภาคอีสาน ทัพเจ้าอนุวงศ์เป็นฝ่ายปราชัย

๒๓๗๐

- เจ้าอนุวงศ์เสด็จลี้ภัยที่เหงะอาน
  (จังหวัดเหงะอาน, เวียดนามในปัจจุบัน)
- ทัพสยามทำลายเวียงจันทน์เป็นครั้งที่ ๒

๒๓๗๑

- เจ้าอนุวงศ์เสด็จกลับมาเวียงจันทน์ และต่อสู้กับทัพสยามอีกครั้ง
- ทัพสยามทำลายเวียงจันทน์ครั้งที่ ๓
- เจ้าอนุวงศ์ทรงถูกจับ ถูกส่งลงมากรุงเทพฯ
  แล้วถูกสำเร็จโทษจนสวรรคต
- ร้อยเอก เจมส์ โลว์ จัดพิมพ์หนังสือภาษาไทยขึ้นเป็นครั้งแรก
- มิชชันนารีอเมริกันเริ่มเดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์

เอกสารและการอ้างอิง

เจ้าอนุวงศ์ "พระนเรศวร" เวอร์ชันลาว

- ดูแนวคิดเรื่อง "พระจักรพรรดิราช" อันเป็นแนวคิดที่แพร่หลายในหมู่กษัตริย์บนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่อุษาคเนย์ยุคโบราณก่อนกำเนิดรัฐชาติ (อย่างน้อยก็ตั้งแต่มีการยอมรับนับถือพุทธศาสนา) และการวิเคราะห์กรณี "การใช้โครงเรื่องแบบประวัติศาสตร์ชาตินิยม" ที่ทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิกลายเป็น "ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย" ในบทความของ ดร. ธงชัย วินิจจะกูล เรื่อง "ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหาธรรมราชา" ใน พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และ ธงชัย วินิจจะกูล. *การเมืองในประวัติศาสตร์ยุคสุโขทัย-อยุธยา พระมหาธรรมราชา กษัตราธิราช*, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖).

- แนวคิดเรื่อง Imagined Community "ชุมชนในจินตนาการ" อันเป็นที่มาของ "รัฐชาติ" หรือ "ประเทศ" ที่เรารู้จักกันทุกวันนี้ อ่านได้ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล และคณะ แปลจาก เบน แอนเดอร์สัน. *ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม*. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๒).

- เหตุการณ์ที่กองทัพสยามทำลายกรุงเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ศึกษาได้ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ*. (กรุงเทพฯ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี, ๒๕๓๙). และในมุมมองของลาวที่ สิลา วีระวงส์. *ประวัติศาสตร์ลาว*. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๕).

"องค์ประกัน" และ "บุตรบุญธรรม" ของราชสำนักสยาม

- เรื่อง "วังเจ้าลาว" ศึกษาร่องรอยจาก *นิราศวังบางยี่ขัน* บทกวีของ "คุณพุ่ม" ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ. *กวีสยามนำเที่ยวกรุงเทพฯ*, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕).

- ถิ่นที่อยู่ของยุวกษัตริย์ที่ถูกส่งเข้ามาเป็นองค์ประกันและด้วยเหตุผลต่าง ๆ ในช่วงนี้ดูใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียบเรียง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจชำระและทรงพระนิพนธ์อธิบาย. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑*. พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕).

- พระราชกรณียกิจของเจ้าอนุวงศ์ช่วงนี้ดูใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒.* พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔). และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.* พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗). ส่วนในมุมมองลาวอ่านได้ใน สิลา วีระวงส์. *ประวัติศาสตร์ลาว.* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๕).

"อิสรภาพ" ของเจ้าอนุวงศ์

- เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอนุวงศ์กับเจ้าน้อยเมืองพวน ดูได้ใน เจ้าหลวงหน่อคำ รวบรวม. *ปวัดสาดอานาจักพวน.* เอกสาร PDF File : สมาคมลาวพวน, ๒๕๔๖. ผู้สนใจศึกษาสามารถ download จาก www.sujitwongthes.com/srimahosot

- บันทึกของ จอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawfurd) ทูตอังกฤษที่เข้ามาเจรจากับสยามเพื่อทำสนธิสัญญาค้าขายเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๕ และคำอธิบายของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดูใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์อธิบาย. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒.* พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๖).

- คำกลอนท้องถิ่นที่แพร่หลายในภาคอีสานและประเทศลาว "สานลึบพะสูน" ดูได้ใน อาจานนู ไซยะสิดทิวง และคณะ. *รายงานกานค้นคว้า เลื่อง สานลึบพะสูน.* (เวียงจัน : คะนะค้นคว้าพากวิชาพาสาลาว - วันนะคะดี คะนะอักสอนสาด มะหาวิทะยาไลแห่งชาด, ๒๐๐๒).

- งานของ ดร. มะยุรี และ เผยพัน เหง้าสีวัทน์ ฉบับภาษาไทยดูได้ใน ดร. มะยุรี และ เผยพัน เหง้าสีวัทน์ . "'เจ้าอนุ' เรื่องเก่าปัญหาใหม่." *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๓๑.

- ศึกษาเรื่องพื้นเวียงได้ใน ประทีป ชุมพล. *พื้นเวียง วรรณกรรมแห่งการกดขี่.* (กรุงเทพฯ : อดีต, ๒๕๒๕).

ศึกเจ้าอนุวงศ์ พุทธศักราช ๒๓๖๙

- ดูเหตุการณ์ในศึกเจ้าอนุวงศ์อย่างละเอียดได้ใน ก.ศ.ร. กุหลาบ. *อานามสยามยุทธ ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทย กับ ลาว เขมร และญวน* (เล่ม ๑). (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔). หนังสือเล่มนี้ไม่มีวางขาย แต่อาจจะหาอ่านได้ตามห้องสมุดมหาวิทยาลัยและร้านหนังสือเก่า

- ดูข้อมูลเหตุการณ์และการวิเคราะห์ศึกที่ทุ่งสัมฤทธิ์อันเป็นที่มาของวีรกรรมท้าวสุรนารีอย่างรอบด้านได้ใน สายพิน แก้วงามประเสริฐ. *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี.* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘). วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้บันทึกและกล่าวถึงหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกนี้เอาไว้อย่างรอบด้าน ไม่มีวางขาย แต่หาอ่านได้ตามห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ

ความปราชัยบนที่ราบสูง

- ดูบทวิเคราะห์การทำศึกในแง่ของยุทธศาสตร์และการเคลื่อนย้ายกำลังคนได้ใน สุวิทย์ ธีรศาศวัต. *ประวัติศาสตร์ลาว ๑๗๗๙-๑๙๗๕.* (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, ๒๕๔๓).

- "จดหมายรับสั่งถึงกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ กรมหมื่นรักษรณเรศร ของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้กราบบังคมทูลราชการศึก" อ่านได้อย่างละเอียดใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.* พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗).

การทูต "สองฝ่ายฟ้า" ชะตากรรมเจ้าเวียงจันทน์ในแดนเวียด

- การโต้ตอบทางการทูตระหว่างกรุงเทพฯ กับเว้ ดูได้ใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.* พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗).

- เหตุการณ์ระหว่างที่เจ้าอนุวงศ์ประทับในเวียดนาม ดูได้จาก Mayoury and Phueiphanh Ngaosrivathana. Vietnamese Source Material Concerning the 1827 conflict between the court of Siam and the Lao Principalities Vol. I-II. (The Center for East Asian Cultural Studies for Unesco, The Toyo Bunko, 2001.)

การต่อสู้ครั้งสุดท้ายของเจ้าอนุวงศ์

- การทำลายกรุงเวียงจันทน์ครั้งที่ ๒ ดูใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.* พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗). และในมุมมองของลาวที่ สิลา วีระวงส์. *ประวัติศาสตร์ลาว.* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๕).

เสด็จลี้ภัยครั้งสุดท้ายที่เชียงขวาง

- ความผกผันที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของเจ้าน้อยเมืองพวนที่นำมาสู่การจับตัวเจ้าอนุวงศ์ส่งให้กองทัพสยามดูได้ที่ เจ้าหลวง หน่อคำ รวบรวม. *ปวัดสาดอานาจักพวน.* เอกสาร PDF File : สมาคมลาวพวน, ๒๕๔๖. ผู้สนใจศึกษาสามารถ download จาก www.sujitwongthes.com/srimahosot

วาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพที่บางกอก

- เรื่องการประจานพระเจ้าอนุวงศ์ก่อนจะประหาร สามารถหาอ่านอย่างละเอียดได้ใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.* พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗).

กวาดต้อนผู้คน-ปล้นทรัพย์-เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง และหลายร้อยปีหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์

- ดูการกวาดต้อนทรัพย์สินและผู้คนหลังชนะศึกของกองทัพอยุธยา อังวะ และกรุงเทพฯ ได้ใน *พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์.* (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๕). (กรณีอยุธยา) นายต่อ, แปล. *มหาราชวงษ์พงศาวดารพม่า.* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕). (กรณีอังวะ) และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียง. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑-๓* (กรณีกรุงเทพฯ)

- เรื่องราวของพระพุทธรูปองค์สำคัญที่เกี่ยวกับการศึกเจ้าอนุวงศ์ ดูได้จาก สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์. *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ.* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘).

- พระพุทธรูปที่พระเจ้าอนุวงศ์ทรงสร้างเพื่อ “เทียม” พระแก้วมรกต ดูใน สุรศักดิ์ ศรีสำอาง สอบค้นและเรียบเรียง. *ลำดับกษัตริย์ลาว.* พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕).

- เรื่องเชื้อสายลาวกับสมเด็จย่า ดูใน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ทรงพระนิพนธ์. *แม่เล่าให้ฟัง พระราชประวัติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๘๑.* (กรุงเทพฯ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๔).

ขอขอบคุณ

คุณวันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, คุณธีรภาพ โลหิตกุล, คุณโจฮันนา ซัน, ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ดร. สุเนต โพทิสาน, คุณศรัณย์ ทองปาน, คุณดวงเดือน บุนยาวง, คุณภัทรพงศ์ คงวิจิตร, คุณพันทะมาด มะโนทำ, คุณวิรพา อังกูร - ทัศนียรัตน์, คุณสกุลรัตน์ วรธำรง, คุณจารุกาญจน์ ราษฎร์ศิริ, คุณกุลศิริ เจริญ - ศุภกุล, พันเอก บรรพต เนตรกระจ่าง, คุณสุริยาพร โสกันต์, คุณมาวัน มากัน มาการ์, ดร. ชาฮิดุล อลัม, ดร. โรซาเลีย ชิออติโน, คุณลูซ ลิมบัน, คุณจอ ชวา โม, คุณตัน เลอ ชุย, คุณเหงวียน ง็อก ตรัน, คุณแนนซี่ ดาโน ปิชาร์โร, คุณโรซานา ปาดัว

องกานพุดทะสาสะหนาสำพันลาว โคงกานพุดทะสาสะหนาเพื่อกานพัดทะนา (ค.พ.พ.)

ไอพีเอส เอเชีย แปซิฟิก, มูลนิธิโพรบมีเดียฟาวเดชั่น (Probe Media foundation), มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์, หน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย (นรข.)

สุเจน กรรพฤทธิ์

เกิดที่กรุงเทพมหานคร เติบโตช่วงหนึ่งที่สุพรรณบุรี ก่อนกลับมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ จนจบมัธยมปลายที่โรงเรียนราชวินิตมัธยม จากนั้นเข้าเรียนเป็นนักศึกษารุ่นแรกของโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เรียนจบปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา) ในยุคแห่งความขัดแย้งว่าด้วยการย้ายมหาวิทยาลัยจากท่าพระจันทร์สู่รังสิต

ขณะเรียนเคยดำรงตำแหน่งประธานชุมนุมวรรณศิลป์ มธ. อันเป็นเหตุให้โดดเรียนไปทำค่ายอยู่บ่อยครั้งและมีโอกาสเห็นชีวิตผู้คนในพื้นที่ชนบทของประเทศจนเกิดความรู้สึกอยากถ่ายทอดเรื่องราวออกมาทางงานเขียน ซึ่งต่อมาความรู้สึกเหล่านั้นได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้หันมาสนใจเขียนสารคดีเมื่อมีโอกาสพบกับคุณธีรภาพ โลหิตกุล อาจารย์ทางด้านงานเขียนคนแรก

เริ่มงานในวงการหนังสือครั้งแรกโดยประจำกองบรรณาธิการ นิตยสาร *ADVANCED THAILAND GEOGRAPHIC* อยู่ ๖ เดือน

จากนั้นย้ายไปเริ่มอาชีพนักข่าวที่หนังสือพิมพ์*ผู้จัดการรายวัน* เซกชั่นปริทรรศน์ อยู่เกือบ ๑ ปี ที่นี่ทำให้เจ้าตัวได้ตระหนักถึงพลังของงานสารคดีเมื่อสารคดีเรื่อง “ตำนานคนขายถั่วแห่งรั้วท่าพระจันทร์” สามารถช่วยเหลือบังขายถั่วคนหนึ่งที่ชอบเอาถั่วปาหัวในสมัยเรียนให้ไม่โดนไล่ออกจากมหาวิทยาลัยได้

กระทั่งปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เข้าทำงานประจำกองบรรณาธิการนิตยสาร *สารคดี* จนถึงปัจจุบัน

เคยได้รับรางวัลดีเด่น ลูกโลกสีเขียว ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ประเภทสารคดี จากสารคดีสิ่งแวดล้อมเรื่อง “แก่งคอย ผู้คน สายน้ำ ขุนเขา ใต้เงาหมอกควัน” และเคยได้รับรางวัลเซเว่นบุ๊คอวอร์ดในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จากหนังสือรวมเล่มเล่มแรกในชีวิตคือ *จากวังจันทน์สู่เวียงแหง ตามรอยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม*

ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มแล้ว

- *จากวังจันทน์สู่เวียงแหง ตามรอยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นอกกรอบประวัติศาสตร์ชาตินิยม* (๒๕๕๐, ๒๕๕๘)

หนังสือเล่มนี้ใช้หมึกพิมพ์ซึ่งมีส่วนผสมของน้ำมันถั่วเหลือง
ช่วยลดการใช้วัตถุดิบจากน้ำมันปิโตรเลียม ช่วยลดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ คือ เป็นทั้ง “ประวัติศาสตร์” และเป็นทั้ง “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” (history-historiography) คือเป็นทั้ง “เรื่องราวที่ได้เกิดขึ้นแล้ว” และเป็นทั้ง “เรื่องราว” ที่ถูกนำมา “ผลิตซ้ำ/เขียนใหม่-ตีความใหม่-ให้ความหมายใหม่” ...หากเราจะเชื่อว่า “ประวัติศาสตร์” นั้นมีใน “หลายด้าน” ในกรณีนี้ พระเจ้าอนุวงศ์ก็ทรงเป็นทั้ง “วีรบุรุษ” ผู้พยายามจะกอบกู้ “เอกราช” ของลาว... และเป็นทั้ง “กบฏ” ต่อราชสำนักสยาม ...การเปรียบเทียบ “ความเหมือน” ของการเป็น “องค์ประกัน” (hostage) ของเจ้าอนุวงศ์แห่งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ กับของพระนเรศวรแห่งอาณาจักรพระนครศรีอยุธยา กับ “ความต่าง” ของจุดจบ ที่ในกรณีของเจ้าอนุวงศ์เป็น “โศกนาฏกรรม” หรือ tragedy อันโหดร้ายทารุณ ในขณะที่ของพระนเรศวรเป็น “สุขนาฏกรรม” เป็น happy ending นั้น ทำให้งานเขียนชิ้นนี้ของสุเจนโดดเด่นมีเสน่ห์อย่างหาที่สุดมิได้

ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
นักประวัติศาสตร์

หนังสือ *ตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลี่ปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว* มีบทบาทสำคัญยิ่งในการทำความรู้จักตัวเรา รู้จักเพื่อนบ้าน หรืออย่างน้อยที่สุดคือ รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา อันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของความสัมพันธ์ฉันเพื่อนมนุษย์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือความสัมพันธ์ฉันเพื่อนบ้านที่สนิทชิดเชื้อดั่งญาติมิตรเฉกเช่นลาว

ธีรภาพ โลหิตกุล
นักเขียนสารคดี

หมวดประวัติศาสตร์
ISBN 978-616-7767-67-3
9 786167 767673
ราคา ๒๓๐ บาท